

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΜΜΕ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ»

Η κατασκευή της αρρενωπότητας στην σύγχρονη πολιτική:
Έμφυλες αναπαραστάσεις του Αλέξη Τσίπρα
και του Κυριάκου Μητσοτάκη στον ελληνικό τύπο

Διπλωματική Εργασία

Λαμπρινή Μπουτεράκου

Επιβλέπουσα: Λίζα Τσαλίκη

Αθήνα, 2021

Στους γονείς μου

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	7
Κεφάλαιο 1^ο	
Η κοινωνική κατασκευή της αρρενωπότητας	9
1.1. Εξετάζοντας κριτικά τους άντρες	9
1.2. Άντρες, αρρενωπότητες και ηγεμονία	10
Κεφάλαιο 2^ο	
Ο μετασχηματισμός της πολιτικής αρρενωπότητας στον 20^ο και τον 21^ο αιώνα	15
2.1. Επαναρρενωποίηση της Αμερικής επί Reagan	15
2.2. Υβριδικές αρρενωπότητες	18
2.3. Από τον Obama στον Trump: Κρίση της αρρενωπότητας;	23
Κεφάλαιο 3^ο	
Φύλο, πολιτική ηγεσία και ΜΜΕ	29
3.1. Προσωποποίηση της πολιτικής, πολιτικοποίηση του προσωπικού	29
3.1.1. Πολιτική της διασημότητας	33
3.1.2. Οικογένεια και πατρότητα	35
3.2. Έμφυλα στερεότυπα στην κάλυψη της πολιτικής	37
Κεφάλαιο 4^ο	
Η πολιτική αρρενωπότητα στην σύγχρονη Ελλάδα: Οι περιπτώσεις του Αλέξη Τσίπρα και του Κυριάκου Μητσοτάκη	41
4.1. Μία κρίση μέσα στην κρίση: Ανακατατάξεις στα πεδία της οικονομίας και της αρρενωπότητας	41
4.2. Αλέξης Τσίπρας	43
4.3. Κυριάκος Μητσοτάκης	45
Κεφάλαιο 5^ο	
Η ταυτότητα της έρευνας	47

5.1. Στόχοι και δείγμα της έρευνας	47
5.2. Μέθοδοι ανάλυσης	49
5.2.1. Θεματική ανάλυση	49
5.2.2. Ανάλυση λόγου	50
Κεφάλαιο 6^ο	
Παρουσίαση αποτελεσμάτων	53
<i>A' Μέρος: Αλέξης Τσίπρας</i>	
6.1. Πλαισιώσεις των εκλογών και των διαπραγματεύσεων	53
6.1.1. «Μαχητής» σε μία ολέθρια σύγκρουση... ..	55
6.1.2. ... ή σε έναν ηρωικό αγώνα;	57
6.2. Υπευθυνότητα, αποφασιστικότητα και λογική	59
6.2.1. Η νεότητα ως ανωριμότητα και ως πολιτική ανανέωση	60
6.2.2. Έλεγχος επί της Αριστερής Πλατφόρμας	62
6.2.3. Στροφή στον «ρεαλισμό»	64
6.2.4. Αντισυμβατικός, συναισθηματικός λόγος	67
<i>B' Μέρος: Κυριάκος Μητσοτάκης</i>	
6.3. «Η πόλωση, όπως και το ταγκό, χρειάζεται δύο»: Θυμός εναντίον μετριοπάθειας	70
6.4. «Νοικοκύρεμα» μίας ναρκοθετημένης χώρας	75
6.4.1. Εκσυγχρονισμός του κόμματος ή αδυναμία ελέγχου του;	79
6.5. Ένας αυτοδημιούργητος άντρας;	84
Συμπεράσματα	86
Βιβλιογραφία	94

Εισαγωγή

Μαύρα σακάκια πάνω από λευκά πουκάμισα, γραβάτες γύρω από τους γιακάδες, περιποιημένα και κοντοκουρεμένα χτενίσματα: Οι πρώτες εικόνες που ανέρχονται στο μυαλό, στο άκουσμα λέξεων όπως «πολιτική», «πολιτικός», «ηγεσία», «ηγέτης» κ.ά., σχηματίζουν την φιγούρα ενός άντρα— μάλλον, *πολλών αντρών*. Διαχρονικά, η πολιτική έχει συνδεθεί τόσο στενά με την αντρική παρουσία, ώστε πια η έννοια της ηγεσίας σχεδόν ταυτίζεται με την μορφή του άντρα (Keohane, 2010). Η Connell (2005a: 204) παρατηρεί ότι η πολιτική-ως-συνήθως είναι η πολιτική των αντρών, η Rose (2008, όπως αναφέρεται σε Meeks, 2012: 175-176) χαρακτηρίζει την δουλειά του πολιτικού αξιωματούχου ως «την πιο αντρική δουλειά στον πλανήτη», ενώ η Duerst-Lahti (2007: 87) ορίζει την αμερικανική προεδρία ως την θέση όπου «ανδρείοι άντρες, κάνουν αντρικά πράγματα, με αντρικούς τρόπους». Σε τελευταία ανάλυση, η εντύπωση της πολιτικής εξουσίας είναι συντριπτικά αντρική (Παντελίδου Μαλούτα, 2002: 11).

Η κυριαρχική παρουσία των αντρών στην πολιτική ενισχύει— και, ταυτόχρονα, ενισχύεται από— την εκτεταμένη αναπαραγωγή ορισμένων στερεοτύπων αναφορικά με τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των υποψηφίων, καθώς και με την ικανότητά τους να διαχειρίζονται τα πολιτικά θέματα. Ασφαλώς, τα στερεότυπα αυτά δεν είναι ουδέτερα ως προς το φύλο (Meeks, 2012: 179)· συνδέουν τους υποψηφίους με συγκεκριμένες κατηγορίες χαρακτηριστικών και ικανοτήτων, αναλόγως του φύλου τους (Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, 2003, όπως αναφέρεται σε Παντελίδου Μαλούτα, 2015: 50). Ως εκ τούτου, οι άντρες υποψήφιοι συνδέονται με τα θεωρούμενα «αρρενωπά» χαρακτηριστικά, μεταξύ άλλων, της δύναμης, της ευθύτητας, της αποφασιστικότητας, της επιθετικότητας, της λογικής, της αυτοπεποίθησης και της φιλοδοξίας, ενώ οι γυναίκες με τα «θηλυκά» εκείνα της ειλικρίνειας, του συναισθηματισμού, της ευαισθησίας, της διαλλακτικότητας, της παθητικότητας και της επιπολαιότητας

(Alexander & Andersen, 1993· Banwart, 2010). Οι δε ψηφοφόροι τείνουν να προσάπτουν περισσότερα αρρενωπά χαρακτηριστικά στον «ιδανικό» πολιτικό, ιδίως σε ό,τι αφορά στα ανώτερα επίπεδα της εξουσίας, τάση που δυσχεραίνει τις εκλογικές προσπάθειες όσων αποκλίνουν από αυτά, ήτοι των αντρών που πραγματώνουν εναλλακτικές έμφυλες επιτελέσεις και των γυναικών (Huddy & Terkildsen, 1993). Υπό αυτό το πρίσμα, αντιλαμβανόμαστε ότι ο «ιδανικός» πολιτικός δεν είναι απλώς μία αντρική, αλλά, πολύ περισσότερο, μία *αρρενωπή* φιγούρα (Powell & Butterfield, 2011), και ότι η πολιτική, κατ' επέκταση, δεν είναι απλώς ένα αντρικό, αλλά ένα *αρρενωποιημένο* πεδίο (Duerst-Lahti, 2007).

Οι προεκλογικές εκστρατείες ήταν ανέκαθεν έμμεσα δημοψηφίσματα με επίδικο την αρρενωπότητα, το «τι τύπος άντρα» πρέπει να αναλάβει την εξουσία: *έμμεσα*, διότι το φύλο, κατά βάση, δεν προσφωνείται ρητά στον πολιτικό και τον δημοσιογραφικό λόγο, αλλά τον διαπερνά ως μία αφανής, υπόρρητη διάσταση, ωστόσο πάντα ισχυρά παρούσα (Cunningham et al., 2013). Ως αποτέλεσμα αυτής της αφάνειας, πολλές προβληματικές γύρω από την αρρενωπότητα των πολιτικών ηγετών διαφεύγουν της συνειδητής αντίληψης και της κριτικής, επιστημονικής ανάγνωσης (Duerst-Lahti, 2008). Αυτός είναι, λοιπόν, και ένας από τους στόχους μας στην ανά χείρας διπλωματική εργασία: «ανασύροντας» τις υπόρρητες προβληματικές στα—πιθανόν, φαινομενικά άσχετα με το φύλο—κείμενα των μέσων, να φωτίσουμε τον ρόλο του δημοσιογραφικού λόγου στην αναπαραγωγή, την διαπραγμάτευση ή την διάψευση των κοινωνικών συμβάσεων της αρρενωπότητας στα πρόσωπα του Αλέξη Τσίπρα και του Κυριάκου Μητσοτάκη. Πιστεύουμε ότι η εξέταση των εμφολοχωρήσεων της διάστασης της αρρενωπότητας σε δύο καθοριστικές για την Ελλάδα εκλογικές αναμετρήσεις, αυτές του Ιανουαρίου του 2015 και του Ιουλίου του 2019, ενδέχεται να αναδείξει συνθέσεις και αντιθέσεις νοημάτων για τις πρόσφατες κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις που, διαφορετικά, δεν θα διανοούμασταν καν ότι υπάρχουν. Όπως επισημαίνει και η Παντελίδου Μαλούτα (2013: 18-19), «το φύλο δεν αποτελεί αναγκαστικά ξεχωριστό αντικείμενο έρευνας ούτε ξεχωριστό πεδίο, αλλά κυρίως κρίσιμη συνιστώσα και εργαλείο ανάλυσης κάθε αντικείμενου έρευνας». Ή, με τα λόγια της Connell (2005a: 76), για να καταλάβουμε το φύλο, πρέπει να κινούμαστε διαρκώς πέρα από αυτό· αντίστροφα, δεν μπορούμε να καταλάβουμε οποιαδήποτε άλλη συνιστώσα, χωρίς να κινούμαστε διαρκώς προς το φύλο.

Κεφάλαιο 1^ο

Η κοινωνική κατασκευή της αρρενωπότητας

1.1. Εξετάζοντας κριτικά τους άντρες

Όχι σπάνια, στο ευρύτερο σύμπαν των σπουδών αρρενωπότητας προκύπτει το εξής παράδοξο: Ακόμα κι όταν οι έννοιες των αντρών και της αρρενωπότητας έχουν κεντρική θέση στην ανάλυση, παραμένουν ουσιαστικά ανεξέταστες, σαν να είναι ήδη θεωρητικά παγιωμένες και αυτονόητες (Collinson & Hearn, 2001). Στις «malestream» αυτές προσεγγίσεις, όπως τις αποκαλεί ειρωνικά η O'Brien (1981, όπως αναφέρεται σε Hearn, 2004: 49), οι άντρες συζητούνται και ταυτόχρονα αγνοούνται, κρύβονται στο προσκήνιο, αναδεδειγμένοι σε κύρια στοιχεία της ανάλυσης αλλά ποτέ της προβληματικής (Collinson & Hearn, 2001). Ως λύση στο ανωτέρω παράδοξο, ο Hearn προτάσσει ένα άλλο παράδοξο: την φεμινιστική κατονομασία των αντρών *ως αντρών* (Hammer, 1990, όπως αναφέρεται σε Hearn, 2004: 50). Σύμφωνα με τον ίδιο, «οι άντρες είναι έμφυλα όντα, κοινωνικά κατασκευασμένα και αναπαραγόμενα, όχι απλώς άφυλοι, ασεξουαλικοί, 'ουδέτεροι' ενήλικες, πολίτες ή άνθρωποι, όπως στα περισσότερα εγχειρίδια βασικών οικονομικών ή πολιτικής επιστήμης» (Hearn, 2004: 51). Το να μην εξετάζουμε κριτικά τους άντρες, συνεχίζει, σημαίνει να μην εξετάζουμε κριτικά την εξουσία των αντρών πάνω στις γυναίκες, τα παιδιά και τους άλλους άντρες, ή, ακριβέστερα, τις σχέσεις των αντρών μέσα στην εξουσία. Η κριτική εξέταση και, κατ' επέκταση, η «αποφυσικοποίηση» των αντρών προϋποθέτουν την εμφυλοποίησή τους, δηλαδή την κατονομασία τους ως αντρών. Με άλλα λόγια: Η αποκέντρωση της εξουσίας των αντρών προϋποθέτει, κάπως παράδοξα, την τοποθέτησή τους στο κέντρο της κριτικής ανάλυσης (Hearn & Collinson, 1994).

Η τελευταία διαπίστωση μας φέρνει στην σχέση των σπουδών αρρενωπότητας με την φεμινιστική θεωρία και πρακτική. Όπως εξηγεί ο Hearn (1998: 42):

Η φεμινιστική συγγραφή δεν είναι, όπως χαρακτηρίζεται συχνά, «μόνο για τις γυναίκες»: αυτό απλώς δεν ισχύει. Οι φεμινιστές πάντοτε απασχολούνταν ταυτόχρονα με το να καθιστούν ορατές τις γυναίκες, να αναπτύσσουν κριτικές των αντρών, και να καθιστούν τους άντρες όχι μόνο ορατούς αλλά αντικείμενα προβληματικής.

Οι σπουδές αρρενωπότητας εμπνέονται από τον φεμινισμό ήδη από την σύλληψή τους και εξακολουθούν να συμπλέουν με μία φιλοφεμινιστική ή, συνηθέστερα, μία πρόδηλα φεμινιστική οπτική (Beasley, 2020· Gray, 2018). Αρκετοί, μάλιστα, δεν τις αντιλαμβάνονται ως ένα διακριτό πεδίο γνώσεων, αλλά ως ένα υποπεδίο των γυναικείων και φεμινιστικών σπουδών και των σπουδών φύλου (π.χ. Hearn, 2019· Kimmel, 1996). Όλα τα υποπεδία, παρά τις μεταξύ τους διαφορές (κυρίως αναφορικά με την υπερίσχυση του κοινωνικού κονστρουξιονισμού ή του μεταστρουκτουραλισμού), εξελίσσονται στην βάση ενός κοινού στρατηγικού σκοπού για την μελέτη των έμφυλων σχέσεων εξουσίας, τόσο των διαφυλικών όσο και των ενδοφυλικών (Beasley, 2020). Εμπεδώνοντας διαρκώς την συζήτηση στην εξουσία, υπενθυμίζουμε ότι η κατηγορία των αντρών είναι *κοινωνική και κοινωνικά κατασκευασμένη* (Hearn, 2019: 54-55).

1.2. Άντρες, αρρενωπότητες και ηγεμονία

Με το άρθρο τους «Προς μία νέα κοινωνιολογία της αρρενωπότητας», οι Carrigan, Connell & Lee (1985) σήμαναν την απαρχή μίας νέας εποχής για την μελέτη των αντρών, αποποιούμενοι τον κοινωνικό ντετερμινισμό της θεωρίας των έμφυλων ρόλων [sex role theory], που κυριαρχούσε στο πεδίο από την δεκαετία του 1950 (Wedgwood, 2009). Θέλησαν να ξεπεράσουν την θεωρία των έμφυλων ρόλων, καθώς η θεμελίωσή της στον βιολογικό ντετερμινισμό δεν επέτρεπε την θεώρηση της σχέσης ανάμεσα στην δομή και την εμπρόθετη δράση και, κατ' επέκταση, της ευρύτερης δυναμικής της εξουσίας (Demetriou, 2001). Σταδιακά, η σύλληψη της αρρενωπότητας ως ενός αντρικού ρόλου έδωσε την θέση της στην κατανόησή της υπό το πρίσμα του κοινωνικού φύλου [gender]. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1980,

οι κοινωνικοί επιστήμονες τείνουν να συμφωνούν στην σύλληψή της ως πολλαπλών, συγκυριακών και ιστορικά μεταβαλλόμενων συνδυασμών (Messner, 2007). Στην βάση αυτή, ο πλέον διαδεδομένος ορισμός της αρρενωπότητας είναι εκείνος της Connell (2005a: 71):

Η «αρρενωπότητα», στον βαθμό που μπορεί να οριστεί συνοπτικά, είναι ταυτόχρονα μία θέση στις έμφυλες σχέσεις, οι πρακτικές μέσα από τις οποίες οι άντρες και οι γυναίκες καταλαμβάνουν την θέση αυτή, και οι συνέπειες των πρακτικών αυτών στην ενσώματη εμπειρία, την προσωπικότητα και την κουλτούρα.

Η αρρενωπότητα, επομένως, δεν είναι ούτε ένα έμφυτο χαρακτηριστικό, ούτε ένα στοιχείο που υπαγορεύεται από την βιολογία. Από την οπτική της ουσιοκρατίας, όπως εύστοχα σχολίασε η Connell (2005a: 72), «το κοινωνικό φύλο είναι ένα σκάνδαλο»: ένας κοινωνικός θεσμός που κατασκευάζεται, αναπαράγεται και αμφισβητείται σε δομικό, διαπροσωπικό και ατομικό επίπεδο (Scheibling & Lafrance, 2019). Γίνεται αντιληπτό, άρα, ότι η αρρενωπότητα– το φύλο, γενικότερα– δεν είναι μία στατική ή οικουμενική κατάσταση, κάτι που γίνεται κανείς, αλλά «μία μορφή συνεχούς αλληλεπίδρασης με τις δομές του περιβάλλοντος κόσμου» (Kaufman, 1994: 147). Όπως εξηγεί και η Butler (2011), η έμφυλη ταυτότητα είναι μία κοινωνική κατασκευή, που κατακτιέται μέσα από την επαναλαμβανόμενη επιτέλεση συγκεκριμένων, προσδοκώμενων συμπεριφορών. Οι τελευταίες διαφοροποιούνται τόσο από κοινωνία σε κοινωνία, όσο και στο εσωτερικό των ίδιων των κοινωνιών. Συνεπώς, οι κατασκευές του φύλου και της αρρενωπότητας μπορούν να γίνουν κατανοητές, εφόσον μελετώνται σε συνάρτηση με το εκάστοτε ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο που τις περικλείει (Scheibling & Lafrance, 2019).

Όχι τυχαία, αναφερόμαστε εξ αρχής σε «αρρενωπότητες», προτάσσοντας τον πληθυντικό έναντι του ενικού αριθμού. Ο λόγος για μία *αρρενωπότητα*, για να ευσταθεί, προϋποθέτει τον δομικό εντοπισμό συγκεκριμένων χρήσεων σε έναν σαφώς ορισμένο θεσμό, με δικά του αντικείμενα και πρακτικές (Middleton, 1989: 17, όπως αναφέρεται σε Hearn & Collinson, 1994: 107). Όμως, όπως είδαμε, το φύλο δεν είναι μία στατική κατάσταση, ούτε μία συμβατική σειρά από νόρμες που εσωτερικεύονται και πραγματώνονται παθητικά από τα άτομα, αλλά μία δυναμική διαδικασία που

αναπαράγεται διαρκώς μέσα από την κοινωνική πρακτική (Demetriou, 2001). Η πολλαπλότητα των αρρενωποτήτων, βέβαια, δεν συνεπάγεται την επιτέλεση άπειρων δυνατοτήτων. Οι αρρενωπότητες παραμένουν δέσμιες των ιστορικών και κοινωνικών πλαισίων, εντός των οποίων προσδιορίζονται (Connell, 2005a). Συνεπάγεται, πάραυτα, ότι η αρρενωπότητα είναι *κατεξοχήν σχεσιακή* (π.χ. Connell, 2005a· Kimmel, 1996).

Οι αρρενωπότητες αποκτούν νόημα μέσα σε ένα σύστημα έμφυλων σχέσεων, συσχετιζόμενες με άλλες αρρενωπότητες και θηλυκότητες. Στις περισσότερες δυτικές κοινωνίες, το επικρατές σύστημα έμφυλων σχέσεων είναι αυτό που έχει περιγραφεί ως «πατριαρχικό» (βλ. Walby, 1990). Παρά τις εκκλήσεις αρκετών θεωρητικών για εγκατάλειψη της έννοιας, η «πατριαρχία» παραμένει ιδιαίτερα χρήσιμη, καθώς αναφέρεται συγχρόνως στην ιεραρχία και την διαδικασία της κοινωνικής κατασκευής, δηλαδή στην πατρότητα και τα απότοκά της (Hearn, 1992: 32). Κυριότερα, η εμπέδωση της μελέτης των έμφυλων σχέσεων στο εννοιολογικό πλαίσιο της πατριαρχίας επιτρέπει την θεώρηση των διαφορετικών αρρενωποτήτων και θηλυκοτήτων, και των μεταξύ τους αλληλεπιδράσεων, χωρίς να τις υποβιβάζει σε διαφορετικούς τύπους προσωπικότητας, στυλ ή καταναλωτικές επιλογές (Connell, 2005a). Και το επιτυγχάνει αυτό, εισάγοντας στην συζήτηση την *ηγεμονία*, «το νερό όπου κολυμπάνε τα ψάρια» (Hearn, 2019: 58).

Η γκραμισιανή θεωρία της «ηγεμονίας» [hegemony] χρησιμοποιείται ευρέως στις σπουδές αρρενωπότητας, ιδίως μετά την εισήγηση της έννοιας της «ηγεμονικής αρρενωπότητας» [hegemonic masculinity] από τους Carrigan, Connell & Lee (1985) (Hearn, 2004). Σύμφωνα με την Connell (2005a: 77):

Η ηγεμονική αρρενωπότητα μπορεί να οριστεί ως ο συνδυασμός των έμφυλων πρακτικών που ενσωματώνει την προσωρινά αποδεκτή απάντηση στο πρόβλημα της νομιμοποίησης της πατριαρχίας, η οποία εγγυάται (ή εκλαμβάνεται να εγγυάται) την κυρίαρχη θέση των αντρών και την κατωτερότητα των γυναικών.

Η εδραίωση της συζήτησης στο πλαίσιο της ηγεμονίας εξασφαλίζει ότι δεν θα αποσπαστεί από την βάση της εξουσίας και της καταπίεσης, απολύνοντας σε μία

απλοποιημένη ποικιλία αρρενωποτήτων (Hearn & Collinson, 1994). Διότι, στην έμφυλη τάξη των πραγμάτων, κάποιοι άντρες είναι λιγότερο ευάλωτοι από άλλους. Οι αρρενωπότητες συνυπάρχουν σε ένα πλέγμα ιεραρχικών σχέσεων, στην κορυφή του οποίου βρίσκεται η ηγεμονική αρρενωπότητα (Wedgwood, 2009). Οι σχέσεις αυτές είναι δομημένες αλλά μεταβαλλόμενες (Hearn & Collinson, 1994): προκύπτουν κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες και υπόκεινται στην ιστορική αλλαγή. Συνεπώς, η ηγεμονική αρρενωπότητα είναι ιστορική και όχι διαχρονική, κανονιστική και όχι κανονική (Connell & Messerschmidt, 2005), πράγμα που διαπιστώνεται και στον ορισμό της ως μίας «προσωρινά αποδεκτής» στρατηγικής (Connell, 2005a: 77, η έμφαση προστέθηκε).

Οι ασυμμετρίες εξουσίας μεταξύ των αρρενωποτήτων γίνονται αντιληπτές στην διασταύρωση [intersection] του φύλου με την τάξη, την φυλή και την εθνικότητα (Gray, 2018). Όπως επισημαίνει η Connell (2005a: 76), για να καταλάβουμε το φύλο, πρέπει να κινούμαστε διαρκώς πέρα από αυτό: αντίστροφα, δεν μπορούμε να καταλάβουμε την τάξη ή την φυλή, χωρίς να κινούμαστε διαρκώς προς το φύλο. Οι αρρενωπότητες είναι ορθότερα κατανοητές ως σύνθετες συσχετίσεις περισσότερων από μία κοινωνικών διαιρέσεων (Hearn & Collinson, 1994). Έτσι, διακρίνουμε λευκές ετεροφυλόφιλες αρρενωπότητες, μαύρες εργατικές αρρενωπότητες, μαύρες έφηβες αρρενωπότητες, λευκές αρρενωπότητες με αναπηρία κ.ο.κ. Αξίζει, εδώ, να αναφερθούμε στην έρευνα της Crenshaw (1989) για την διασταύρωση του φύλου και της φυλής στις εμπειρίες των μαύρων γυναικών. Η Αμερικανή θεωρητικός προβληματοποιεί την αντιμετώπιση του φύλου και της φυλής ως δύο αλληλοαποκλειόμενων κατηγοριών και συστήνει την διαθεματικότητα [intersectionality], υποστηρίζοντας ότι είναι απαραίτητη για την ανάδειξη των σχέσεων ανάμεσα στα διάφορα συστήματα αποκλεισμού (Νιόβη, 2019). Στο σήμερα, αναφέρουμε ενδεικτικά την «ηγεμονική λευκότητα» [hegemonic whiteness] του Hughey (2010), στην οποία συγκεράζονται οι σπουδές αρρενωπότητας και λευκότητας, και την παράλληλη μελέτη από τον Ratele (2020) των ιστοριών της αρρενωπότητας και της αποικιοκρατίας.

Η έννοια της ηγεμονίας αναδεικνύει μία επιπλέον, θεμελιώδη συνθήκη. Καθώς εξηγούν οι Connell & Messerschmidt (2005: 832), η ηγεμονία δεν αποκαθίσταται διά της βίας, αν και υποστηρίζεται από αυτή· ανέρχεται μέσα από την κουλτούρα και

τους θεσμούς. Στην ίδια βάση, οι Hearn & Howson (2020: 46) διακρίνουν την ηγεμονία από την κυριαρχία [domination]: «η ηγεμονία ποτέ δεν προκύπτει ούτε συντηρείται σε εκείνους τους χώρους της κοινωνίας όπου η εξουσία ή η ωμή εξουσία λειτουργεί ως κυριαρχία». Με τα λόγια της Butler (2000: 14):

η ηγεμονία υπογραμμίζει το πώς η εξουσία διαμορφώνει την καθημερινή μας αντίληψη για τις κοινωνικές σχέσεις και ενορχηστρώνει τους τρόπους με τους οποίους συναινούμε (και αναπαράγουμε) εκείνες τις σιωπηρές και συγκαλυμμένες σχέσεις εξουσίας.

Ηγεμονία, δηλαδή, δεν σημαίνει να εξαναγκάζεις τους ανθρώπους σε έναν συγκεκριμένο τρόπο ζωής, αλλά να τους πείθεις ότι αυτός ο τρόπος είναι φυσιολογικός, ότι «έτσι έχουν τα πράγματα» (Surman, 1994, όπως αναφέρεται σε Hearn, 2004: 61). Συνεπώς, η ηγεμονική αρρενωπότητα συστήνεται ως ο εκάστοτε αποδεκτός τρόπος του να είναι κανείς «αληθινός άντρας», προσφέροντας το πρότυπο σε σχέση με το οποίο προσδιορίζονται και αξιολογούνται όλες οι άλλες αρρενωπότητες (Kimmel, 1994).

Κεφάλαιο 2^ο

Ο μετασχηματισμός της πολιτικής αρρενωπότητας στον 20^ο και τον 21^ο αιώνα

2.1. Επαναρρενωποίηση της Αμερικής επί Reagan

Conan the Barbarian, *Die Hard*, *Terminator*, *Commando*, *Predator*: αυτοί είναι μερικοί μόνο από τους τίτλους, που σημάδεψαν την δεκαετία του 1980 ως την χρυσή δεκαετία των ταινιών δράσης και περιπέτειας. Και στους πέντε τίτλους, οι οθόνες κατακλύζονται από εικόνες των σωμάτων των αντρών ηρώων τους, τα οποία είναι πρωτόγνωρα γεροδεμένα και μυώδη, ενώ συχνά εκτίθενται και γυμνά (Tasker, 1993). Η άνοδος των δεδομένων εικόνων, την δεδομένη δεκαετία, δεν είναι ούτε τυχαία, ούτε ανεξάρτητη από τις κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις. Οι κινηματογραφικές ερμηνείες, άλλωστε, στις οποίες συμπεριλαμβάνονται οι κινήσεις και οι μορφές του σώματος, καθορίζονται και νοηματοδοτούνται μέσα σε ένα σύστημα ιστορικά και πολιτισμικά προσδιορισμένων κωδίκων (Dyer, 1998: 134-135). Η Jeffords (1989), λοιπόν, περιγράφει την πολιτισμική αυτή περίοδο ως την «επαναρρενωποίηση της Αμερικής» [remasculinization of America], μετά την γενικευμένη ταπείνωση από την ήττα της στον πόλεμο του Βιετνάμ. Όπως αναφέρει, ο δημόσιος διάλογος για τον πόλεμο συνέβαλε «σε μία αναδιοργάνωση των εννοιών, των κατασκευών και των ορισμών της αρρενωπότητας στην αμερικανική κουλτούρα και σε μία επανεδραίωση του έμφυλου συστήματος εντός του οποίου και για το οποίο σχηματοποιείται» (Jeffords, 1989: 51).

Στις ταινίες των «σκληρών σωμάτων» [hard body films], όπως τις αποκαλεί η Jeffords, αναπαρίστανται πολλές από τις αφηγήσεις του ηρωισμού, της δύναμης και της «παλιάς καλής αμερικανικότητας», που κατέστησαν εφικτή την πολιτική επιτυχία

του Ronald Reagan (1989: 15). Οι πρωταγωνιστές εμφανίζονται αποφασιστικοί, θαρραλέοι και ολιγόλογοι, «μιλώντας» κυρίως μέσα από ορμητικές και βίαιες κινήσεις (Messner, 2007). Όπως και ο Reagan, συστήνονται ως προστάτες των πολιτών από τους δειλούς και αδύναμους γραφειοκράτες (Jeffords, 1989). Το μύθος σώμα του λευκού άντρα αντιπαρατίθεται προς τα μαλθακά γυναικεία ή έγχρωμα σώματα και μετατρέπεται στο απόλυτο σύμβολο της αναγεννημένης αμερικανικής αρρενωπότητας, επαναφέροντας τους σαφείς διαχωρισμούς ανάμεσα στα φύλα και, κυρίως, ανάμεσα στον δυτικό και τον ανατολικό κόσμο (Jeffords, 1989). Στην περίφημη ατάκα του *Terminator*, «Θα επιστρέψω», συνδηλώνονται η επιστροφή τόσο του Αμερικανού άντρα από την «πολιτισμική εκθήλυνση» των δεκαετιών του 1960 και του 1970, όσο και της πλανητικής υπεροχής των ΗΠΑ (Messner, 2007: 464-465). Καθώς επισημαίνει ο Dyer (1998: 181-182), οι μύθοι ήρωες και η γενικότερη σημειολογία της σωματικής ανάπτυξης των εν λόγω ταινιών «διαβάζονται» ως «ενσαρκώσεις της κουλτούρας» [embodiments of culture] της περιόδου, και συγκεκριμένα του εγχειρήματος για την ανάπτυξη της ελεύθερης οικονομίας επί Reagan.

Ο τζονγουεϊνικός αέρας του Reagan ήταν ακριβώς ό,τι χρειάζονταν οι Αμερικανοί, μετά την ήττα στον πόλεμο του Βιετνάμ, την άνοδο του OPEC και την κρίση των ομήρων (Schwalbe, 2014: 156). Σχολιάζοντας την προτίμηση των αντρών ψηφοφόρων για τον Ρεπουμπλικάνο αρχηγό, ο David Garth, σύμβουλος επικοινωνίας των Δημοκρατικών, είχε αναφερθεί στην απόπειρα δολοφονίας του, το 1981: «Δέχτηκε μία σφαίρα στο στήθος και επιβίωσε, και αυτό το είδε όλη η Αμερική», χαρακτηρίζοντάς το «πολύ μάτσο» (Dowd, 1984). Στις προεδρικές εκλογές του 1980 και του 1984, το χάσμα μεταξύ της αντρικής και της γυναικείας ψήφου ήταν μεγαλύτερο από κάθε άλλοτε, κυρίως λόγω των διαφορετικών στάσεων στην εθνική άμυνα και την εξωτερική πολιτική (Gilens, 1988), που παραδοσιακά θεωρούνται αντρικά θέματα (Meeks, 2012). Ο Reagan επαναχάραξε κάθετες γραμμές ανάμεσα στο καλό και το κακό, την δύναμη και την αδυναμία, ευαγγελιζόμενος την επιστροφή σε ένα «ασπρόμαυρο» παρελθόν, όταν οι άντρες ήταν άντρες και η αμερικανική ηγεμονία αδιαμφισβήτητη (Vogel, 2015). Σύστηνε τον ίδιο και το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα ως τις «αρρενωπές» επιλογές, απέναντι σε έναν μετρημένο και θηλυπρεπή Jimmy Carter (Vogel, 2015· Winter, 2010).

Η αντιπαραβολή των αρρενωπών Ρεπουμπλικανών στους θηλυπρεπείς Δημοκρατικούς αντλεί την ρητορική της δύναμη, πρώτον, από τις ετεροκανονικές [heteronormative] (βλ. Ward & Schneider, 2009) αντιλήψεις της αρρενωπότητας ως του συμπληρωματικού αντίθετου της θηλυκότητας και, δεύτερον, από την στερεοτυπική συσχέτιση της ηγεσίας με «αντρικά» χαρακτηριστικά. Σύμφωνα με τον Kimmel (1994: 126), η αντι-θηλυκότητα βρίσκεται στον πυρήνα των σύγχρονων κατασκευών της αρρενωπότητας, ώστε η τελευταία να ορίζεται μάλλον αποθετικά: το να είναι κανείς άντρας σημαίνει να *μην είναι γυναίκα*. Ο ετεροκαθορισμός αυτός προϋποθέτει– και συντηρεί– την αποκλειστική σύνδεση των αντρών με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, όπως την πυγμή και την επιθετικότητα, και την περιφρόνηση των υπολοίπων ως «θηλυκών» (Schippers, 2007). Καθώς επισημαίνει και η Παντελίδου Μαλούτα, δεν υπάρχει αντρικό φύλο χωρίς γυναικείο, και αντίστροφα, με την διάκριση να καθορίζει την (αρνητική) λειτουργία του καθενός: Οι άντρες είναι ντόμπροι, διεκδικητικοί και λογικοί, εν αντιθέσει προς τις γυναίκες, που είναι ευαίσθητες, ήσυχες και συναισθηματικές, πονηρές και επιπόλαιες (2015: 51). Τα παραπάνω επαληθεύονται και σε πρόσφατη έρευνα του Pew Research Center, όπου οι ερωτώμενοι συσχετίζουν την αρρενωπότητα με λέξεις όπως «δύναμη», «αποφασιστικότητα» και «αυτοπεποίθηση», ενώ την θηλυκότητα με όρους όπως «κομψότητα», «ομορφιά» και «στοργή» (Parker, Horowitz & Stepler, 2017). Για τον Dyer, μία απόπειρα της πατριαρχικής σκέψης «να συντηρήσει το αδύνατο», δηλαδή την «απόλυτη διαφορετικότητα» ανάμεσα στους άντρες και τις γυναίκες, συνιστά η πρόσδεσή τους σε απόλυτα διαφορετικά στερεότυπα (1999: 209, η έμφαση στο πρωτότυπο).

Στο πολιτικό επίπεδο, εθνικές και διαπολιτισμικές μελέτες έχουν καταδείξει ότι οι πολίτες τείνουν να αξιολογούν τους υποψηφίους στην βάση έμφυλων στερεοτύπων, αποδίδοντάς τους *a priori* ορισμένα γνωρίσματα και παραβλέποντας τις ατομικές τους ιδιαιτερότητες (Παντελίδου Μαλούτα, 2015). Μάλιστα, τείνουν να προτιμούν τα τυπικά αρρενωπά χαρακτηριστικά στους υποψηφίους, ιδίως όσον αφορά στα υψηλόβαθμα κυβερνητικά κλιμάκια (Huddy & Terkildsen, 1993). Τα χαρακτηριστικά αυτά συνδέονται, σχεδόν κατά κανόνα, με άντρες, πράγμα που δυσχεραίνει τις εκλογικές προσπάθειες όσων δεν τα διαθέτουν και, πολύ περισσότερο, των γυναικών (Banwart, 2010). Το φύλο των δυτικών δημοκρατιών είναι αντρικό, όχι απλώς και μόνο λόγω της συντριπτικής παρουσίας των αντρών στις θέσεις εξουσίας, αλλά,

κυριότερα, λόγω της κυριαρχικής υιοθέτησης αρρενωπών χαρακτηριστικών από τους πολιτικούς (Παντελίδου Μαλούτα, 2002). Η τελευταία εντοπίζεται τόσο στις συστηματικές προσπάθειες «θηλυκοποίησης» του John Kerry από τους Ρεπουμπλικανούς (Cunningham et al., 2013· Duerst-Lahti, 2004· Fahey, 2007), όσο και στην άρθρωση ενός συναισθηματικά στεγνότερου λόγου από την Angela Merkel (Scheeler & Anderson, 2015). Εν ολίγοις, ό,τι δεν είναι αρκετά αρρενωπό, κατασκευάζεται ως ασύμβατο με την πολιτική. Όπως υπονοείται και στην ρητορική του Reagan, καλός ηγέτης θεωρείται ο *αντι-θηλυκός ηγέτης*.

2.2. Υβριδικές αρρενωπότητες

Σύντομα, λοιπόν, ο Reagan αναδείχθηκε στην αρχετυπική αρρενωπότητα της δεκαετίας του 1980 (Jeffords, 1994: 11). Αυτή, βέβαια, δεν ήταν ούτε αδιαφιλονίκητη, ούτε αμετάβλητη. Καθώς επισημαίνουν οι Connell & Messerschmidt, οι έμφυλες σχέσεις είναι πεδία συνεχών εντάσεων: «Μία δεδομένη εκδοχή ηγεμονικής αρρενωπότητας είναι ηγεμονική, στον βαθμό που προσφέρει μία λύση σε αυτές τις εντάσεις» (2005: 853). Δεκαπέντε χρόνια μετά την ήττα του Βιετνάμ, οι Αμερικανοί άντρες δεν βρίσκονταν στο πολεμικό μέτωπο, αλλά στο σπίτι τους, περικυκλωμένοι από τα μέλη της οικογένειάς τους (Prorokova, 2017). Η σχετική ηρεμία της δεκαετίας του 1990, σύμφωνα με την Prorokova (2017), απαιτούσε την ανασκευή της ριγκανικής «παραδοσιακής αρρενωπότητας» [traditional masculinity], που πια σατιριζόταν ολοένα και συχνότερα στην καθημερινή ζωή και την δημοφιλή κουλτούρα (Messner, 2007). Οι παρεμβάσεις της ποπ ψυχολογίας και των κινημάτων υγείας κατά της υπεραρρενωπότητας [hypermasculinity], από κοινού με τον αντίκτυπο του φεμινισμού στις επαγγελματικές και προσωπικές σχέσεις, συνέβαλαν στην σταδιακή ανάδυση νέων, περισσότερο ευαίσθητων προτύπων (Gill, 2003· Messner, 2007).

Τα νέα πρότυπα δεν απέταξαν την δύναμη και την αποφασιστικότητα της παραδοσιακής αρρενωπότητας (Messner, 2007). Ωστόσο, εγκολπώθηκαν αρκετά τυπικά θηλυκά χαρακτηριστικά, όπως τον συναισθηματισμό, την οικειότητα και την στοργή (Gill, 2003). Στα τέλη της δεκαετίας του 1990, οι εικόνες ισχυρών αντρών να κλαίνει δημόσια, από τον Στρατηγό Norman Schwarzkopf μέχρι τον

μπασκετμπολίστα Michael Jordan, ήταν ήδη συνηθισμένες (Messner, 1993, 2007). Οι αλλαγές αυτές, όπως παρατηρεί η Jeffords, αποτυπώνονται και στις χολιγουντιανές παραγωγές της περιόδου: Ο μυώδης και επιθετικός ήρωας των προηγούμενων χρόνων παραχωρεί την θέση του σε έναν διακριτικό άντρα, που, «αντί να μαθαίνει να μάχεται, μαθαίνει να αγαπάει» (1993: 245). Η Tasker (1993) υποστηρίζει ότι η εκλογή του George Bush Sr. σήμανε την απαρχή μίας νέας εποχής για την αναπαράσταση της αρρενωπότητας, όπου η αντρική δύναμη συνδέθηκε με τον ενστερνισμό των οικογενειακών αξιών και την εκδήλωση συναισθημάτων. Για τον Malin (2005), η ταυτοτική ρευστότητα της περιόδου συνοψίζεται καλύτερα στο πρόσωπο του Bill Clinton, που φημιζόταν για την ευαισθησία του και, ταυτόχρονα, την αμφιλεγόμενη σεξουαλική του συμπεριφορά.

Η εν λόγω μετάβαση εγγράφεται χαρακτηριστικά στην πορεία του Arnold Schwarzenegger, τόσο ως ηθοποιού, όσο και ως κατοπινού Κυβερνήτη της Καλιφόρνια. Όπως σχολιάζει η Prorokova (2017: 26-27), ο ασυγκίνητος «καταστροφέας» του *Terminator* εξελίσσεται σταδιακά σε έναν «αληθινό προστάτη», αποκαλύπτοντας την ευαίσθητή του πλευρά στο *Twins* και το *Kindergarten Cop*. Η αφήγηση του τελευταίου, μάλιστα, παρακολουθεί αυτήν ακριβώς την εξέλιξη: την μεταμόρφωση του κεντρικού ήρωα από έναν άγριο αστυνομικό σε έναν στοργικό νηπιαγωγό και πατριό (Jeffords, 1994). Εντούτοις, η μεταμόρφωσή του δεν είναι ολοκληρωτική. Η νέα αρρενωπότητα του Schwarzenegger παραμένει υβριδική, με την δύναμη και την σκληρότητα να υπερισχύουν των *στιγμιαίων εκδηλώσεων τρυφερότητας* (Messner, 2007: 466-468). Η ίδια ασυμμετρία διαπιστώνεται και στην αρρενωπότητά του ως Κυβερνήτη της Καλιφόρνια, την οποία ο Messner (2007: 467) περιγράφει ως «αρρενωπότητα του Kindergarten Commando» [Kindergarten Commando masculinity]. Καθώς εξηγεί, η δημοφιλία του διατηρούταν σε υψηλά επίπεδα, μόνο ενόσω απείχε από την προσέγγιση του «σκληρού άντρα». Ωστόσο, και τότε ακόμα, η ηγεσία του ήταν *δευτερευόντως* συμπονετική. Παρότι η σκληρή ηγεσία δεν είναι πια βιώσιμη, «η νέα υβριδική ηγεμονική αρρενωπότητα ηγείται πάντα με τον μυ» (Messner, 2007: 475).

Η παρέμβαση των ΗΠΑ στο Κουβέιτ, το 1991, αιτιολογήθηκε μέσα από την συγκρότηση μίας αντίστοιχης υβριδικής συμβολογίας (Messner, 2007). Ο Messerschmidt, αναλύοντας την έμφυλη διάσταση των ομιλιών του George Bush Sr.

πριν και κατά την διάρκεια του Πολέμου του Κόλπου, συμπέρανε την αφηγηματική κυριαρχία μίας ηγεμονικής αρρενωπότητας του «ηρωικού ‘σωτήρα’» [heroic “rescuer” hegemonic masculinity] (2010: 49). Το τρίπτυχο «κακός – θύμα – ήρωας», παρόν σε κάθε αφήγηση αιχμαλωσίας, συναρθρωνόταν σταθερά στις ομιλίες του, με κακό το Ιράκ, θύμα το Κουβέιτ και ήρωα τις ΗΠΑ (Jeffords, 1991). Κάθε θέση εμφυλοποιούταν ανάλογα, σε συνάρτηση με τις άλλες: Το Ιράκ προσωποποιούταν στον υπεραρρενωπό Saddam Hussein, απέναντι στις κακοποιημένες γυναίκες και τα αθώα παιδιά του θηλυκοποιημένου Κουβέιτ. Συστήνοντάς τους τοιουτοτρόπως, ο Bush Sr. συστηνόταν, παράλληλα, ως μία υγιής αρρενωπότητα, ως ένας σκληρός και συμπονετικός ηγέτης, που προσέφευγε στην βία *αναγκαστικά*, έχοντας εξαντλήσει τις ειρηνικές εναλλακτικές (Messerschmidt, 2010). Επαναλάμβανε ότι επρόκειτο για μία «ανθρωπιστική» επιχείρηση, με απώτερο σκοπό την διάσωση των γυναικών και των παιδιών του Κουβέιτ. Έτσι, εξευγένιζε την αμερικανική αρρενωπότητα και νομιμοποιούσε, τελικά, τόσο τις έμφυλες ανισότητες, όσο και την παρέμβαση της χώρας στην Ανατολή (Messerschmidt, 2010).

Ο George Bush Jr., παρότι εξελέγη επιδεικνύοντας μία απερίφραστα κυριαρχική αρρενωπότητα [dominance masculinity] (Duerst-Lahti, 2006· βλ. Connell, 2005a: 191-203), ισχυριζόταν ότι η πολιτική του φιλοσοφία βασιζόταν σε έναν «συμπονετικό συντηρητισμό» [compassionate conservatism] (Johnson, 2005: 18). Οι Ρεπουμπλικάνοι κατακρίνονταν για την έλλειψη ενσυναίσθησης από τα χρόνια του Reagan και, πλέον, αντιλαμβάνονταν ότι η ηγεσία δεν μπορεί ενδημήσει χωρίς την συμπόνια (Messner, 2007· Pilbeam, 2010). Οι εξαγγελίες του Bush Jr., ωστόσο, δεν συνοδεύτηκαν από κάποια αλλαγή στις τυπικές ρεπουμπλικανικές πρακτικές. Υποστήριζε ότι η μείωση των δαπανών για τις κοινωνικές παροχές ήταν συμπονετική, γιατί στόχευε στην απεξάρτηση των επιδοματούχων από την κρατική πρόνοια και την ορθοπόδησή τους ως παραγωγικών, υπεύθυνων πολιτών (Johnson, 2013). Βέβαια, ο αυτοπροσδιορισμός του Bush Jr. ως συμπονετικού δεν ήταν κενός νοήματος, ούτε απλώς αντιφατικός. Όπως συμπεραίνει ο Pilbeam (2010: 268), ο συμπονετικός συντηρητισμός ήταν, πραγματικά, ένας *ηθικός* συντηρητισμός, που επικύρωνε την εξουσία του «συμπονετικού» Bush Jr. και τις ηθικοπλαστικές παρεμβάσεις της κυβέρνησής του.

Αντίθετα από ό,τι πιθανόν θα περιμέναμε, ο Bush Jr. επιχείρησε να συνδυάσει την δύναμη με την συμπόνια και μετά τις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου. Σύμφωνα με τον Messerschmidt, επιτελούσε εφεξής μία ηγεμονική αρρενωπότητα του ηρωικού «αρωγού» [heroic “succorer” hegemonic masculinity], επωμιζόμενος τον ρόλο του ήρωα σε μία αφήγηση με άξονα το τρίπτυχο «κακός – θύμα – ήρωας» (2010: 95-96). Αναφερόταν διαρκώς στο χρέος του ως προστάτη των αθώων πολιτών και ως λυτρωτή των γυναικών και των παιδιών, στην προσπάθειά του να δικαιολογήσει την συγκέντρωση της εξουσίας στο εσωτερικό και τον επιθετικό πόλεμο στο εξωτερικό (Young, 2003). Οι Coe et al. (2007), εξετάζοντας τις πρώτες δημόσιες τοποθετήσεις του μετά τις επιθέσεις, διέκριναν μία φρασεολογία που αναδείκνυε τις προθέσεις του ως ξεκάθαρες και αδιαπραγμάτευτες (π.χ. «θα είμαι σαφής», «να είστε σίγουροι»), καθώς και μία έντονα αρρενωποιημένη θεματολογία, με έμφαση στην δύναμη και την επιθετικότητα. Ωστόσο, η σκληρότητά του φάνταζε δικαιολογημένη, έως και αναγκαία, μέσα από την αναπαραστατική της αντιπαραβολή στην βιαιότητα και την μοχθηρία των τρομοκρατών (Young, 2003). Οι τελευταίοι, και ιδίως ο Osama bin Laden, κατασκευάζονταν ως εγγενώς υπεραρρενωποί, «παράλογοι βάρβαροι» και, ταυτόχρονα, ως άνανδροι που «κρύβονται σε σπηλιές» (Shepherd, 2006: 25-27· Thobani, 2010: 62-63). Από την άλλη, ο Bush Jr. ενσάρκωνε μία ευγενέστερη στρατιωτική φιγούρα, που εκδηλωνόταν κυρίως στις εκκλήσεις του για την προστασία των Αφγανών και Ιρακινών γυναικών. Το ενδιαφέρον του, όμως, δεν πρέπει να θεωρηθεί αυτομάτως φεμινιστικό. Η ρητορική του αφενός συνηγορούσε υπέρ των γυναικείων δικαιωμάτων, αφετέρου το έκανε υπό όρους κυριαρχικότητας, επανεγγράφοντας την πατριαρχική λογική του άντρα-προστάτη και της γυναίκας-θύματος (Ferguson, 2005· Young, 2003). Παράλληλα, μετατοπίζοντας τις φεμινιστικές διεκδικήσεις στο εξωτερικό, υπαινισσόταν ότι ήδη αναγνωρίζονταν στο εσωτερικό, και μάλιστα την περίοδο που οι παραδοσιακές έμφυλες θεσμίσεις έμοιαζαν να καταρρέουν (Ferguson, 2005).

Η εργαλειακότητα πίσω από την ενσωμάτωση θηλυκών χαρακτηριστικών στην αρρενωπότητα του Bush Jr., στην διάρκεια της πρώτης θητείας του, κατέστη ολοφάνερη στις εκλογές του 2004. Ο Bush Jr. απεκδύθηκε κάθε πρότερου θηλυκού στοιχείου, προκειμένου να συστηθεί ξανά ως ένας αδιαμφισβήτητα σκληρός, αρρενωπός ηγέτης. Δεδομένης της κυριαρχίας των στρατιωτικών ζητημάτων και της συσχέτισής τους με αρρενωπά χαρακτηριστικά (Lawless, 2004), οι Ρεπουμπλικάνοι

τον περιέγραφαν ως έναν «απτόητο καουμπόι» που «θέλει να αρπάξει τους τρομοκράτες από τον λαιμό» (Duerst-Lahti, 2006: 25· Cunningham et al., 2013: 12). Παράλληλα, τον αντιπαρέβαλλαν με έναν θηλυκοποιημένο, και άρα λιγότερο ικανό, Kerry. Σαρκάζοντας το διανοουμενίστικο προφίλ του και την ενασχόλησή του με το γουίντ-σέρφινγκ, αμφισβητώντας την ιδιότητά του ως ήρωα πολέμου, ακόμα και το ποιος «φοράει τα παντελόνια» στο σπίτι του (Fahey, 2007· Moore & Dewberry, 2012), πρόταξαν τον Bush Jr. ως τον απλό και σκληρό άντρα, παρότι ο ίδιος είχε αποφύγει τις στρατιωτικές του υποχρεώσεις στο Βιετνάμ (Goldenberg & Burkeman, 2004). Κυριότερα, τον συνέδεαν με το στερεοτυπικά θηλυκό γνώρισμα της αναποφασιστικότητας, χαρακτηρίζοντας τον επανειλημμένα «κωλοτούμπα» [flip-flopper] (Duerst-Lahti, 2006), ώστε ο χαρακτηρισμός «έφθασε να σημαίνει το αντίθετο της ηγεσίας» (Cave, 2004).

Στην αναμέτρηση του 2004, σύμφωνα με την Ervin (2011), εντοπίζονται οι πρώτες αντιδράσεις ενάντια στην ανάδυση των λιγότερο συμβατικών αρρενωποτήτων, και, ακριβέστερα, της «μετροσεξουαλικότητας» [metrosexuality]. Έναν μήνα πριν τις εκλογές, η ιστοσελίδα του *Fox News* δημοσίευσε ψευδώς ότι ο Kerry δήλωνε μετροσέξουαλ, γεγονός που, όπως αναφέρει ο Burkeman (2004), απηχούσε την συστηματική προσπάθεια των Ρεπουμπλικανών να επιστήσουν την προσοχή στην αρρενωπότητα των υποψηφίων. Ο Hall (2014) περιγράφει τον μετροσέξουαλ ως έναν ετεροφυλόφιλο άντρα που υιοθετεί ορισμένες τυπικά θηλυκές ή/και ομοφυλόφιλες πρακτικές, όπως την χρήση καλλυντικών προϊόντων και την ενασχόληση με την μόδα και, γενικότερα, την εξωτερική εμφάνιση. Για αρκετούς μελετητές (π.χ. Coad, 2008· Ervin, 2011· Mercer & Attwood, 2017), η ετεροφυλόφιλη μετροσεξουαλικότητα αναπαριστά ένα ευοίωνο βήμα προς την υπέρβαση των διχοτομικών κατηγοριοποιήσεων του φύλου και της σεξουαλικότητας. Άλλοι, ωστόσο, θεωρούν ότι απλώς επανακοινωνικοποιεί τους άντρες ως καταναλωτές, χωρίς να ανατρέπει θεμελιώδη στοιχεία της ηγεμονικής αρρενωπότητας (π.χ. Carniel, 2009· Schugart, 2008· Sender, 2006).

Η ηγετική μετροσεξουαλικότητα βρήκε μεγαλύτερη ανταπόκριση στην αντίπερα όχθη του Ατλαντικού. Σύμφωνα με τον Whitehead (2008), ο David Cameron υπήρξε ο μόνος Βρετανός πολιτικός αρχηγός, που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί μετροσέξουαλ. Ακολούθησε μία επικοινωνιακή στρατηγική που προσidiάζε

περισσότερο σε εκείνη του Tony Blair (Langer, 2010), εγκαταλείποντας την ψυχρότητα των συντηρητικών προκατόχων του (Yates, 2009). Ο Blair υιοθετούσε μία ρητορική του «κανονικού ανθρώπου», συναισθηματικά ανακλαστική και συχνά εξομολογητική, καταφέροντας να ευθυγραμμίζει το προσωπικό με το πολιτικό, χωρίς καν να ακούγεται σαν πολιτικός (Fairclough, 2002: 95-118· Finlayson, 2002). Η ισορροπία του ανάμεσα στο νέο και το παλιό αντανakλούταν και στην θεωρία του περί «Τρίτου Δρόμου», που φαινόταν να προτείνει ένα λιγότερο άκαμπτο και πατριαρχικό μοντέλο εξουσίας (Fairclough, 2002: 7-9· Yates, 2010a). Ο Cameron χρησιμοποίησε μία εξίσου συναισθηματική, θηλυκή γλώσσα, που ερχόταν σε έντονη αντίθεση με την αμνηχανία του Gordon Brown. Η δυσκολία του τελευταίου να «τσαλακωθεί» μπροστά στις κάμερες, καθώς και ο δισταγμός του να προκηρύξει εκλογές το 2007, έπληξαν την εικόνα της πατρικής αυθεντίας του, ενώ οι διαδοχικές παραιτήσεις γυναικών Υπουργών του εκλήφθηκαν ως αδυναμία του να επιβληθεί (Yates, 2009, 2010a). Όχι τυχαία, ο Cameron αποδοκίμαζε την «ξύλινη» βρετανικότητα του αντιπάλου του, ξεχωρίζοντας τον ίδιο ως έναν σύγχρονο άντρα, άνετο με το συναίσθημα (Johnson, 2010: 502).

2.3. Από τον Obama στον Trump: Κρίση της αρρενωπότητας;

Η επιμονή του Bush Jr. στον μάτσο ανδρισμό, παρά τις πολυεπίπεδες αποτυχίες της κυβέρνησής του, αντιμετωπιζόταν με μεγάλη καχυποψία, αν όχι αποστροφή, έως το τέλος της δεύτερης θητείας του. Κόντρα στην shoot-'em-up καουμπόικη αρρενωπότητα του Ρεπουμπλικανού Προέδρου (Shaw & Elwood, 2011: 145), ο Barack Obama ενσάρκωσε ένα νέο πρότυπο, που διέρρηξε όχι μόνο τις παραδοσιακές επιτελέσεις των προηγούμενων ετών, αλλά και τις διεθνείς νόρμες της λευκής αντρικής ηγεσίας (Cannan, 2014). Συγκρότησε μία μοναδικά υβριδική, «μετασχηματιστική» προεδρική αρρενωπότητα, συνδυάζοντας προσεχτικά μία πληθώρα ηγεμονικών και υποδεέστερων χαρακτηριστικών (Harris, 2019: 44). Υιοθέτησε ένα πιο διαισθητικό και διπλωματικό ύφος, που άλλοτε θα εκλαμβάνόταν ως αδυναμία, λόγω της διαχρονικής σύνδεσής του με την γυναικεία ρητορική (A. Smith, 2016), καθώς και έναν συναισθηματισμό όμοιο με εκείνον του Clinton, φέρνοντας την «ελπίδα» στο κέντρο του προεκλογικού του λεξιλογίου (Johnson, 2010, 2013· Shaw & Elwood, 2011: 145). Ακροβατούσε άκοπα ανάμεσα στην

αρρενωπότητα και την θηλυκότητα, χωρίς όμως ποτέ να «αυτοευνουχίζεται», με τον Cooper (2009) να τον αποκαλεί «τον πρώτο unisex Πρόεδρο» των ΗΠΑ. Βέβαια, όπως εξηγήσαμε στο πρώτο κεφάλαιο, η αρρενωπότητα δεν μπορεί να κατανοηθεί ανεξάρτητα από την φυλή (Connell, 2005a). Σύμφωνα με τον E. Smith (2016), ο Obama έπρεπε να επιδείξει μετρημένα ηγεμονικά χαρακτηριστικά, επειδή ήταν μαύρος. Με μία λιγότερο θηλυκή ρητορική, θα διακινδύνευε την συσχέτισή του με το στερεότυπο του «Κακού Μαύρου Άντρα» [Bad Black Man] και, τελικά, την πολιτική του εξόντωση (Cooper, 2009). Καλλιέργησε μία μεταφυλετική [postracial] περσόνα, αποφεύγοντας τα φυλετικά ζητήματα και ισορροπώντας ανάμεσα στις αντιφατικές εικόνες της «cool» και της «ευπρεπούς» μαύρης αρρενωπότητας (Cannan, 2014· Young, 2011). Η ισορροπία αυτή αποτυπώνεται παραδειγματικά στην παρακάτω φωτογραφία του, στην οποία εμφανίζεται να παίζει μπάσκετ, κοστουμαρισμένος, με ανασηκωμένα τα μανίκια του πουκαμίσου του (Moore & Dewberry, 2012: 7):

Φωτογραφία του Mark Wilson (8 Μαΐου 2008).

Ωστόσο, ο Landreau (2011) υποστηρίζει ότι η αρρενωπότητα του Obama, παρότι γενικά βασιζόταν σε μία πιο μαλθακή προσέγγιση, βρισκόταν σε απόλυτη ευθυγράμμιση με εκείνη του Bush Jr., σε ό,τι αφορά στην εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ. Επιτελούσε μία ρητορικά αποστρατιωτικοποιημένη αρρενωπότητα, καμουφλάροντας την αμερικανική διεθνή πολιτική με ιστορικά νέους τρόπους, τους οποίους η Cannan (2014) συνοψίζει ως «αβάν-γκαρντ μιλιταρισμό» [avant-garde militarism]. Αν και μιλούσε μία μετριοπαθή γλώσσα της «ήπιας ισχύος» [soft power]

(Hallams, 2011), συστηματοποίησε τις στρατιωτικές πρακτικές της προηγούμενης κυβέρνησης: διατήρησε ανοιχτή την φυλακή του Γκουαντάναμο και εντατικοποίησε τους πολέμους στο Αφγανιστάν και το Πακιστάν (Cannan, 2014).

Η περίπτωση του Obama καταδεικνύει παραστατικά ότι η επιτυχία μίας υβριδικής προεδρικής αρρενωπότητας απαιτεί την στρατηγική ενσωμάτωση θεμελιωδών ηγεμονικών χαρακτηριστικών, με τρόπους, μάλιστα, που να αποκρύπτουν τα περισσότερα από αυτά. Όπως παρατηρεί ο Messner (2007), σε περιόδους οικονομικής ανασφάλειας και αποσταθεροποιημένων έμφυλων και φυλετικών σχέσεων, οι πολιτικοί συνηθίζουν να υβριδοποιούν τις επιτελέσεις τους. Τα φεμινιστικά και αντιρατσιστικά κινήματα των τελευταίων δεκαετιών, πράγματι, έχουν εγείρει σημαντικές προκλήσεις στο διεθνές πολιτικό σκηνικό, με τα έμφυλα και φυλετικά προνόμια να καθίστανται πρωτοφανώς ορατά (Bridges & Pascoe, 2018). Η ηγεμονική αρρενωπότητα ανανοηματοδοτεί αυτήν της την ορατότητα, υιοθετώντας επιλεκτικά περιθωριοποιημένα αρρενωπά ή/και θηλυκά χαρακτηριστικά, *ώστε να αποποιείται την κανονιστικότητά της* (Carroll, 2011: 6-7). Καταλαβαίνουμε, έτσι, πώς ο Bush Jr. μπορούσε να συνηγορεί υπέρ των γυναικείων δικαιωμάτων στην Ανατολή και, κατόπιν, να βασίζει την εκλογική του νίκη στην θηλυκοποίηση του Kerry. Δεδομένης της ιστορικής δυναμικής του φύλου (Connell & Messerschmidt, 2005), κατανοούμε τις υβριδικές αρρενωπότητες [hybrid masculinities] ως μία σύγχρονη «στρατηγική για την αναπαραγωγή της πατριαρχίας» (Demetriou, 2001: 349), «με νέους και (‘μαλθακότερους’) τρόπους» (Bridges & Pascoe, 2014: 255), ενδεικτική της ευελιξίας των συστημάτων καταπίεσης στις εκάστοτε συγκυρίες. Σημειωτέον, άλλοι θεωρητικοί υποστηρίζουν ότι οι εν λόγω αρρενωπότητες σηματοδοτούν την μετάβαση από μία ομοφοβική κουλτούρα σε μία πιο συμπεριληπτική, όπου οι ιεραρχικές διαστρωματώσεις του παρελθόντος τείνουν να εξαλειφθούν (Anderson, 2009· McCormack, 2012). Τέτοιες θεωρήσεις αντανakλούν μία ουσιωδώς μεταφεμινιστική [postfeminist] λογική, υπερεκτιμώντας τόσο την έκταση του φαινομένου, όσο και την κεντρικότητα της ομοφοβίας στην κατασκευή της αρρενωπότητας (O’Neill, 2015). Ας μην ξεχνάμε ότι ακόμα και ο Obama, ένας από τους ισχυρότερους άντρες στον κόσμο, έπρεπε να ζυγίζει διαρκώς την υβριδικότητά του.

Ενώπιον αυτών των αλλαγών, οι άντρες καλούνται να διαχειριστούν την αποκάλυψη του φύλου όχι ως μίας δεδομένης πραγματικότητας, αλλά ως μίας προβληματικής

κατασκευής (Messner, 1993: 723). Όπως εξηγεί η Ervin, σχολιάζοντας τις προεδρικές αρρενωπότητες του 2004, *η καθαυτή αμυντική στάση των Αμερικανών απέναντι στην μετροσεξουαλικότητα— προσθέτουμε: απέναντι στις υβριδικές αρρενωπότητες— διατρανώνει την αυξανόμενη συνειδητοποίηση ότι η «αληθινή», παραδοσιακή αρρενωπότητα δεν είναι παρά «άλλη μία εκδοχή παρενδυσίας [drag]»* (2011: 71). Ο Obama, μάλιστα, *μας άφηνε να ξέρουμε* ότι η αρρενωπότητά του είναι μία κατασκευή· ότι αναγνωρίζει τον εαυτό του ως ένα πεδίο ρήξης ανάμεσα σε διαφορετικές αρρενωπότητες (Olson, 2013: 114· Shaw & Elwood, 2011: 147). Αναπόφευκτα, η προκείμενη αποκάλυψη δεν αντιμετωπίζεται με τον ίδιο τρόπο από όλους τους άντρες. Σε αυτό που επανέρχεται στον δημόσιο διάλογο ως «κρίση της αρρενωπότητας» [crisis of masculinity], κάποιοι απαντούν με κριτικές, έως και ευθείες απορρίψεις, των αλλαγών προς την έμφυλη ισότητα (Dupuis-Déri, 2012). Βέβαια, καθώς επισημαίνουν οι O'Donnell & Sharpe (2000: 89), αν η αρρενωπότητα βρίσκεται σε κρίση, τότε και η πατριαρχία πρέπει να δέχεται σοβαρές πιέσεις. Η σημερινή «κρίση της αρρενωπότητας» είναι, τελικά, μία κρίση νομιμοποίησης των έμφυλων ιεραρχιών (Dupuis-Déri, 2012) και η αδυναμία του ηγεμονικού προτύπου να την λύσει ως έχει (Morgan, 2006). Θεωρούμε ότι η εκλογή του Donald Trump ήταν, σε μεγάλο αλλά όχι απόλυτο βαθμό, μία μορφή αντίδρασης σε αυτήν ακριβώς την αδυναμία.

Οι προεκλογικές εκστρατείες ήταν ανέκαθεν έμμεσα δημοψηφίσματα για την ανάδειξη του «αληθινού» άντρα. Όπως είδαμε, οι Ρεπουμπλικάνοι σκιαγράφησαν μία θηλυκοποιημένη εικόνα του Kerry, χωρίς ποτέ να αναφερθούν ρητά στο φύλο (Fahey, 2007). Οι κωδικοποιημένες θηλυκοποιήσεις επιτρέπουν στους πολιτικούς να αποδυναμώνουν τους αντιπάλους τους, απαλλάσσοντάς τους, παράλληλα, από τον κίνδυνο να κατηγορηθούν για σεξισμό ή ομοφοβία (Cunningham et al., 2013). Αυτό που διέκρινε τον Trump από τους προκατόχους του, ήταν ο *απροκάλυπτος* σεξισμός του (Wade, 2019), η *δημόσια* στάση του υπέρ της αντρικής υπεροχής (Cooke, 2016: 56). Συστήθηκε ως ένας άντρας χωρίς περιστροφές, που «*λέει τα πράγματα με το όνομά τους*» (Johnson, 2017), εν αντιθέσει προς μία καθωσπρέπει, φαινομενικά αναξιόπιστη Hillary Clinton (Perloff, 2016: 61). Κατά την Fahey (2007), η απόρριψη του διανοουμενισμού αποτελεί βασικό στοιχείο της παραδοσιακής αρρενωπότητας. Ο Trump, με τον ανάρμοστο λόγο του, ξεχώρισε ως ένας αρρενωπός, αντικαθεστωτικός υποψήφιος, απέναντι σε ένα σύστημα διανοούμενων— και κατά

συνέπεια θηλυκοποιημένων– πολιτικών (Johnson, 2017). Βάσισε τις ηγετικές του ικανότητες όχι στον πολιτικό, αλλά στον επιχειρηματικό του επαγγελματισμό, μεταφέροντας την διαμάχη στον κατεξοχήν αρρενωπό επιχειρησιακό κόσμο, όπου κυριαρχούν η αποφασιστικότητα και η λογική (Achilleos-Sarll & Martill, 2019: 23-24). Προπάντων, αντιπροσώπευσε την νοσταλγία χιλιάδων πολιτών για μία παρελθούσα εκδοχή της Αμερικής, όταν τιμούνταν ο άντρας-τροφοδότης [male breadwinner] και οι «λευκές» οικογενειακές αξίες (Pascoe, 2017). Επιμένοντας στις θεματικές της «απώλειας» και της «ήττας», εξήψε τα διαταξικά αισθήματα ανημπόριας και θυματοποίησης, με αποτέλεσμα η παρουσία ενός «αυστηρού πατέρα» [strict father] (Perloff, 2016: 61) να προσφέρεται ως αναγκαία λύση σε διαφορετικά προβλήματα: *Μόνο εκείνος* μπορούσε να σώσει την χώρα από την παρακμή (Gökariksel, Neubert & Smith, 2019· Johnson, 2017· Messerschmidt, 2019).

Στην ακαδημαϊκή (π.χ. Johnson, 2017· Wade, 2019) και, πολύ περισσότερο, την δημοσιογραφική συζήτηση (π.χ. Ming Liu, 2016· Sexton, 2016), έχει υποστηριχθεί ότι ο Trump επιτελούσε μία «τοξική αρρενωπότητα» [toxic masculinity]. Ο Salter (2019) εντοπίζει τις πρώτες χρήσεις του όρου στην δεκαετία του 1980 και το μυθοποιητικό αντρικό κίνημα [mythopoetic men's movement], το οποίο θεωρούσε ότι η τοξικότητα των αντρών απέρρεε από την συστηματική θηλυκοποίησή τους από την κοινωνία. Στην πορεία, σύμφωνα με την Harrington (2020), η ετικέτα του «τοξικά αρρενωπού» αναφερόταν σχεδόν αποκλειστικά στους άντρες υποδεέστερων ομάδων, στο πλαίσιο ενός θεραπευτικού λόγου που συνέπλεε με την συντηρητική ατζέντα για τον έλεγχο των ευάλωτων στρωμάτων. Από το 2016, μετά την εκλογή του Trump και το ξέσπασμα του κινήματος #MeToo, η επικρατούσα σημασία της ετικέτας περιγράφει την επιθετική και μισογυνική συμπεριφορά κυρίως ισχυρών λευκών αντρών (Harrington, 2020). Ωστόσο, η χρήση της «τοξικής αρρενωπότητας» είναι αρκετά αποπροσανατολιστική, καθώς ανασκευάζει το βαθιά κοινωνικό ζήτημα της έμφυλης ανισότητας σε *καταρχήν χαρακτηρισολογικό*, εν είδει μίας «ασθένειας» που καταλαμβάνει *μερικούς* άντρες (Waling, 2019). Ως εκ τούτου, το αποσπά από την πολιτική βάση του, εξωθώντας την πηγή του στην ίδια την αρρενωπότητα και την λύση του (δηλαδή: την «εξυγίανσή» της) στο ίδιο το άτομο (Sexton, 2016). Σε ό,τι αφορά στον Trump, θεωρούμε ότι ο χαρακτηρισμός του ως τοξικά αρρενωπού, όταν δεν συνδυάζεται με την κριτική των έμφυλων σχέσεων, απλώς προσωποποιεί το πρόβλημα, απομειώνοντάς το στην ανάγκη καθαίρεσής του. Βέβαια, όπως

επισημαίνει η Wade (2019: 23), η άνοδός του έδειξε ότι η αρρενωπότητά του είναι κάθε άλλο παρά περιθωριακή.

Κεφάλαιο 3^ο

Φύλο, πολιτική ηγεσία και ΜΜΕ

3.1. Προσωποποίηση της πολιτικής, πολιτικοποίηση του προσωπικού

Κάθε απόπειρα κατανόησης των διαδικασιών κατασκευής και πρόσληψης των διαφόρων μορφών πολιτικής αρρενωπότητας *ανεξάρτητα* από τα ΜΜΕ είναι καταδικασμένη σε αποτυχία. Η αλληλεξάρτηση πολιτικών θεσμών και μέσων ενημέρωσης είναι πια τόσο βαθιά, ώστε όροι όπως «δημοκρατία των μέσων» [media democracy], «δημοκρατία των ακροατηρίων» [audience democracy] και «τηλεκρατία» [telecracy] να απαντώνται ολοένα και συχνότερα στην διεθνή βιβλιογραφία (βλ. Donges, 2015). Δύο πολυπαρατιθέμενες σχετικές έννοιες είναι αυτές της «διαμεσολάβησης» [mediation] και της «μεσοποίησης» [mediatization] της πολιτικής. Η πρώτη έννοια, κατά τον Strömbäck (2008: 230), αναφέρεται στην πλέον αυτονόητη- λειτουργία των μέσων ως των βασικών οχημάτων επικοινωνίας ανάμεσα στους κυβερνώντες και τους κυβερνώμενους. Είναι η δεύτερη έννοια, όμως, εκείνη που περιγράφει την κατάσταση σε μία «δημοκρατία των μέσων»: Σε γενικές γραμμές, η μεσοποίηση αναφέρεται στην μακροπρόθεσμη ανάδειξη των μέσων σε αναπόσπαστα μέρη του πολιτικού πεδίου, καθώς και στην επικράτηση της «λογικής» τους [media logic] στην οργάνωση της διακυβέρνησης και των προεκλογικών εκστρατειών (Strömbäck & Esser, 2014: 6). Σημειωτέον, είναι μία δυναμική διαδικασία, που διαφέρει από εποχή σε εποχή και από χώρα σε χώρα και που διαπιστώνεται, άρα, εμπειρικά (Strömbäck, 2008).

Μία από τις πιο συζητημένες συνέπειες της μεσοποίησης της πολιτικής είναι η εντεινόμενη «προσωποποίησή» της [personalization]. Ο Karvonen (2010: 4) περιγράφει την προσωποποίηση της πολιτικής ως την προβολή μεμονωμένων πολιτικών παραγόντων εις βάρος των κομμάτων και των συλλογικών ταυτοτήτων,

ενώ οι Adam & Maier (2010: 213), στο ίδιο πνεύμα, ως μία αλλαγή στην εστίαση από τα θέματα στους ανθρώπους και από τα κόμματα στους πολιτικούς. Μάλιστα, η εστίαση στρέφεται δυσανάλογα στο επίπεδο της ηγεσίας, με αρκετούς θεωρητικούς να κάνουν λόγο για «προεδρικοποίηση» [presidentialization] (Poguntke & Webb, 2005) και «ηγετικοποίηση» [leaderization] της πολιτικής (Mazzoleni, 2008: 3). Αν και η προσωποποίηση είναι τόσο παλιά, όσο η ίδια η πολιτική (Holtz-Bacha, Langer & Merkle, 2014: 154), φαίνεται ότι έχει κλιμακωθεί τις τελευταίες δεκαετίες (Poulakidakos & Giannouli, 2019). Η κλιμάκωση ενός τόσο σύνθετου φαινομένου, όπως επισημαίνει ο McAllister (2007), απαιτεί μία εξίσου σύνθετη, πολυπαραγοντική ερμηνεία: Η αποδυνάμωση των ιδεολογικών και κομματικών ταυτίσεων, η όξυνση του πολιτικού κυνισμού, η αντικατάσταση της συλλογικής δράσης από εξατομικευμένες μορφές πολιτικής συμμετοχής, η αυξανόμενη πολυπλοκότητα των διαδικασιών λήψης αποφάσεων και, φυσικά, η απορρύθμιση του επικοινωνιακού τοπίου, και δη του τηλεοπτικού, συνέτειναν στην προσωποποίηση της μετανεωτερικής πολιτικής (Bennett, 2012· Langer, 2010· McAllister, 2013· Rahat & Kenig, 2018: 125-136).

Σύμφωνα με τους Adam & Maier (2010: 216), η προσωποποίηση λαμβάνει τουλάχιστον δύο μορφές: Η πρώτη μορφή εκδηλώνεται στην μεταστροφή της προσοχής από τους θεσμούς στους ανθρώπους, ενώ η δεύτερη στην αξιολόγηση των υποψηφίων στην βάση περισσότερο των προσωπικών τους χαρακτηριστικών και λιγότερο των επαγγελματικών. Οι van Aelst, Sheaffer & Stanyer (2011) αποκαλούν τις ανωτέρω μορφές «εξατομίκευση» [individualization] και «ιδιωτικοποίηση» [privatization], αντίστοιχα. Χρησιμοποιώντας την ίδια ορολογία, ο Hernández-Santaolalla (2020) υποστηρίζει ότι η ουσία της προσωποποίησης δεν αφορά τόσο στην έμφαση στους πολιτικούς, όσο στην έμφαση στα προσωπικά χαρακτηριστικά, τον τρόπο ζωής και το στενό περιβάλλον αυτών των πολιτικών. Η έννοια της «ιδιωτικοποίησης» θυμίζει την «πολιτικοποίηση της ιδιωτικής προσωπικότητας» [politicization of the private persona] της Langer (2010). Όπως εξηγεί, η τελευταία μας κατευθύνει στην σημασία όχι απλώς των ηγετών, αλλά «των ηγετών ως ατόμων, ως ‘ανθρώπινων όντων’» (Langer, 2010: 61). Η ταυτότητα των κομμάτων αντικατοπτρίζεται στην προσωπικότητα και την ιδιωτική ζωή των ηγετών τους (Olsson, 2017), με το προσωπικό να καθίσταται ορατό και, κυριότερα, να

νοηματοδοτείται *πολιτικά*, αναλόγως της κυρίαρχης θεματολογίας (Adam & Maier, 2010· Langer, 2010).

Γίνεται ήδη αντιληπτό ότι πρόκειται για ένα πολυδιάστατο φαινόμενο, που πρέπει να μελετάται ως τέτοιο (Holtz-Bacha, Langer & Merkle, 2014). Σύμφωνα με την αναθεωρημένη τυπολογία των Rahat & Kenig (2018: 117-122), η πολιτική προσωποποίηση εκδηλώνεται σε τρία επίπεδα, συνδεδεμένα αλλά διακριτά: στα επίπεδα των θεσμών, των μέσων και της συμπεριφοράς των πολιτικών και των ψηφοφόρων. Η «θεσμική προσωποποίηση» [institutional personalization], ειδικότερα, προκύπτει όταν οι θεσμοί αναδιοργανώνονται με τρόπους που να αυξάνουν το βάρος ενός ή περισσότερων πολιτικών και που να περιορίζουν, παράλληλα, την ισχύ των πολιτικών κομμάτων και ομάδων ως συνόλων (Balmas et al., 2014: 38). Όσον αφορά στα μοντέλα του Westminster, για παράδειγμα, ο McAllister (2013) επισημαίνει ότι η πολιτική εξουσία συγκεντρώνεται βαθμιαία στα χέρια του Πρωθυπουργού, ο οποίος ενεργεί σε ένα μόνο κατ' όνομα κοινοβουλευτικό σύστημα. Με το ίδιο σκεπτικό, οι Roguntke & Webb (2005) παρατηρούν ότι οι κοινοβουλευτικές δημοκρατίες γίνονται στην πράξη προεδρικές, χωρίς όμως να προχωρούν σε επίσημες αναπροσαρμογές των δομών τους.

Η «προσωποποίηση των μέσων» [media personalization], στο δεύτερο επίπεδο εκδήλωσης του φαινομένου, αναφέρεται στην τάση της πολιτικής ειδησεογραφίας να στρέφει την προσοχή από τους συλλογικούς φορείς σε μεμονωμένους αξιωματούχους (Rahat & Kenig, 2018: 120). Ωστόσο, η προσοχή των μέσων δεν επικεντρώνεται στους πολιτικούς ως κατόχους ενός δημοσίου αξιώματος, αλλά, πολύ περισσότερο, ως ατόμων *ξέχωρα* από το αξίωμα αυτό (van Aelst, Sheafer & Stanyer, 2011: 205). Η πλειοψηφία των ερευνητών χρονολογεί τις συζητούμενες αλλαγές στην ανάπτυξη των ηλεκτρικών μέσων, και προπαντός της τηλεόρασης, στην διάρκεια των δεκαετιών του 1950 και του 1960 (McAllister, 2007). Η σταδιακή εδραίωση της τηλεόρασης ως της κύριας πηγής πολιτικών πληροφοριών συνέβαλε στην εκ βάθρων αναδιάταξη του ευρύτερου πλαισίου οργάνωσης των πολιτικών διαδικασιών (Fabbrini, 2013). Λόγω του κερδοσκοπικού χαρακτήρα και της καθαυτής «γραμματικής» της, προήγαγε «μία σύντομη, απλή και ανθρωποκεντρική παρουσίαση της πολιτικής» (Brettschneider, 2002: 22, όπως αναφέρεται σε Adam & Maier, 2010: 219), χρησιμοποιώντας τους ηγέτες ως «μία βολική οπτική παράκαμψη» για την προσέλκυση των θεατών

(McAllister, 2007: 12). Κατά συνέπεια, οι πολιτικές ειδήσεις πλαισιώνονται σαν ένα θέαμα, σαν μία υποδομία ή ένα στρατηγικό παιχνίδι (Aalberg, Strömbäck & de Vreese, 2011), συχνά σε ένα αφηγηματικό ύφος όμοιο με εκείνο των αθλητικών γεγονότων (Hernández-Santaolalla, 2020). Οι απευθείας μεταδόσεις των τηλεμαχιών [debates] ανάμεσα στους κομματικούς αρχηγούς αποτελούν την επιτομή αυτής της πλαισίωσης (McAllister, 2007).

Η προσωποποίηση του κυρίαρχου μέσου, βέβαια, δεν θα μπορούσε να αφήσει τα άλλα μέσα ανεπηρέαστα (Rahat & Kenig, 2018: 128). Οι ειδησεογραφικές πρακτικές της τηλεόρασης διείσδυσαν και στον τύπο σε τέτοιο βαθμό, ώστε σχεδόν να καταλύονται σήμερα οι αναμεταξύ τους διαφορές (Patterson, 1993: 81). Οι Gilens et al. (2007), για παράδειγμα, αναλύοντας την πολιτική αρθρογραφία της *New York Times* από το 1952 έως το 2000, διαπίστωσαν την σταθερή αύξηση του χαρακτηροκεντρικού περιεχομένου και την μείωση του θεματοκεντρικού. Όμοια, η Langer (2006) συμπέρανε την μεγαλύτερη ορατότητα των Βρετανών πολιτικών ηγετών στα δημοσιεύματα της *Times* μεταξύ των ετών 1945 και 1999. Σε μια πιο πρόσφατη έρευνα, οι Holtz-Bacha, Langer & Merkle (2014) παρατήρησαν ότι η έντυπη κάλυψη των βρετανικών γενικών εκλογών του 2010 ήταν εμφανώς πιο προσωποποιημένη από ό,τι των γερμανικών του 2009, γεγονός που απέδωσαν στα χαρακτηριστικά των εκλογικών και επικοινωνιακών συστημάτων των δύο χωρών. Η σχετικά ισόρροπη εστίαση των γερμανικών εφημερίδων επαληθεύεται και στην μελέτη των Reinemann & Wilke (2007), ενώ εξίσου περιορισμένες ενδείξεις για την προσωποκεντρική πλαισίωση της πολιτικής συγκέντρωσαν και οι Vliegenthart, Boomgaarden & Boumans (2011), σε έρευνά τους στον βρετανικό και τον ολλανδικό τύπο.

Το τρίτο επίπεδο εκδήλωσης του φαινομένου, η «συμπεριφορική προσωποποίηση» [behavioral personalization], αφορά τόσο στους πολιτικούς, όσο και στους ψηφοφόρους (Rahat & Kenig, 2018: 121). Καθόσον τα μέσα αποτελούν την κεντρική αρένα για την εκτύλιξη της πολιτικής αντιπαράθεσης, η επιτυχία των υποψηφίων προϋποθέτει την προσαρμογή της «πολιτικής λογικής» τους [political logic] στην λογική των μέσων (Balmas & Sheaffer, 2015: 4). Η τελευταία, μάλιστα, φθάνει να *εποικίζει* την πρώτη, με πολλούς πολιτικούς να τις αναγνωρίζουν ως μία και την αυτή (Strömbäck, 2008: 240). Οι φιλοδοξούντες ηγέτες διαφοροποιούνται από την βάση

του κόμματός τους, αυτοπροβαλλόμενοι ως ενσαρκώσεις μίας ανανεωμένης εκδοχής του, όπως στις περιπτώσεις του «συγκαταβατικού συντηρητισμού» του George Bush Jr. (Wattenberg, 2013: 78) και της «εξυγίανσης» της ταυτότητας των Tories από τον David Cameron (Langer, 2010). Περισσότερο από κάθε άλλοτε, είναι ο ηγέτης που προσδιορίζει το κόμμα, και όχι το κόμμα τον ηγέτη (Fabbri, 2013). Η συνθήκη αυτή διαιώνεται από τα ίδια τα κόμματα, τα οποία πριμοδοτούν μία «οικεία προσωπικότητα» για την ανάδειξη των πολιτικών τους (McAllister, 2007: 12) και παραμερίζουν όσους είναι ανίκανοι ή απρόθυμοι να μετέχουν στο «προσωπικό παιχνίδι» (Langer, 2010: 72-73). Παράλληλα, οι ψηφοφόροι τείνουν να βασίζονται στις εκτιμήσεις τους σε μεμονωμένους πολιτικούς, προσωποποιώντας τις αποδόσεις των κομμάτων στους ηγέτες τους (Rahat & Kenig, 2018: 121).

3.1.1. Πολιτική της διασημότητας

Η μελέτη της εντεινόμενης εστίασης στους υποψηφίους ηγέτες επιτάσσει τον προσδιορισμό των σχέσεων ανάμεσα στην προσωποποίηση και την «δημοφιλοποίηση» [popularization] του πολιτικού πεδίου (Hernández-Santaolalla, 2020· van Zoonen, 2006). Μία μορφή προσωποποιημένης πολιτικής εκφράζεται στην ανάπτυξη της λεγόμενης «πολιτικής της διασημότητας» [celebrity politics] (Rahat & Kenig, 2018: 122). Ο Street (2004: 437-438) διακρίνει δύο τύπους πολιτικών διασημοτήτων: α) τον εκλεγμένο ή υποψήφιο πολιτικό που είτε είναι ήδη δημοφιλής για την πορεία του στον χώρο του θεάματος ή του αθλητισμού, είτε αξιοποιεί επικοινωνιακά τις συμβάσεις και τις συνδηλώσεις της διασημότητας και των διασημοτήτων, και β) τον δημοφιλή καλλιτέχνη ή αθλητή που ασκεί πίεση για την αλλαγή συγκεκριμένων πολιτικών αποφάσεων, χωρίς ωστόσο να διεκδικεί κάποια κυβερνητική θέση. Παραμετροποιώντας την ανωτέρω τυπολογία, οι 't Hart & Tindall (2009) κατανέμουν την σύνδεση της διασημότητας με την πολιτική σε τέσσερις κατηγορίες: α) το διάσημο πρόσωπο που στοχεύει σε ένα αιρετό αξίωμα, β) τον πολιτικό που προσαρμόζει την επικοινωνιακή στρατηγική του στους όρους της διασημότητας, και το διάσημο πρόσωπο που γ) συνηγορεί υπέρ παρεμβάσεων σε επίμαχα ζητήματα της επικαιρότητας ή/και δ) εκφράζει δημόσια την υποστήριξή του σε κάποιον υποψήφιο ή κόμμα.

Και οι δύο κατηγοριοποιήσεις περιγράφουν την αυξημένη αλληλεπίδραση της πολιτικής με την κουλτούρα της δημοσιότητας και, ειδικότερα, την τάση των πολιτικών που ασκούν ή διεκδικούν κάποιο δημόσιο αξίωμα να «διασημοποιούν» τις επιτελέσεις τους. Όπως εξηγεί ο Street (2004), η διασημοποίηση της πολιτικής είναι μία αναπότρεπτη– αλλά όχι απαραίτητα αρνητική– συνέπεια των κοινωνικών και πολιτικών εξελίξεων. Αν και αποδίδει την διεύρυνσή της στην πρόσφατη προσωποποίηση της πολιτικής επικοινωνίας και, γενικότερα, του πεδίου των μέσων, διευκρινίζει ότι δεν είναι απλώς μία ελάσσονος σημασίας λεπτομέρειά της· τουναντίον, βρίσκεται στο κέντρο καθαυτής της πολιτικής αντιπροσώπευσης (Street, 2004). Οι Marsh, ‘t Hart & Tindall (2010), εξετάζοντας εκτενέστερα την σχέση της πολιτικής της διασημότητας με την διακυβέρνηση στην ύστερη νεωτερικότητα, υποστηρίζουν ότι οι διασημοποιημένες επιτελέσεις διευκολύνουν την σύνδεση των υποψηφίων με τους πλέον ιδεολογικά αποστασιοποιημένους πολίτες. Αντλώντας από το έργο του Bang, τοποθετούν το φαινόμενο σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, που συμπεριλαμβάνει την αποδυνάμωση του έθνους-κράτους, τον μετασχηματισμό των κομμάτων και την ανάδυση νέων, εξατομικευμένων μορφών πολιτικής συμμετοχής (Marsh, ‘t Hart & Tindall, 2010: 326).

Παρά τις καθ’ όλα σημαντικές ποιότητες της ύστερης νεωτερικότητας, είναι η αλληλενέργειά τους με τις επικοινωνιακές αλλαγές που καθιστά δυνατή την πολιτική διασημότητα (Street, 2012). Σύμφωνα με τον Corner (2003: 83), οι μουσικοί και τηλεοπτικοί αστέρες έχουν δημιουργήσει νέες μορφές ταύτισης μέσα από τις *διαμεσολαβημένες* προσωπικότητές τους [mediated personas], βασίζοντας την αξιοπιστία τους στο τρίπτυχο της αποθεσμοθέτησης, της προσωποποίησης και της παρακοινωνικής οικειότητας. Όμοια, οι υποψήφιοι επενδύουν στις διαμεσολαβημένες επιτελέσεις τους και αναδεικνύονται σε «οικείους αγνώστους» [intimate strangers] (Staney, 2007: 72, όπως αναφέρεται σε Campus, 2010: 223), μιλώντας ανοιχτά για την οικογένεια και τα ενδιαφέροντά τους, το πώς διασκεδάζουν ή χαλαρώνουν, ακόμα και για τα ελαττώματά τους. Για την van Zoonen (2005: 84), ο απόλυτος πολιτικός διασημότητα εναρμονίζει διαρκώς τις αντιφατικές απαιτήσεις του χώρου, δείχνοντας «κανονικός» και ιδιαίτερος· μοιάζοντας με όλους και, ταυτόχρονα, με κανέναν. Η αυθεντικότητα των υποψηφίων συντίθεται μέσα από αυτήν ακριβώς την εναρμόνιση. Ασφαλώς, οι εν λόγω προσπάθειες καθοδηγούνται– και διευκολύνονται– από τα ίδια τα μέσα, που δίνουν ολόένα και μεγαλύτερη βαρύτητα στην οικογένεια,

την παιδική ηλικία, την ερωτική ζωή και τον ελεύθερο χρόνο των υποψηφίων (για τον προτεινόμενο «δείκτη της ιδιωτικής ζωής», βλ. van Aelst, Sheaffer & Staney, 2011: 213-214).

Η σημασία της μεσοποιημένης οικειότητας συνοψίζεται παραστατικά στην αντίθεση ανάμεσα στους επικοινωνιακούς χειρισμούς του Γάλλου Προέδρου Nicolas Sarkozy και του διαδόχου του, François Hollande. Όπως παρατηρεί ο Kuhn (2016: 11-12), ο Sarkozy επεδίωκε την κυριαρχία του στην θεματολογία των μέσων, όπου καλλιεργούσε την εντύπωση ενός άντρα που δρα περισσότερο και στοχάζεται λιγότερο, ενός «δεξιού χωρίς αναστολές», μέσα από μία ντόμπρα γλώσσα, συχνά αγενή. Μοιραζόταν πρόθυμα πληροφορίες για την προσωπική του ζωή, με αποτέλεσμα οι ερωτικές του σχέσεις να εξελιχθούν σε μία ιδιότυπη εθνική σαπουνόπερα (Campus, 2010). Σύντομα αναδείχθηκε σε μία διασημότητα των μέσων, έναν «τηλεπρόεδρο» (Jost & Muzet, 2008), με τον εκπρόσωπο της Ségolène Royal να καταγγέλει την «μπερλουσκονοποίηση» του επικοινωνιακού συστήματος της χώρας (Campus, 2010: 229). Ο Hollande, από την άλλη, δεν προσαρμόστηκε στην λογική των μέσων με την ίδια ευκολία. Οι περιορισμένες εμφανίσεις του στα ΜΜΕ, από κοινού με τις λιγοστές αναφορές του στα προσωπικά του (ακόμα και μετά την αποκάλυψη της συζυγικής απιστίας του), δεν επέτρεψαν την προβολή μίας σαφέστερης πολιτικής εικόνας (Kuhn, 2016). Σημειωτέον, η αποστασιοποίηση του Hollande από την προσέγγιση του προκατόχου του επαληθεύει ότι η εξέλιξη της προσωποποίησης δεν είναι γραμμική (Holtz-Bacha, Langer & Merkle, 2014), καθώς εξαρτάται και από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του εκάστοτε ηγέτη (Langer, 2010· McAllister, 2013).

3.1.2. Οικογένεια και πατρότητα

Με την ιδιωτική σφαίρα να χρησιμοποιείται περισσότερο από ποτέ στην κατασκευή της πολιτικής ταυτότητας, παρατηρείται μία εντεινόμενη εστίαση στην οικογενειακή ζωή των υποψηφίων (Smith, 2008). Από την δεκαετία του 1980 και ύστερα, η οικογένεια εμφανίζεται ολοένα και συχνότερα τόσο στις δηλώσεις και τις ομιλίες των ίδιων των πολιτικών, όσο και στα κείμενα των μέσων (Elder & Greene, 2012). Οι διεθνείς κοινωνικές και πολιτισμικές μετατοπίσεις διαμόρφωσαν τις συνθήκες για την

ανάδειξη μίας «νέας γενιάς» πολιτικών, που επιχειρούν να επωφεληθούν από την προβολή της οικογένειάς τους (Smith, 2008). Οι Burge, Hodges & Rinaldi (2019) τονίζουν ότι η διεύρυνση της οικογενειακής ρητορικής δεν περιορίζεται στην κατάσταση των πολιτικών ως γονέων. Συστήνοντας την θεωρία της «πολιτικοποιημένης οικογένειας» [politicized family], εξηγούν ότι ο σύγχρονος δημόσιος διάλογος κυριαρχείται από ιδεολογικοποιημένες αφηγήσεις γύρω από την παιδική ηλικία των υποψηφίων, την σταδιοδρομία των γονιών και των παππούδων τους, τις μεταξύ τους σχέσεις, την έγγαμη καθημερινότητά τους, καθώς και την επίδραση της εμπειρίας τους ως γονέων στις πολιτικές τους βλέψεις και πεποιθήσεις (Burge, Hodges & Rinaldi, 2019: 3).

Στο πλαίσιο αυτό, η πατρότητα άρχισε να αποκτά ιδιαίτερη σημασία για τον δημόσιο προσδιορισμό της αρρενωπότητας των υποψηφίων (Haywood & Mac an Ghail, 2003· Pedersen & O'Mara, 1990). Η προσωποποίηση της πολιτικής, από κοινού με την ανάδυση των «υβριδικών» αρρενωποτήτων, οδήγησαν βαθμιαία στην σύμπτωση του ιδανικού υποψηφίου με έναν επανεπινενοημένο «καλό πατέρα»: Ο «νέος πατέρας» [new father] αναλαμβάνει περήφανα στερεοτυπικά «γυναικείες» ευθύνες και συμμετέχει στην καθημερινή φροντίδα των παιδιών του, όχι μόνο στο παιχνίδι (Pleck, 1987: 93)· αντιλαμβάνεται την πατρότητα ως μία εμπειρία αυτοβελτίωσης και προσωπικής ολοκλήρωσης (Pedersen & O'Mara, 1990: 87), ως μία ευκαιρία να εκφράσει τα συναισθήματα που δεν εξέφρασε ο δικός του πατέρας (Lupton & Barclay, 1997: 1). Δεδομένης της ειδησεογραφικής αξίας των διάσημων «νέων» πατέρων (Caldas-Coulthard, 1995: 26), ιδίως μετά την διάχυσή τους στις αναπαραστάσεις της δημοφιλούς κουλτούρας (Smith, 2017), τα μέσα αναζητούν και επιστρατεύουν ανάλογες πατρικές αφηγήσεις για την πλαισίωση των πολιτικών αρρενωποτήτων, ακόμα και σε πείσμα των πιο εσωστρεφών υποψηφίων (όπως στην περίπτωση του Gordon Brown, βλ. Smith, 2008).

Στις αξιολογήσεις των πολιτικών από τα μέσα, σύμφωνα με την Collins (2012), αντανακλώνονται συχνά τα εκάστοτε ηγεμονικά σχήματα για την «εθνική» πατρική φιγούρα και οικογένεια. Παρά την αυξημένη ορατότητα πιο ευαίσθητων μοντέλων πατρότητας, οι παραδοσιακές αντιλήψεις του λευκού, ετεροφυλόφιλου, συζευγμένου και όχι πολύ εμπλεκόμενου πατέρα διατρέχουν επίμονα μεγάλο μέρος της δημόσιας συζήτησης (Burge, Hodges & Rinaldi, 2019· Hearn, 2002· Johnson, 2005). Ως εκ

τούτου, οι πολιτικοί που δεν ισορροπούν ανάμεσα στις εικόνες του αυστηρού και του τρυφερού πατέρα, κινδυνεύουν να υποτιμηθούν ως υπέρμετρα «θηλυκοί» (Stalsburg, 2010). Η ικανότητα ενός υποψηφίου ως πατέρα παραλληλίζεται με την ικανότητά τους ως ηγέτη, όπως αποτυπώνεται και ρητά στην πλέον τετριμμένη μεταφορά «πατέρας του έθνους» (Kephart III, 2020). Τέτοιοι παραλληλισμοί προσάπτουν στην ηγεσία μία πατερναλιστική λογική του άντρα-προστάτη (Young, 2003), εμπεδώνοντάς την περαιτέρω ως ένα αρρενωποιημένο πεδίο. Όχι σπάνια, ο «πατέρας του έθνους» προτάσσεται ως λύση σε μία αναδυόμενη ή υπάρχουσα κρίση, με τους ίδιους τους πολιτικούς να συστήνονται μέσα από τον ρόλο του οιονεί σωτήρα (Kephart III, 2020). Χαρακτηριστικά, ο Barack Obama συνέχισε το στρατιωτικό χρέος του με την προστασία των αμερικανικών οικογενειών (Kephart III, 2020: 6), ενώ ο Cameron, που συνέθετε προσεχτικά το προφίλ του οικογενειάρχη, υποστήριζε ότι η ενίσχυση των οικογενειών ήταν κεντρικής σημασίας για την «θεραπεία» της βρετανικής κοινωνίας (Hayton, 2010: 8).

3.2. Έμφυλα στερεότυπα στην κάλυψη της πολιτικής

Ένα ζήτημα που έχει απασχολήσει εκτεταμένα την έρευνα, ιδίως μετά τις οροσηματικές μελέτες της Kahn (π.χ. Kahn, 1994· Kahn & Goldenberg, 1991) στην διάρκεια της δεκαετίας του 1990, είναι οι διαφορές στην κάλυψη των αντρών και γυναικών πολιτικών από τα μέσα, τόσο σε όρους ποσότητας όσο και ποιότητας (Van der Pas & Aaldering, 2020). Στην συντριπτική πλειοψηφία των πρώτων μελετών, είχε διαπιστωθεί ότι τα μέσα, όταν δεν αγνοούσαν παντελώς την παρουσία των γυναικών, αντανakλώντας την θέση των Tuchman et al. (1978) περί «συμβολικής εκμηδένισής» τους [symbolic annihilation], εστίαζαν στα προσωπικά χαρακτηριστικά και τις στυλιστικές επιλογές τους (Ross, 2013: 291-292). Οι ίδιες ασυμμετρίες παρέμειναν και μετά το 2000, παρά την αυξημένη συμμετοχή των γυναικών στα πολιτικά δρώμενα, με τον τόνο της δημοσιογραφικής αφήγησης, μάλιστα, να είναι επίμονα αρνητικός (Adcock, 2010· Banwart, Bystrom, & Robertson, 2003· Conroy et al., 2015). Ορισμένοι μελετητές υποστηρίζουν ότι η γυναικεία παρουσία στην πολιτική τείνει πια να κανονικοποιηθεί, με αποτέλεσμα να αντιμετωπίζεται σχεδόν ισότιμα από τα μέσα (π.χ. Fernandez-Garcia, 2016· Ward, 2016). Ωστόσο, οι περισσότερες έρευνες κατατείνουν στο ότι τα μέσα, παρά την όποια πρόοδο, εξακολουθούν να

μεταχειρίζονται τις γυναίκες πολιτικούς διαφορετικά από ό,τι τους άντρες (Bystrom, 2014).

Οι διαφορές στην κάλυψη από τα μέσα αποδίδονται, κατά κύριο λόγο, στην ευρεία χρήση των έμφυλων στερεοτύπων (Ross, 2013· Van der Pas & Aaldering, 2020). Σε γενικές γραμμές, τα στερεότυπα [stereotypes] αναφέρονται στην απόδοση ταυτόσημων χαρακτηριστικών σε όλα τα μέλη μίας ομάδας, ανεξάρτητα από τις πραγματικές ιδιαιτερότητες και αποκλίσεις του καθενός (Aronson, 2004: 244). Τα έμφυλα στερεότυπα [gender stereotypes], ειδικότερα, αναφέρονται στην σύνδεση των ατόμων με συγκεκριμένους τύπους χαρακτηριστικών και ικανοτήτων, βάσει του (βιολογικού) φύλου τους (Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, 2003, όπως αναφέρεται σε Παντελίδου Μαλούτα, 2015: 50). Οι στερεοτυπικές διατυπώσεις των μέσων δεν περιγράφουν απλώς τα άτομα, αλλά, πολύ περισσότερο, ορίζουν ποιες συμπεριφορές θεωρούνται κοινωνικά αρμοστές και ανάρμοστες σε κάθε περίπτωση (Iyengar, 1991). Επεκτείνοντας την τελευταία διαπίστωση στις πρακτικές της πολιτικής ειδησεογραφίας, αντιλαμβανόμαστε ότι η αναπαραγωγή των έμφυλων στερεοτύπων από τα μέσα δεν σκιαγραφεί πώς είναι, αλλά πώς *πρέπει* να είναι— και να μην είναι— οι υποψήφιοι, αναλόγως του εάν ανήκουν στην κατηγορία «άντρας» ή «γυναίκα». Η κανονιστική ισχύς των δύο κατηγοριών υποστηρίζεται από την στερεοτυπική αυτή αφηγηματική οργάνωση της πολιτικής (Duerst-Lahti, 2007).

Στα στερεοτυπικά «αντρικά» χαρακτηριστικά συμπεριλαμβάνονται η δύναμη, η αυτοπεποίθηση, η επιθετικότητα, η ανεξαρτησία, η αντικειμενικότητα, η φιλοδοξία και η ανταγωνιστικότητα. Στα στερεοτυπικά «γυναικεία» χαρακτηριστικά, από την άλλη, εμπίπτουν η συγκατάβαση, η ευαισθησία, η θέρμη, η ειλικρίνεια, η αναποφασιστικότητα και η παθητικότητα (Alexander & Andersen, 1993· Banwart, 2010· Kahn & Goldenberg, 1991). Βέβαια, καθώς προαναφέραμε, τα έμφυλα στερεότυπα δεν αναφέρονται μόνο σε χαρακτηριστικά, αλλά και σε αντίστοιχες ικανότητες. Οι άντρες πολιτικοί θεωρούνται καταλληλότεροι για την διαχείριση των λεγόμενων «αντρικών» θεμάτων, όπως είναι η οικονομία, η εθνική άμυνα και η εξωτερική πολιτική, ενώ οι γυναίκες συνδέονται με την εκπαίδευση, την κοινωνική πολιτική και το περιβάλλον, που συγκαταλέγονται στα «γυναικεία» θέματα (Huddy & Terkildsen, 1993· Kahn & Goldenberg, 1991). Οι Van der Pas & Aaldering (2020), αναλύοντας 90 μελέτες γύρω από την κάλυψη των αντρών και γυναικών πολιτικών,

συμπεράναν ότι τα μέσα, πράγματι, προσαρμόζουν τις απεικονίσεις τους στα στερεοτυπικά χαρακτηριστικά και θέματα του εκάστου φύλου. Μάλιστα, τα μέσα τείνουν να πράττουν τοιουτοτρόπως, *ακόμα και όταν* πρόκειται για υποψηφίους με εμπειρία στα έτερα θέματα (Major & Coleman, 2008).

Όπως επισημάναμε και στο δεύτερο κεφάλαιο, οι ψηφοφόροι τείνουν να αντιστοιχίζουν τον ιδεότυπο του «καλού» πολιτικού με περισσότερα τυπικά αντρικά χαρακτηριστικά, ιδίως όσον αφορά στα υψηλότερα πολιτικά αξιώματα, ενώ αποδίδουν μικρότερη αξιολογητική σημασία στα θέματα και την κομματική ταυτότητα (Huddy & Terkildsen, 1993). Συνεπώς, αυτό που καθιστά την πολιτική ένα αρρενωποιημένο πεδίο δεν είναι η αντρική παρουσία αφ' εαυτής, αλλά η ολοκληρωτική συγκρότησή της στην βάση των αρρενωπών συμβάσεων και συμβόλων (Duerst-Lahti, 2007). Η συγκρότησή της, με άλλα λόγια, δεν υποδεικνύει την σύνδεση του «καλού» πολιτικού απλώς με μία *αντρική* φιγούρα, αλλά, *προπάντων*, με μία *αρρενωπή* φιγούρα (Powell & Butterfield, 2011). Τόσο η έννοια της ηγεσίας, όσο και το καθαυτό πολιτικό σκηνικό, φέρουν αντρικές συνδηλώσεις (Winter, 2010).

Ασφαλώς, οι συνδηλώσεις αυτές εκδηλώνονται και στην κάλυψη της πολιτικής. Οι ιστορίες των μέσων δομούνται γύρω από μία «αρρενωπή αφήγηση», που κατασκευάζει διαλογικά το πεδίο με στερεοτυπικά αντρικές ύλες (Rakow & Kranich, 1991: 8, όπως αναφέρεται σε Gidengil & Everitt, 2003: 210). Σύμφωνα με την θεωρία της «έμφυλης διαμεσολάβησης» [gendered mediation] (Sreberny-Mohammadi & Ross, 1996), οι δημοσιογράφοι χρησιμοποιούν μεταφορές και παρομοιώσεις με ευθείς ή πλάγιους αντρικούς συνειρμούς, εμπεδώνοντας νέες σημασιολογικές συνάφειες ανάμεσα στο πολιτικό λεξιλόγιο και την αρρενωπότητα. Πολύ συχνά, οι περιγραφές των εκλογικών αναμετρήσεων θυμίζουν εκείνες των αθλητικών αγώνων, με λέξεις όπως «πάλη», «νοκ άουτ» και «αυτογκόλ» να κυριαρχούν. Η χρήση των αθλητικών μεταφορών συνοψίζει την πολιτική σε μία μάχη ανάμεσα σε σύμβολα της αρρενωπότητας, όπου νικητής ανακηρύσσεται εκείνος που ανταποκρίνεται καλύτερα στα ιδανικά του ανδρισμού και της σωματικής δύναμης (Katz, 2012, όπως αναφέρεται σε Conroy, 2015: 64). Κατά τον ίδιο τρόπο, οι πολεμικές μεταφορές τοποθετούν την δράση σε ένα στρατιωτικό συγκείμενο, όπου εκτιμώνται τα θεωρούμενα αντρικά χαρακτηριστικά, όπως η μαχητικότητα, η αυτοθυσία, ο

ηρωισμός και η επιθετικότητα. Οι συνδέσεις με τον αθλητισμό και τον πόλεμο, δύο κατεξοχήν αντρικά και αρρενωπά σημασιολογικά πεδία, ενισχύουν τα έμφυλα στερεότυπα και επιτείνουν την «αποξένωση» των θηλυκοτήτων και των υποδεέστερων αρρενωποτήτων από την πολιτική διαδικασία (Duerst-Lahti, 2006· Sreberny-Mohammadi & Ross, 1996).

Η Conroy (2015: 75-76) παρατηρεί ότι η έμφυλη διαμεσολάβηση χρησιμοποιείται συνήθως σε συνδυασμό με το «πλαίσιο του παιχνιδιού» [game frame]. Με την ευρεία έννοια, η παρουσίαση μίας πολιτικής αντιπαράθεσης ως ενός στρατηγικού παιχνιδιού διακρίνεται από μία εστίαση σε ερωτήσεις γύρω από το ποιος κερδίζει και ποιος χάνει, καθώς και γύρω από τις προεκλογικές τακτικές των υποψηφίων και των κομμάτων (Aalberg, Strömbäck & de Vreese, 2011: 163). Όπως εξηγεί, οι δύο πρακτικές συνδιαμορφώνουν αυτό που ονομάζει «έμφυλη συγκρουσιακή πλαισίωση» [gender conflict framing] (Conroy, 2015: 75). Η «πλαισίωση», καταρχάς, αναφέρεται στην απομόνωση και επισήμανση ορισμένων πτυχών μίας προσληφθείσας πραγματικότητας, με τρόπο που να προάγει μία συγκεκριμένη προσέγγιση, επεξήγηση, αξιολόγηση ή/και λύση ενός προβλήματος (Entman, 1993: 52). Η έμφυλη συγκρουσιακή πλαισίωση, λοιπόν, αναφέρεται στην επιλεκτική παρουσίαση των χαρακτηριστικών δύο αντιπάλων πολιτικών, ώστε να προκύπτει μία πιο αρρενωπή εικόνα για τον έναν και μία πιο θηλυκή για τον άλλον, *ανεξάρτητα από το φύλο τους* (Conroy, 2015: 75, 137). Απλουστεύει και «τακτοποιεί», δηλαδή, την συνθετότητα του πολιτικού ανταγωνισμού, προσαρμόζοντας την ερμηνεία του στο διχοτομικό σχήμα αρρενωπός – θηλυκός. Κάπως αναμενόμενα, ο νικητής του παιχνιδιού αντιστοιχίζεται με το πρώτο σκέλος του σχήματος (Conroy, 2015· Winter, 2010).

Κεφάλαιο 4^ο

Η πολιτική αρρενωπότητα στην σύγχρονη Ελλάδα:

Οι περιπτώσεις του Αλέξη Τσίπρα

και του Κυριάκου Μητσοτάκη

Μέχρι στιγμής, επιχειρήσαμε να σχεδιάσουμε έναν «σκελετό» με τις σημαντικότερες πτυχές του ακαδημαϊκού διαλόγου για την αρρενωπότητα των πολιτικών και την διαμεσολάβησή της στα μέσα, έχοντας ως κύρια βάση την διεθνή βιβλιογραφία για την αμερικανική και την βρετανική πολιτική σκηνή. Στο παρόν και τελευταίο κεφάλαιο της θεωρητικής επισκόπησης, κρίνουμε αναγκαία την σύνοψη του σχετικού διαλόγου για την σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα, με γνώμονα την διατάραξη της έμφυλης τάξης πραγμάτων στα χρόνια της κρίσης και την συνακόλουθη ανάδυση εναλλακτικών ιδεωδών πολιτικής αρρενωπότητας, όπως εκφράστηκαν πρωτίστως στην φιγούρα του Αλέξη Τσίπρα, αρχηγού του Συνασπισμού Ριζοσπαστικής Αριστεράς (ΣΥΡΙΖΑ) και Πρωθυπουργού της χώρας την τετραετία 2015-2019. Θα παραθέσουμε εν συντομία την εξέλιξη της ελληνικής οικονομικής κρίσης, που συνετέλεσε στην σταδιακή καταβαράθρωση των συμβατικών προτύπων πολιτικής αρρενωπότητας. Παρακάτω, θα σκιαγραφήσουμε τα προφίλ του Τσίπρα και του διαδόχου του και σημερινού Πρωθυπουργού, Κυριάκου Μητσοτάκη, που θα μας απασχολήσουν στο ερευνητικό μέρος της παρούσας εργασίας.

4.1. Μία κρίση μέσα στην κρίση: Ανακατατάξεις στα πεδία της οικονομίας και της αρρενωπότητας

Μετά το ξέσπασμα της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2008, η πιστοληπτική ικανότητα της Ελλάδας υποβαθμίστηκε δραματικά, με αποτέλεσμα να αδυνατεί να εξασφαλίσει χρηματοδότηση στις διεθνείς αγορές κεφαλαίου (Tsirbas,

2015). Το 2010, με την οικονομία να βρίσκεται στο χείλος της χρεοκοπίας, η τότε κυβέρνηση του Πανελληνίου Σοσιαλιστικού Κινήματος (ΠΑΣΟΚ) αποφάσισε την προσφυγή της χώρας στον νεοσύστατο μηχανισμό στήριξης της «Τρόικα» και την υπογραφή του πρώτου Μνημονίου Συνεργασίας (Boukala & Dimitrakopoulou, 2016). Το τελευταίο προέβλεπε μία σειρά αυστηρών δημοσιονομικών μέτρων και δομικών μεταρρυθμίσεων, από τις μαζικές απολύσεις δημοσίων υπαλλήλων και την αύξηση της φορολογίας έως τις περικοπές των δημοσίων και κοινωνικών δαπανών και την απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων (Boukala & Dimitrakopoulou, 2016· Tsirbas, 2015). Ωστόσο, η μετάβαση σε ένα καθεστώς λιτότητας κάθε άλλο παρά ανέτρεψε την κατάσταση: επέφερε την συρρίκνωση του ΑΕΠ, την εκτόξευση της ανεργίας και την υπέρμετρη μείωση των μισθών και των συντάξεων, σέρνοντάς την χώρα σε μία μακρά περίοδο πολιτικής και κοινωνικής αστάθειας (Stavrakakis & Katsambekis, 2019), με αποκορύφωμα τις διαδηλώσεις του κινήματος των «Αγανακτισμένων» το 2011 και την κατάρρευση του δικομματισμού στις εθνικές εκλογές της κατοπινής χρονιάς, όταν το άθροισμα των ποσοστών υπέρ της Νέας Δημοκρατίας (ΝΔ) και του ΠΑΣΟΚ δεν ξεπερνούσε το 32% (Boukala & Dimitrakopoulou, 2016: 4).

Σε αυτές τις συνθήκες, άρχισαν να αμφισβητούνται ολοένα και περισσότερες βεβαιότητες της μεταπολεμικής περιόδου, κλονίζοντας αναπόφευκτα και εκείνες που αφορούν στην έμφυλη διάσταση των υποκειμενικοτήτων (Παντελίδου Μαλούτα, 2013). Με φόντο την αύξηση των ανέργων και των επισφαλώς εργαζομένων αντρών και την αδυναμία τους να ανταποκριθούν στον ρόλο του τροφοδότη, έκανε την εμφάνισή της μία πιο παθητική, «πληγείσα αρρενωπότητα», που αποσταθεροποίησε τις έμφυλες ταυτότητες και σχέσεις (Wódz, Klimczak & Słania, 2017, όπως αναφέρεται σε Καμπούρη & Μαρινούδη, 2020: 219-220). Στην σκιά, λοιπόν, της ελληνικής οικονομικής κρίσης κρυβόταν και μία άλλη κρίση στο πεδίο του φύλου και της αρρενωπότητας, μία κρίση των μέχρι πρότινος κυρίαρχων αρρενωποτήτων (Καμπούρη & Μαρινούδη, 2020: 230· Χαλκιά, 2021: 13). Αυτή δεν περιοριζόταν στο άτομο και το νοικοκυριό, αλλά σηματοδοτούσε έναν βαθμό «εκθήλυνσης» και στα επίπεδα της εργοδοσίας και, κυριότερα, του έθνους (Χαλκιά, 2012). Στις τομές των τριών επιπέδων, εκτυλισσόταν μία μάχη ανάμεσα σε διαφορετικές αρρενωπότητες για την νοηματοδότηση της κρίσης και την ηγεμονία στην σφαίρα των έμφυλων ισορροπιών, η οποία έφθανε ως τα έδρανα του Ελληνικού Κοινοβουλίου. Καθώς υποστηρίζει η Παντελίδου Μαλούτα (2013: 23), η αναβίωση του «πρωτόλειου

προτύπου επιθετικού ανδρισμού» της Χρυσής Αυγής (ΧΑ) στην διάρκεια της κρίσης μπορεί να γίνει κατανοητή μόνο ιδωμένη και υπό αυτό το πρίσμα. Ομοίως, θεωρούμε ότι οι έμφυλες πτυχές της επιτέλεσης του Τσίπρα και της κάλυψής του από τα μέσα, αν και συχνά υπόρρητες, προβάλλουν ως εξαιρετικά σημαντικές για την προσέγγιση τόσο του ίδιου, όσο και συλλήβδην των πρόσφατων εξελίξεων.

4.2. Αλέξης Τσίπρας

Στις προεδρικές εκλογές του Δεκεμβρίου του 2014 για την ανάδειξη του νέου Προέδρου της Δημοκρατίας, ο προτεινόμενος υποψήφιος της συγκυβέρνησης της ΝΔ και του ΠΑΣΟΚ δεν συγκέντρωσε το ελάχιστο όριο των 180 ψήφων, με αποτέλεσμα να διαλυθεί η Βουλή και να προκηρυχθούν εθνικές εκλογές. Καθώς διαφαινόταν στις δημοσκοπήσεις ήδη από την άνοιξη της τελευταίας χρονιάς, ο ΣΥΡΙΖΑ επικράτησε στις εκλογές της 25^{ης} Ιανουαρίου του 2015, λαμβάνοντας το 36,3% των ψήφων, και σχημάτισε κυβέρνηση μαζί με τους Ανεξάρτητους Έλληνες (ΑΝΕΛ) (Tsirbas, 2015). Για την Χαλκιά (2016), οι εκλογές του 2015 δεν σήμαναν απλώς μία εναλλαγή των κυβερνώντων κομμάτων, αλλά και μία εναλλαγή των αντρικών ταυτοτήτων στην κορυφή της πολιτικής εξουσίας, όπως αντιπροσωπεύτηκαν στην αντίθεση των επιτελέσεων του Τσίπρα και του Νεοδημοκράτη προκατόχου του, Αντώνη Σαμαρά:

Η κυβερνητική αλλαγή του Ιανουαρίου του 2015 αναδύεται ως η επιτυχής προσπάθεια μίας άφθαρτης και δυναμικής αρρενωπότητας να εκτοπίσει την μέχρι τότε κατεστημένη, πατρική και φθαρμένη αρρενωπότητα του λεγόμενου παλιού πολιτικού συστήματος. Εδώ, η ταπείνωση και η απώλεια εθνικής κυριαρχίας σηματοδοτούν και την χρεοκοπία εκείνων των ηγετών, αντρών οι περισσότεροι, που απέτυχαν να την αποτρέψουν. Έτσι, η αντιπαράθεση της Ελλάδας με τις εξωτερικές δυνάμεις που υπονομεύουν την κυριαρχία της, είναι ταυτόχρονα και μία μάχη στο εσωτερικό της εναντίον του αποτυχημένου «πατέρα», προτείνω, που ήρθε η ώρα να εγκαταλείψει την σκηνή.

Σύμφωνα με την ίδια, οι διαφορετικές αρρενωπότητες των εν λόγω πολιτικών αρχηγών ανέκυπταν ως τέτοιες μέσα από την σύνδεσή τους με διαφορετικές αφηγήσεις της κρίσης, δηλαδή με διαφορετικούς απολογισμούς για την απόδοση

ευθυνών και την πρόταξη λύσεων, που όμως βασίζονταν αμφότερες σε «έντονα εμφυλοποιημένα και εμφυλοποιητικά» σχήματα (Χαλκιά, 2016). Σε αντιδιαστολή με τον Σαμαρά, που αυτοπροβαλλόταν ως ο «πεφωτισμένος» προστάτης ενός «ευνουχισμένου», αφελή λαού (Boukala & Dimitrakopoulou, 2016· βλ. Young, 2003), ο Τσίπρας καλλιεργούσε την εικόνα ενός ενεργού λαού που προάσπιζε αυτοπροαίρετα τα δικαιώματά του. Η ηρωική χροιά της αρρενωπότητάς του, επομένως, δεν προέκυπτε από την αντιπαραβολή του σε έναν ανήμπορο λαό, αλλά από τον ρόλο του ως «πρωτοστάτη» μίας οιονεί εθνικής αντίστασης στις πολιτικές των προηγούμενων κυβερνήσεων και της ΕΕ (της «Τρόικα εσωτερικού» και «εξωτερικού», αντίστοιχα (Stavrakakis & Katsambekis, 2014: 131)). Επιπλέον, εξέφραζε δημόσια όσα προηγουμένως δεν εκφράζονταν, κάτι που, όπως έχουμε δει, θεωρείται τυπικά αντρικό χαρακτηριστικό (Banwart, 2010): Θυμίζοντας συχνά τον αντι-αμερικανισμό του Ανδρέα Παπανδρέου, μεταπολιτευτικού ηγέτη του ΠΑΣΟΚ, άρθρωνε μία έντονα αντι-ευρωπαϊκή, κυρίως αντι-γερμανική, ρητορική (Lialliouti & Bythimitris, 2016· Stavrakakis & Katsambekis, 2019).

Πέραν του πεδίου του λόγου, η πρόθεση του Τσίπρα να χειριστεί διαφορετικά την ελληνική κατάσταση αναπαρίστατο και στην ενδυματολογική του έκφραση, σε ένα κατά τα άλλα κοινό αντρικό ρούχο— ή, μάλλον, στην απουσία αυτού: Δεν θα ήταν υπερβολή να υποστηρίξουμε ότι γύρω από την απούσα γραβάτα του παγιώθηκε, με την συμβολή των μέσων, το αφήγημα της κυβέρνησης του ΣΥΡΙΖΑ για την πολιτική διευθέτηση της κρίσης (Macha-Bizoumi, 2020). Όπως γνωρίζουμε από τον Barthes (2016), οι ενδυματολογικές επιλογές μαρτυρούν τον τρόπο ή τον βαθμό συμμετοχής του φορέα τους σε ένα σύστημα συμβολικής επικοινωνίας, προσφέροντας μία υλική βάση για τον ενστερνισμό, την διαπραγμάτευση ή την απόρριψη του. Η άρνηση του Τσίπρα να φορέσει γραβάτα καταδείκνυε τον ιδεολογικό διαχωρισμό του από μία γραβατωμένη πολιτική ετερότητα, καθώς και την εφικτότητα μίας άλλης ηγετικής αρρενωπότητας (Macha-Bizoumi, 2020). Μία ανάλογη πρακτική είχε ακολουθήσει πρώτος ο Παπανδρέου, ο οποίος ανέδειξε το ζιβάγκο σε σήμα κατατεθέν του, διευρύνοντας και ενδυματολογικά την απόστασή του από την καραμανλική Δεξιά (Macha-Bizoumi, 2020· Stavrakakis & Katsambekis, 2019).

Επιπλέον, ο χαρακτηρισμός του Τσίπρα ως «λαϊκιστή», τόσο στον πολιτικό και τον δημοσιογραφικό διάλογο, όσο και στον ακαδημαϊκό, βρίθει έμφυλων συνδηλώσεων,

παρόλο που το φύλο σπάνια κατονομάζεται ρητά. Υποστηρίζουμε ότι το αντι-λαϊκιστικό μέτωπο, κατασκευάζοντας τον ως λαϊκιστή, τον κατασκευάζει, ταυτόχρονα, και ως έναν συγκεκριμένο τύπο αρρενωπότητας. Μερικά από τα επίθετα που απαντώνται συχνότερα στις περιγραφές του, και γενικότερα των λαϊκιστών, είναι τα εξής: ανεύθυνος, παράλογος, ανώριμος, άπειρος, τεμπέλης, ανήθικος, συναισθηματικός, ανέντιμος κ.ά. (Galanopoulos & Stavrakakis, 2019· Mylonas, 2014). Μάλιστα, επιστρατεύονται και πολλές μεταφορές που παραπέμπουν στα λεξιλόγια της ιατρικής, της ψυχιατρικής και της ζωολογίας, προτάσσοντας νοσηματικές συγγένειες ανάμεσα στους λαϊκιστές και τα καρκινώματα, τα παράσιτα, την τρέλα, την ανωμαλία, τα τέρατα κ.ά. (Nikisianis et al., 2018: 278). Τα ανωτέρω χαρακτηριστικά, όπως είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, είναι τα αντίθετα από τα στερεοτυπικά αντρικά (Alexander & Andersen, 1993· Kahn & Goldenberg, 1991), καθώς και από εκείνα που συνδέονται διαχρονικά με τον «καλό» πολιτικό (Huddy & Terkildsen, 1993). Τοποθετώντας τον λαϊκισμό απέναντι σε ό,τι ονομάζει «κανονικότητα» (Galanopoulos & Stavrakakis, 2019), το αντι-λαϊκιστικό μέτωπο αναπαριστά τον Τσίπρα ως έναν μη κανονικό Ευρωπαίο, ως έναν μη κανονικό πολιτικό και, σε τελευταία ανάλυση, ως έναν μη κανονικό άντρα.

4.3. Κυριάκος Μητσοτάκης

Τον Ιούλιο του 2015, ύστερα από σχεδόν έξι μήνες διαπραγματεύσεων με τους θεσμούς, η κυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ προχώρησε στην διενέργεια δημοψηφίσματος για την αποδοχή ή την απόρριψη του σχεδίου συμφωνίας της ευρωπαϊκής πλευράς. Στον απόηχο της απόρριψης της πρότασης με ποσοστό 61,3% (Tsatsanis, Teperoglou & Seriatos, 2020: 3), ο Σαμαράς, έχοντας αποτύχει να συσπειρώσει τους ψηφοφόρους γύρω από την θέση της ΝΔ υπέρ της, παραιτήθηκε από την ηγεσία της. Στις εσωκομματικές εκλογές για την ανάδειξη του νέου Προέδρου, που ολοκληρώθηκαν τον Ιανουάριο του 2016, εξελέγη ο Κυριάκος Μητσοτάκης, γιος του πρώην Πρωθυπουργού και επίσης αρχηγού της ΝΔ, Κωνσταντίνου Μητσοτάκη (Mylonas, 2020: 185). Σύμφωνα με τους Ιωαννίδη & Τσαουτσάκη (2020: 19), ο Μητσοτάκης έδωσε μία νέα ώθηση στο κόμμα της αξιωματικής αντιπολίτευσης, καταφέροντας να επαναπροσελκύσει μεγάλο μέρος των ψηφοφόρων που είχαν αυτομολήσει στον ΣΥΡΙΖΑ στις προηγούμενες εκλογές. Εκμεταλλευόμενος την αυξανόμενη κοινωνική

δυσαρέσκεια απέναντι στην παράταση της λιτότητας, παγίωσε σύντομα την ΝΔ ως την κύρια εναλλακτική στον «λαϊκισμό» της κυβέρνησης (Tsatsanis, Teperoglou & Seriatos, 2020: 4).

Την εκλογή του Μητσοτάκη στην ηγεσία της ΝΔ διαδέχθηκε μία έντονα διχαστική τετραετία, στην διάρκεια της οποίας το κόμμα του υιοθέτησε μία απερίφραστα επιθετική στάση κατά της κυβέρνησης, συστεγάζοντας στην ρητορική του μία ιδεολογική ετερογένεια που εκτεινόταν από το φιλελεύθερο Κέντρο έως την Άκρα Δεξιά και που, πάραυτα, αναγνώριζε τον λαϊκισμό ως τον κοινό, υπέρτατο εχθρό (Mylonas, 2020: 191). Από τις πρώτες κιόλας μέρες του ως Πρόεδρος της αξιωματικής αντιπολίτευσης, προσδιοριζόταν ως ένας σκληρός αντίπαλος του λαϊκισμού, αντιτείνοντας τον ίδιο ως την πραγματιστική, λογική και υπεύθυνη επιλογή (Galanopoulos & Stavrakakis, 2019: 4). Συμπληρώνουμε: αντιτείνοντας, κατ' αντιστοιχία, τον ίδιο ως μία ικανότερη ηγετική αρρενωπότητα, που εμφορείται από τα στερεοτυπικά αντρικά χαρακτηριστικά του πραγματισμού, της λογικής και της υπευθυνότητας (Banwart, 2010). Η ανωτέρω εικόνα του ενισχυόταν και από τα μέσα, που ταύτιζαν την καταστροφολογία της ΝΔ με την «κοινή λογική» και την ηγεσία του Μητσοτάκη με μία «περίσσεια πολιτική δύναμη 'εθνικής σωτηρίας'» (Mylonas, 2020: 17). Ο ίδιος, με στόχο να μετριάσει την σύνδεσή του με τον κόσμο της ελίτ, καλλιέργησε ένα ηγετικό αλλά, παράλληλα, οικείο προφίλ (Βενετή, 2020)— για παράδειγμα, εφαρμόζοντας μία διασημοποιημένη στρατηγική στο Instagram (Poulakidakos & Giannouli, 2019)— και συστήθηκε ως ένας αυτοδημιούργητος, επιτυχημένος άντρας (Mylonas, 2020: 199).

Κεφάλαιο 5^ο

Η ταυτότητα της έρευνας

5.1. Στόχοι και δείγμα της έρευνας

Στα τέσσερα πρώτα κεφάλαια, εκθέσαμε συνοπτικά τα βασικότερα σημεία που συνέχουν την ακαδημαϊκή συζήτηση γύρω από τις αρρενωπές επιτελέσεις των πολιτικών, εστιάζοντας στο επίπεδο της ηγεσίας στις ΗΠΑ και την Ευρώπη. Εκκινώντας από την θεώρηση της αρρενωπότητας ως μίας κοινωνικής κατασκευής, συνεχίζοντας με τον μετασχηματισμό των τρόπων παράστασης και πρόσληψής της στην πολιτική πραγματικότητα των τελευταίων πενήντα ετών, καταλήξαμε στην διαλογική αποτύπωσή της στην αυξανόμενη προσωποποιημένη κάλυψη της πολιτικής από τα μέσα. Στο κλείσιμο της βιβλιογραφικής επισκόπησης, εξετάσαμε μερικές όψεις της αρρενωπότητας των δύο τελευταίων Ελλήνων Πρωθυπουργών, του Αλέξη Τσίπρα και του Κυριάκου Μητσοτάκη, αναδεικνύοντας την έμφυλη διάσταση σε ορισμένα από τα σημαντικότερα γεγονότα της σύγχρονης εγχώριας σκηνής.

Έχοντας διαρθρώσει ως άνω την θεωρητική βάση μας, θα επιχειρήσουμε να επεκτείνουμε το πεδίο της σχετικής εμπειρικής έρευνας και στα ελληνικά δεδομένα. Όπως έχει επισημάνει η Χαλκιά (2016), η διάσταση της αρρενωπότητας, αν και παραμένει τυπικά αόρατη και άρρητη στον δημόσιο διάλογο για τις πρόσφατες πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις, αναδύεται ως κρίσιμη για την κατανόηση των νέων πολιτικών υποκειμενικοτήτων, καθώς και των— συχνά συγγενικών— σχέσεων τους με τις παλαιότερες. Με άλλα λόγια, η διεύρυνση της συζήτησης για την αρρενωπότητα των Ελλήνων ηγετών συνεπάγεται, ταυτόχρονα, την εμβάθυνση των γνώσεών μας για την πολιτική, κοινωνική και πολιτισμική τροχιά της χώρας. Πιστεύουμε ότι η εξέταση των συναρμογών του φύλου με τις άλλες διαστάσεις (εθνικές, ιδεολογικές, ταξικές κ.λπ.) μπορεί να φέρει στην επιφάνεια τομές που,

διαφορετικά, δεν θα διανοούμασταν καν ότι υπάρχουν. Δοθέντων αυτών, θα αποπειραθούμε να φωτίσουμε μία πτυχή της συζήτησης για την πολιτική αρρενωπότητα, μελετώντας την αναπαράσταση του Αλέξη Τσίπρα και του Κυριάκου Μητσοτάκη στα κείμενα των έντυπων μέσων. Ως κύριο ερευνητικό ερώτημα της ανά χείρας διπλωματικής εργασίας, λοιπόν, ορίζουμε το εξής:

Πώς αναπαρίστανται ο Αλέξης Τσίπρας και ο Κυριάκος Μητσοτάκης στα κείμενα των έντυπων μέσων, με βάση τις διαστάσεις του φύλου και της αρρενωπότητας;

Αντλήσαμε το δείγμα μας από δύο (2) ημερήσιες εφημερίδες πανελλαδικής κυκλοφορίας, την *Καθημερινή* και την *Εφημερίδα των Συντακτών*. Επιλέξαμε τις εφημερίδες αυτές, γιατί παρουσιάζουν μεγάλη αναγνωσιμότητα σε διαφορετικούς ιδεολογικούς χώρους: Η *Καθημερινή* θεωρείται κεντροδεξιός τοποθέτησης (Stavrakakis & Galanopoulos, 2019), ενώ η *Εφημερίδα των Συντακτών* αριστερής (Poulakidakos & Frangonikolopoulos, 2019). Ορίζοντας ως μονάδα ανάλυσης το δημοσίευμα, συγκεντρώσαμε εκατό (100) δημοσιεύματα για τον Αλέξη Τσίπρα—πενήντα (50) από την *Καθημερινή* και πενήντα (50) από την *Εφημερίδα των Συντακτών*—και εκατό (100) για τον Κυριάκο Μητσοτάκη—πενήντα (50) και πενήντα (50), αντίστοιχα—, με κριτήριο την ανταπόκριση του περιεχομένου τους στην θεματική της αρρενωπότητας. Δεδομένου ότι οι εθνικές εκλογές της 25^{ης} Ιανουαρίου 2015 προκηρύχθηκαν στο τέλος του 2014, με φόντο την διάλυση της Βουλής μετά την αποτυχία εκλογής Προέδρου της Δημοκρατίας, επιλέξαμε το διάστημα 01.01.2015 – 28.02.2015 ως το χρονικό πεδίο της έρευνας για τον Αλέξη Τσίπρα. Θα εστιάσουμε, λοιπόν, στην κάλυψη της προεκλογικής εκστρατείας του τον Ιανουάριο, καθώς και στην αντιμετώπισή του ως Πρωθυπουργού τον πρώτο μήνα από την ανάληψη των καθηκόντων του. Παρόμοια, δεδομένου ότι οι εθνικές εκλογές της 7^{ης} Ιουλίου 2019 προαναγγέλθηκαν στο τέλος του Μαΐου, μετά την υπερίσχυση της Νέας Δημοκρατίας στις Ευρωεκλογές της ίδιας χρονιάς, επιλέξαμε το διάστημα 07.06.2019 – 07.08.2019 ως το χρονικό πεδίο της έρευνας για τον Κυριάκο Μητσοτάκη. Σκοπός μας είναι να εξετάσουμε την κάλυψη του Μητσοτάκη στην διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας του τον Ιούνιο και της δραστηριότητάς του ως Πρωθυπουργού τον επόμενο μήνα.

5.2. Μέθοδοι ανάλυσης

Για τους σκοπούς της τρέχουσας εργασίας, προκρίνουμε την συνδυαστική εφαρμογή της θεματικής ανάλυσης και της ανάλυσης λόγου, δύο μεθοδολογικών εργαλείων της ποιοτικής έρευνας. Ο όρος «ποιοτική έρευνα» εμπερικλείει «τις ερευνητικές μεθοδολογίες που περιγράφουν και εξηγούν τις εμπειρίες, τις συμπεριφορές, τις αλληλεπιδράσεις και τα κοινωνικά πλαίσια των ατόμων χωρίς την χρήση στατιστικών διαδικασιών ή ποσοτικοποίησης» (Fossey et al., 2002: 1). Στην ποιοτική έρευνα, οι «αλήθειες» και τα νοήματα γίνονται αντιληπτά ως κοινωνικά κατασκευασμένα μέσα σε έναν συνεχώς μεταβαλλόμενο κόσμο (Merriam, 2002: 3-4). Λόγω αυτής της βασικής αρχής, αποδεικνύεται ιδιαίτερα αποτελεσματική για την συγκέντρωση και διαχείριση πολιτισμικά προσδιορισμένων πληροφοριών γύρω από τις αξίες, τις γνώμες και τις συμπεριφορές συγκεκριμένων πληθυσμών (Mack et al., 2005: 1). Η ποιοτική έρευνα «επιδιώκει την εις βάθος κατανόηση» (Patton, 1985: 1) και επιτρέπει στους αναλυτές να παράγουν σύνθετες περιγραφές του πώς οι άνθρωποι βιώνουν ένα ορισμένο θέμα (Mack et al., 2005: 1). Αυτό που προκύπτει είναι η επαναανομηματοδότηση των κυριότερων στοιχείων των ερευνώμενων βιωμάτων σε μία ενιαία αφήγηση (Fossey et al., 2002). Εν προκειμένω, πιστεύουμε ότι η προτίμηση των ποιοτικών μεθόδων έρευνας θα μας δώσει την δυνατότητα να «ανασύρουμε» από τα κείμενα των μέσων ποικίλα νήματα και αποχρώσεις για την σχέση αρρενωπότητας και πρωθυπουργίας, που πιθανόν να χάνονταν σε μία ποσοτική ανάλυση.

5.2.1. Θεματική ανάλυση

Η θεματική ανάλυση [thematic analysis], παρότι είναι «πιθανότατα η πιο ευρέως εφαρμοζόμενη ποιοτική μέθοδος για την ανάλυση δεδομένων» (Braun & Clarke, 2013: 175), συχνά περιγράφεται περισσότερο ως ένα επικουρικό εργαλείο παρά ως μία αυτοτελής μέθοδος (π.χ. Boyatzis, 1998· Ryan & Bernard, 2000). Εδώ και λίγα χρόνια, ωστόσο, έχει αρχίσει να αναγνωρίζεται ως τέτοια (Herzog, Handke & Hitters, 2019). Οι Braun & Clarke (2006: 79) ορίζουν την θεματική ανάλυση ως «μία μέθοδο για την ταυτοποίηση, ανάλυση και καταγραφή μοτίβων (θεμάτων) στα δεδομένα». Ένα θέμα [theme] αντανακλά την επανάληψη ορισμένων νοημάτων στο δείγμα, οργανώνοντάς τα γύρω από μία κοινή κεντρική έννοια ή ιδέα (Braun & Clarke, 2006:

82· Braun et al., 2019: 845). Η βαρύτητα ενός θέματος δεν εξαρτάται από το μέγεθός του ή άλλες μετρήσιμες παραμέτρους, αλλά από το εάν αναδεικνύει κάτι σημαντικό σε σχέση με το κύριο ερευνητικό ερώτημα (Braun & Clarke, 2006). Επιπλέον, ένα θέμα ενδέχεται να μην είναι απόλυτα ομοιογενές και να εμπερικλείει ετερόκλητα δεδομένα, τα οποία σε κάποιο άλλο πλαίσιο θα φάνταζαν εντελώς ασύνδετα (Braun et al., 2019). Υπό αυτό το πρίσμα, η θεματική ανάλυση μπορεί να οριστεί και ως ένας τρόπος ερμηνείας των σχέσεων ανάμεσα σε φαινομενικά ασυνάρτητα υλικά (Boyatzis, 1998: 4). Οι Braun & Clarke (2006) διακρίνουν έξι φάσεις για την ολοκλήρωση της θεματικής ανάλυσης: την εξοικείωση με τα δεδομένα, την κωδικοποίησή τους, την αναζήτηση και αναθεώρηση των θεμάτων, την ονομασία των τελικών θεμάτων και την σύνταξη της ανάλυσης. Ασφαλώς, η ερευνητική διαδικασία δεν εκτυλίσσεται γραμμικά, αλλά μέσα σε μία συνεχή επαναφορά από την μία φάση στην άλλη, με τα θέματα να σχηματίζονται «πριν, κατά την διάρκεια και μετά την ανάλυση» (Ryan & Bernard, 2000: 780). Το αποτέλεσμα είναι ένας θεματικός «χάρτης» των δεδομένων, όπου αποτυπώνονται οι βασικότεροι «αστερισμοί» των νοημάτων που εμφωλεύουν σε αυτά (Joffe, 2012: 209), με τις μεταξύ τους συσχετίσεις αλλά και αντιφάσεις (Braun & Clarke, 2006: 89).

5.2.2. Ανάλυση λόγου

Η «ανάλυση λόγου» [discourse analysis] αναφέρεται σε μία σειρά προσεγγίσεων για την μελέτη των κειμένων, οι οποίες προέρχονται από διαφορετικά γνωστικά πεδία και θεωρητικές παραδόσεις (Gill, 2000). Η πρόσφατη αύξηση του ενδιαφέροντος για την ανάλυση λόγου είναι αποτέλεσμα της λεγόμενης «γλωσσικής στροφής» [linguistic turn] στις ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες, δηλαδή της στροφής από την μελέτη του κόσμου ως «μίας αντικειμενικής οντότητας που υπάρχει 'εκεί έξω'» στην μελέτη του ως «μίας διαδικασίας που διαμεσολαβείται από την γλώσσα και που υπάρχει στον λόγο» (Chouliaraki, 2008: 3). Η ανάλυση λόγου έλκει την καταγωγή της από τα «γλωσσικά παιχνίδια» [language games] του Wittgenstein και την θεωρία του «λόγου» [discourse] του Foucault, που συντείνουν στην αντίληψη της γλώσσας ως ενός δομικού στοιχείου του κοινωνικού κόσμου (Chouliaraki, 2008: 1). Διευκρινίζουμε ότι με τον όρο «λόγο» αναφερόμαστε στον συγκεκριμένο τρόπο με τον οποίο μιλάει κανείς για τον κόσμο (Jørgensen & Phillips, 2002: 1). Η ανάλυση

λόγου, λοιπόν, βασίζεται στην παραδοχή ότι η γλώσσα δεν είναι απλώς μία δίοδος για την ανταλλαγή πληροφοριών και «αληθειών» για τις ταυτότητες και τις συμπεριφορές, αλλά «μία ‘μηχανή’ που παράγει, και ως εκ τούτου στοιχειοθετεί, τον κοινωνικό κόσμο» (Jørgensen & Phillips, 2002: 9). Με άλλα λόγια, η γλώσσα συνδράμει ενεργά στην κατασκευή και την αλλαγή του κόσμου και των σχέσεων μέσα σε αυτόν.

Σύμφωνα με την Burr (1995: 3), μία από τις βασικές αρχές της ανάλυσης λόγου (και γενικότερα των μεθόδων του κοινωνικού κονστρουξιονισμού) είναι η αντιουσιακρατική θέση ότι οι τρόποι με τους οποίους ερμηνεύουμε και αναπαριστούμε τον κόσμο δεν είναι προκαθορισμένοι ή αμετάβλητοι, αλλά ιστορικά και πολιτισμικά προσδιορισμένοι. Οι γνώσεις μας για το τι είναι «σωστό» και τι «λάθος» τελούν υπό διαρκή διαπραγμάτευση, στο πλαίσιο μίας «ρηματικής μάχης» [discursive struggle] για την αξίωση της αλήθειας, που λαμβάνει χώρα στο επίπεδο των κοινωνικών σχέσεων και αλληλεπιδράσεων (Jørgensen & Phillips, 2002: 6-7, 34). Όπως τονίζουν οι Laclau & Mouffe (1985) στην θεωρία του λόγου τους [discourse theory], διαφορετικοί λόγοι εμπλέκονται σε μία αέναη σύγκρουση για την κυριαρχία τους στο πεδίο της γλώσσας— δηλαδή για την ηγεμονία τους. Καταλαβαίνουμε, άρα, ότι οι λόγοι διαμορφώνονται μέσα σε ένα πλέγμα σχέσεων εξουσίας, που υπαγορεύει τα περιθώρια για την ανάδειξη ορισμένων νοημάτων και τον παραμερισμό άλλων. Από αυτήν την σκοπιά, μπορούμε να ορίσουμε τον «λόγο» και ως έναν τρόπο περιορισμού των εναλλακτικών πιθανών νοημάτων (Jørgensen & Phillips, 2002: 27· Laclau & Mouffe, 1985: 111). Η ανάλυση λόγου είναι, εν μέρει, και μία ανάλυση των ζητημάτων εξουσίας: Οι ερευνητές καλούνται να χαρτογραφήσουν την παρουσία των— συχνά φυσικοποιημένων— νοημάτων στα κείμενα, αλλά και την απουσία των πιθανοτήτων που αποκλείονται (Jørgensen & Phillips, 2002: 24, 29). Διαπιστώνοντας την σημασία των αποσιωπόμενων λόγων (Gill, 2000: 180), αρχίζουμε να συνειδητοποιούμε ότι κάποια νοήματα— και, κατ’ επέκταση, κάποιες πρακτικές— θα μπορούσαν να είναι και αλλιώς. Άλλωστε, καθώς εξηγεί και η Burr (1995: 5), διαφορετικές ερμηνείες του κόσμου συνεπάγονται και διαφορετικές κοινωνικές δράσεις.

Στην παρούσα έρευνα, λοιπόν, θα εφαρμόσουμε την ανάλυση λόγου στα κείμενα των εντύπων πριν και μετά τις εθνικές εκλογές του 2015 και του 2019. Η ανάλυση του

λόγου των μέσων δεν διαχειρίζεται τα κείμενά τους σαν στατικά αντικείμενα, αλλά ερευνάει τις προεκτάσεις της γλώσσας πέρα από τις λέξεις και τις φράσεις (Cotter, 2015: 798· Sunderland & Litosseliti, 2002: 9). Σε αυτήν την συνθήκη, το «κείμενο» [text] γίνεται αντιληπτό ως η δομή εντός της οποίας εκδηλώνεται ο λόγος (Talbot, 1995: 24). Εν προκειμένω, η ανάλυση λόγου αναμένεται να φωτίσει το πώς οι έμφυλες ταυτότητες των εξεταζόμενων πολιτικών «αναπαρίστανται και κατασκευάζονται, επιτελούνται και κατηγοριοποιούνται, ερμηνεύονται και αμφισβητούνται» (Sunderland & Litosseliti, 2002: 31). Δεδομένου ότι οι λόγοι στοιχειοθετούν τους τρόπους με τους οποίους μπορούμε να μιλάμε για ένα θέμα ή μία διαδικασία (Kress, 1985: 6-7), θα ερευνήσουμε το πώς ο «άντρας πολιτικός» αναπαρίσταται, συντηρείται ή/και ανασκευάζεται ρηματικά στα δημοσιογραφικά κείμενα. Εν ολίγοις, η ανάλυσή μας δεν θα αναπτυχθεί γύρω από το εάν οι προκύπτουσες αφηγήσεις της αρρενωπότητας είναι «σωστές» ή «λάθος» (Jørgensen & Phillips, 2002: 21), αλλά γύρω από το *ποιες καθοδηγούν* την δημοσιογραφική συζήτηση και *ποιες αποκλείονται* από αυτήν. Εξυπακούεται ότι διαφορετικές αφηγήσεις (έμφυλες, πολιτικές, ηθικές, πολιτισμικές κ.ά.) μπορούν να συνυπάρχουν μέσα σε ένα κείμενο, ακόμα και μέσα σε μία μόνο αφήγηση (Fairclough, 1992).

Κεφάλαιο 6^ο

Παρουσίαση αποτελεσμάτων

Α' ΜΕΡΟΣ: ΑΛΕΞΗΣ ΤΣΙΠΡΑΣ

6.1. Πλαισιώσεις των εκλογών και των διαπραγματεύσεων

Έχουμε ήδη εξηγήσει, στο τρίτο κεφάλαιο της εργασίας, ότι οι δημοσιογραφικές αφηγήσεις των πολιτικών γεγονότων συχνά οργανώνονται γύρω από μεταφορές και παρομοιώσεις που παραπέμπουν σε στερεοτυπικά αντρικά πεδία και δραστηριότητες, όπως είναι ο πόλεμος ή ο αθλητισμός (Gidengil & Everitt, 2003· Sreberny-Mohammadi & Ross, 1996). Οι εκλογικές αναμετρήσεις, πλαισιωμένες ως συγκρούσεις ανάμεσα σε δύο στρατόπεδα ή ως αγώνες πυγμαχίας ανάμεσα σε δύο μονομάχους, για παράδειγμα, συνυφαίνονται ρηματικά αφενός με την αντρική παρουσία, αφετέρου με ένα σύνολο αρρενωπών χαρακτηριστικών που είναι συνδεδεμένα με την επιτυχή ανταπόκριση στις προκείμενες περιπτώσεις: την μαχητικότητα, την δύναμη, την αποφασιστικότητα, την στοχοπροσήλωση, την ευστροφία, την τόλμη, την σκληρότητα κ.ά. (Conroy, 2015). Την προεκλογική περίοδο του Ιανουαρίου του 2015, η έμφυλη αυτή διαμεσολάβηση εντοπίζεται, πράγματι, σε αρκετά δημοσιεύματα της *Καθημερινής*, στα οποία η αναμέτρηση μετατρέπεται σε αρένα και ο Τσίπρας σε έναν— πότε ανεπαρκή, πότε υπέρμετρα επιθετικό— μονομάχο. Ο Χρήστος Γιανναράς, στο άρθρο του από τις 11 Ιανουαρίου 2015 «Πόσο ανίκανοι, πόσο αφερέγγυοι», διερωτάται «πώς αξιολογούνται συγκριτικά οι ικανότητες των δύο μονομάχων» και αποφαινεται:

Η απλή και απροκατάληπτη λογική λέει ότι για τον κ. Σαμαρά ο κ. Τσίπρας είναι εύκολος, πολύ εύκολος αντίπαλος.

(...) Δυστυχώς, η απλή και απροκατάληπτη λογική λέει, ταυτόχρονα, ότι στην αναμέτρηση των μονομάχων, ο κ. Σαμαράς είναι επίσης εύκολος, πολύ εύκολος αντίπαλος για τον κ. Τσίπρα. Η αναμέτρηση γίνεται μεταξύ μικρών αναστημάτων, που σημαίνει ότι, όποιος κι αν υπερισχύσει, οι προδιαγραφές του αποκλείουν τις ελπίδες σωτηρίας της χώρας.

Στο ίδιο πνεύμα, ο Αθανάσιος Έλλης (06.01.2015) προαναγγέλλει μία «αμφίρροπη εκλογική μάχη», ύστερα από «ουσιαστικά και επικοινωνιακά λάθη» που περιόρισαν το «προβάδισμα» του ΣΥΡΙΖΑ, ενώ ο Σωκράτης Τσιχλιάς (17.01.2015) κάνει λόγο για «λυσσώδη μάχη» του Τσίπρα για την εξασφάλιση της κοινοβουλευτικής αυτοδυναμίας. Με την επιλογή του επιθέτου «λυσσώδης», υποδηλώνεται ότι ο Τσίπρας έχει απωλέσει το μέτρο και την νηφαλιότητα της συμβατικής ηγετικής αρρενωπότητας, παρασυρμένος από την μανία του για εξουσία. Στις σελίδες της *Εφημερίδας των Συντακτών*, η αναμέτρηση αποκτά άλλοτε διαστάσεις μονομαχίας, όπως φαίνεται στους τίτλους «Νίκη Τσίπρα με νοκ άουτ στο Τάε Κβον Ντο» (Σβέρκος, 05.01.2015) και «Και τώρα οι δυο τους» (Αγρόλαμπος, 19.01.2015), ενώ άλλοτε διαστάσεις πολέμου, με τον Μπάμπη Αγρόλαμπο (13.01.2015) να καταδικάζει τον «εμφυλιοπολεμικό τόνο» του Σαμαρά και να παρομοιάζει την προσπάθειά του «να χωρίσει το εκλογικό σώμα στα δύο» με το «τελεσίγραφο των Αθηναίων στους Μηλίους». Και στις δύο εφημερίδες, λοιπόν, η προεκλογική αναμέτρηση σχολιάζεται εν πολλοίς με όρους ιπποδρομίας, σαν μία κούρσα ανάμεσα σε δύο μεμονωμένους αντιπάλους, με παραστατικές περιγραφές του ποιος κερδίζει και ποιος χάνει ανά πάσα στιγμή (Aalberg, Strömbäck & de Vreese, 2011). Τα αλλεπάλληλα «δάνεια» από τα λεξιλογικά σύμπαντα του πολέμου και του αθλητισμού επιτείνουν περαιτέρω την αφηγηματική «αρρενωποίηση» του προεκλογικού σκηνικού.

Οι πολεμικές αναφορές επιστρατεύονται συχνότερα για τον σχολιασμό της στάσης του Τσίπρα στις διαπραγματεύσεις με τους ευρωπαϊκούς θεσμούς, ακόμα και στα δημοσιεύματα που προηγούνται της εκλογής του. Η χρήση του πολεμικού πλαισίου για την κάλυψη της κρίσης στην Ευρωζώνη έχει επισημανθεί από πολυάριθμους μελετητές: Ενδεικτικά, οι Joris, d'Haenens & Van Gorp (2014), σε έρευνά τους γύρω από τα πλαίσια και τις μεταφορές της ευρωπαϊκής κρίσης στον φλαμανδικό και τον ολλανδικό τύπο, διαπίστωσαν την συντριπτική κυριαρχία των πλαισίων της μάχης και του πολέμου στα σχετικά δημοσιεύματα. Η τελευταία διαπίστωση επαληθεύτηκε και

από τους Joris et al. (2015), που εφάρμοσαν την ίδια ανάλυση σε εννέα επιπλέον χώρες της Ευρώπης, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας, καθώς και από ανάλογη έρευνα των d'Haenens, Joris & Papathanassopoulos (2015) σε επιλεγμένες εφημερίδες της Γαλλίας, της Γερμανίας, της Ισπανίας και της Μεγάλης Βρετανίας. Η πλαισίωση των μετεκλογικών διαπραγματεύσεων ως μίας μάχης και, κατ' επέκταση, του Τσίπρα ως ενός μαχητή με κύριο αντίπαλο τους ενωσιακούς θεσμούς υπερισχύει και στο δείγμα της παρούσας εργασίας. Ωστόσο, για την καλύτερη κατανόηση των έμφυλων διαμεσολαβήσεων του πρώην Πρωθυπουργού, κρίνουμε αναγκαία την εξής διάκριση: Παρατηρούμε ότι στην *Καθημερινή* η «μάχη» ανάμεσα στον Τσίπρα και τους θεσμούς προσιδιάζει περισσότερο σε μία «ολέθρια σύγκρουση», ενώ στην *Εφημερίδα των Συντακτών* σε έναν «ηρωικό αγώνα».

6.1.1. «Μαχητής» σε μία ολέθρια σύγκρουση...

Με την αφήγηση της ολέθριας σύγκρουσης στην *Καθημερινή*, καλλιεργείται το υπέδαφος για την ανάδυση ορισμένων αναπαραστάσεων της αρρενωπότητας του Τσίπρα, στις οποίες προβάλλεται ως τρωτός και μαλθακός. Τονίζεται επανειλημμένα η ματαιότητα μίας ενδεχόμενης ρήξης του με τις χώρες του ευρωπαϊκού Βορρά (Παπαδημητρίου, 04.01.2015), λόγω της αδυναμίας του μπροστά στην αδιαμφισβήτητη υπεροχή των τελευταίων. Στο άρθρο του Γιώργου Παγουλάτου από την 1 Φεβρουαρίου 2015 «Μεταξύ οικονομικού και πολιτικού ντόμινο», δημιουργείται η εντύπωση ότι ακόμη και μία νίκη του Τσίπρα δεν θα οφειλόταν επ' ουδενί στο θάρρος και την διεκδικητικότητα του ίδιου, αλλά στην οικειοθελή υποχώρηση των εταίρων:

Οι εταίροι δεν θέλουν να γονατίσουν την κυβέρνηση Τσίπρα, εκτός των άλλων γιατί αυτό θα πολλαπλασίαζε ένα τοξικό αντιευρωπαϊκό αφήγημα εθνικής θυματοποίησης.

(...) Πάνω από όλα, όμως, οι εταίροι δεν θα δεχτούν να φανούν ότι υποκύπτουν σε εκβιασμό. Και δεν θα δέχονταν να χαρίσουν στον Τσίπρα μία νίκη, που θα κατέληγε να ανταμείβει τη στρατηγική της δημαγωγίας και του λαϊκισμού, δίνοντας ώθηση σε άλλες συναφείς ριζοσπαστικές και εξτρεμιστικές δυνάμεις στην Ευρώπη.

Η εικόνα του γονατίσματος επανέρχεται σε άρθρο του Έλλις από τις 5 Φεβρουαρίου 2015, στο οποίο παρατηρεί ότι η Γερμανία, προσερχόμενη με «τιμωρητικές διαθέσεις», «επιλέγει μια μαξιμαλιστική ρητορική που δείχνει να έχει ως στόχο να ‘γονατίσει’ τον Έλληνα πρωθυπουργό». Η ασυμμετρία ισχύος ανάμεσα στον Τσίπρα και τους Ευρωπαίους εταίρους σχηματοποιείται γλαφυρά και στο παρακάτω απόσπασμα, όπου ο Άγγελος Στάγκος (08.02.2015) τους παρομοιάζει με τον μικροκαμωμένο Δαβίδ και τον γίγαντα Γολιάθ αντίστοιχα, τα πρόσωπα της γνωστής βιβλικής ιστορίας:

Και δεν πρέπει να λησμονείται ότι η αντιπαράθεση είναι μεταξύ Δαβίδ και Γολιάθ, σε διαστάσεις που κάνουν τη διαφορά τρομακτική, χωρίς να σημαίνει ότι το αποτέλεσμα θα είναι οπωσδήποτε το ίδιο. Ότι, δηλαδή, θα νικήσει πάλι ο Δαβίδ...

Σημειωτέον, η αρρενωπότητα του Τσίπρα κατασκευάζεται ως τέτοια μέσα από την διαλογική της αντιπαραβολή όχι μόνο στην δύναμη της Γερμανίας και των άλλων ευρωπαϊκών χωρών, αλλά, ταυτόχρονα, και στην αδυναμία της Ελλάδας. Στην διάρκεια της ερευνώμενης περιόδου, παρατηρούμε ότι η Ελλάδα συγκροτείται ρηματικά με θηλυκά στοιχεία, ως παθητική και ανυπεράσπιστα, τόσο στον πολιτικό, όσο και στον δημοσιογραφικό λόγο. Συμφωνούμε με την Χαλκιά (2016) που, στην ανάλυσή της των πολιτικών εξελίξεων του 2015 από την σκοπιά του φύλου, περιγράφει μία μάχη «με επίδικο την προστασία της μητέρας-πατρίδας», στην οποία επίσης αναγνωρίζει θηλυκά χαρακτηριστικά. Αυτό καθίσταται φανερό και στην τελευταία προεκλογική ομιλία του Σαμαρά (24.01.2015), στην έναρξη της οποίας απευθύνθηκε στους ακροατές του ως «παιδιά της ίδιας μάνας, παιδιά της ίδιας πατρίδας», που ενώ πήγαινε «να βρει ήσυχο λιμάνι, βρέθηκε ξανά στη χειρότερη θύελλα». Μία παρόμοια εικόνα της Ελλάδας ανακύπτει και από τα δημοσιεύματα της *Καθημερινής*: μίας Ελλάδας που «ψυχорραγεί» (Γιανναράς, 11.01.2015), που «δίνει μάχη επιβίωσης» (Έλλις, 11.02.2015) και που, όντας «αντιμέτωπη με ένα συμπαγές μέτωπο» (Παπαδιόχος, 08.02.2015), την «‘σιδερένια γροθιά’ της Ευρώπης» (Παπαχελάς, 15.02.2015), δεν είναι «σε δυνατή θέση για οποιαδήποτε σύγκρουση» (Κωνσταντάρης, 08.02.2015). Συνεπώς, με την πατριαρχική λογική του άντρα-προστάτη και της γυναίκας-θύματος (Young, 2003) να διατρέχει τα περισσότερα

δημοσιεύματα της εφημερίδας, ο Τσίπρας αναπαρίσταται ως ένας λειψός άντρας, ανίκανος να διασφαλίσει την σωτηρία της μητέρας-πατρίδας.

6.1.2. ... ή σε έναν ηρωικό αγώνα;

Απεναντίας, στην *Εφημερίδα των Συντακτών*, η αντιπαλότητα του Τσίπρα προς τους θεσμούς προσλαμβάνει εξ αρχής τον χαρακτήρα ενός «ηρωικού αγώνα». Μέσα από την διασταύρωση των διαστάσεων του φύλου, του έθνους και της ιδεολογίας, ο αρχηγός του ΣΥΡΙΖΑ συντίθεται ως μία ιδιότυπη ηρωική, αντι-ηγεμονική αρρενωπότητα, που συνδυάζει την «αντρική» τόλμη, την εθνική υπερηφάνεια και την λαϊκή αγωνιστικότητα. Αυτό διαπιστώνεται, καταρχάς, στην σύγκρισή του από τον Τάσο Παππά (15.02.2015) με έναν δειλό και ενδοτικό Σαμαρά:

Επειδή αυτός [ο Σαμαράς] δεν διανοήθηκε να ορθώσει το ανάστημά του απέναντι στα τελεσίγραφα των δανειστών και τις ιταμές απαιτήσεις της τρόικας, πιστεύει ότι ακόμη και η παραμικρή αντίρρηση που ξεφεύγει από τους κανόνες μπορεί να οδηγήσει στην καταστροφή. Προφανώς έχει την άποψη ότι η τακτική του κατευνασμού φέρνει αποτελέσματα. Όμως από την ιστορία ξέρουμε και από την πρόσφατη εμπειρία συνειδητοποιούμε πως όσο πιο διαθέσιμος για υποχώρηση πηγαίνεις σε μια διαπραγμάτευση τόσο πιο ευάλωτος είσαι, αν μάλιστα απέναντι σου δεν έχεις φίλους και συμμάχους, αλλά αντιπάλους που θέλουν να σε ξεφτιλίσουν και να σε τιμωρήσουν.

Ο Τάσος Παππάς, μάλιστα, αναφέρεται ρητά στην έννοια του «ηρωισμού» στο άρθρο του από τις 8 Φεβρουαρίου 2015 «Άτακτη υποχώρηση ή σύγκρουση;», όπου εξηγεί ότι η στάση των θεσμών συνιστά «ωμό και χυδαίο εκβιασμό» και «τελεσίγραφο (με ανοικτή ημερομηνία λήξης), το οποίο δίνει ο ισχυρός στον αδύναμο προκειμένου να τον τρομάξει και από τις αντιδράσεις του να καταλάβει αν προτίθεται να συνθηκολογήσει χωρίς μάχη, αν επιδιώκει έναν συμβιβασμό στοιχειωδώς αξιοπρεπή ή αν του περνάει από το μυαλό η ιδέα της ηρωικής αντίστασης». Αντίθετα από ό,τι πιθανόν θα περιμέναμε, η αρρενωπότητα του Τσίπρα κατασκευάζεται ως ηρωική όχι μέσα από την διατράνωση της υπεροχής του σε σχέση με τους αντιπάλους του, αλλά μέσα από την ομολογία της καθαυτής μειονεξίας του, που όμως μετριάζεται— σχεδόν υπερκεράζεται— από την εντιμότητα και την επιμονή του:

[Ο Τσίπρας θύμισε] με τη στάση του στη Γερμανίδα καγκελάρια ότι οι συμβιβασμοί δεν είναι μόνο για τους μικρούς, δεν είναι χαρακτηριστικό των αδυνάτων, αλλά κυρίως είναι αποτέλεσμα μιας έντιμης στάσης του «μικρού» απέναντι στην οίηση του «μεγάλου», είναι η πολιτική βούληση απέναντι στην έπαρση και την παντοδυναμία εκείνου που πιστεύει ότι δικαιωματικά ηγεμονεύει.

(Αποψη, 13.02.2015)

Η ίδια αγωνιστικότητα του αποδίδεται και στα δημοσιεύματα σχετικά με την επίσκεψή του στο Σκοπευτήριο της Καισαριανής, την πρώτη ημέρα ανάληψης των πρωθυπουργικών καθηκόντων του, όπου απέτισε φόρο τιμής στους κομμουνιστές που εκτελέστηκαν από τα ναζιστικά στρατεύματα της κατοχής. Καθώς φαίνεται στο παρακάτω απόσπασμα, η φιγούρα ενός διεκδικητικού και τολμηρού Τσίπρα συγκροτείται μέσα από την συνάρτηση του παρόντος με ένα πρόσφατο ηρωικό παρελθόν:

Σε αυτό το ραντεβού [με την Ιστορία] πήγε μετά που ορκίστηκε για να πάρει τη σκυτάλη από τα παγωμένα χέρια τους κι αυτών [των θυσιασμένων] να ησυχάσει η ψυχή, ότι κάποιος θα συνεχίσει ό,τι έμεινε στη μέση, ότι θα συνεχίσει το όνειρό τους για τη δημοκρατία που ποτέ δεν ολοκληρώθηκε. (...) Αυτήν την περήφανη παράδοση, αυτό το αίτημα για τη δημοκρατία, την αξιοπρέπεια, τον λαό πήγε και τίμησε ο Αλέξης Τσίπρας στην Καισαριανή. Ο μόνος που το τόλμησε.

(Σκρουμπέλος, 31.01.2015)

Η γενναιότητα του Τσίπρα, επομένως, αναπαρίσταται ως προέκταση, τρόπον τινά, της γενναιότητας των παλαιμάχων αγωνιστών της Αριστεράς. Ωστόσο, θεωρούμε ότι στον αρχηγό του ΣΥΡΙΖΑ καθρεφτίζεται και η γενναιότητα ενός δεύτερου επιπέδου, που αναφέρεται στο σήμερα: Σε αντίθεση με την πλειοψηφία των δημοσιευμάτων της *Καθημερινής*, στα οποία οι ψηφοφόροι της χώρας υποτιμώνται ως ανώριμοι και παρομοιάζονται με εξαπατημένους ασθενείς (Καλύβας, 18.01.2015), στην *Εφημερίδα των Συντακτών* συναντάται η εκδοχή ενός ταλαιπωρημένου μεν, αληθινά συνειδητοποιημένου δε λαού. Πιο συγκεκριμένα, η ηρωική αρρενωπότητα του Τσίπρα δεν κατασκευάζεται μέσα από την στέρηση της διαύγειας και της ωριμότητας– παραδοσιακά αντρικών χαρακτηριστικών– από τους ψηφοφόρους και

τον συνακόλουθο ρηματικό «ευνουχισμό» τους. Τουναντίον, ο ηρωισμός του μοιάζει να αποτελεί την «αιχμή του δόρατος» ενός εξίσου θαρραλέου, «αρρενωποποιημένου» λαού. Αυτό διαπιστώνεται, ενδεικτικά, στο κατοπινό απόσπασμα:

Η 25^η Ιανουαρίου 2015 δικαιώνει όσους πίστεψαν στις αστείρευτες δυνάμεις της ελληνικής κοινωνίας, στο πολιτικό της αισθητήριο και κυρίως στο αίσθημα όχι αυτοσυντήρησης αλλά μιας βαθιά βιωμένης πολιτικής πεποίθησης, η οποία εδράζεται στο απλό και όχι απλοϊκό σύνθημα «φτάνει πια».

(Παπούλιας, 26.01.2015)

6.2. Υπευθυνότητα, αποφασιστικότητα και λογική

Στην συντριπτική πλειοψηφία των εξεταζόμενων δημοσιευμάτων, παρατηρούμε ότι η αναπαράσταση του Τσίπρα ως έμφυλης υποκειμενικότητας στυλώνεται γύρω από τα εξής– συνήθως υφέρποντα, αλλά πάντα παρόντα– αντιθετικά ζεύγη: υπευθυνότητα – ανευθυνότητα, αποφασιστικότητα – αναποφασιστικότητα και λογική – παραλογισμός/ συναίσθημα. Τα νοήματα που αναδεικνύονται στους τρεις άξονες, παρότι δεν είναι ταυτόσημα, «εκβάλλουν» διαρκώς το ένα μέσα στο άλλο, σχηματίζοντας έναν κοινό «πυρήνα» περιεχομένων και σημασιών. Για αυτόν τον λόγο, λοιπόν, επιλέγουμε να τα κατατάξουμε στο ίδιο θέμα. Καθώς θα διαφανεί στην συνέχεια, ο διαχωρισμός τους σε περισσότερα θέματα θα ήταν, αν όχι αδύνατος, οπωσδήποτε άγονος και δυσλειτουργικός, και δεν θα μας επέτρεπε να κατανοήσουμε τα ανακύπτοντα ζητήματα στην ολότητά τους.

Στον δημόσιο διάλογο της περιόδου, ο Τσίπρας συνδεόταν συστηματικά με τον τίτλο του «λαϊκιστή», που του αποδιδόταν σχεδόν αποκλειστικά με μία καταγγελτική και περιφρονητική διάθεση. Όπως εκθέσαμε στο τέταρτο κεφάλαιο, η σύνδεση του αρχηγού του ΣΥΡΙΖΑ με τον λαϊκισμό σημαίνει, παράλληλα, την σύνδεσή του και με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και συμπεριφορές, που, με την σειρά τους, παραπέμπουν σε μία ομάδα έμφυλων στερεοτύπων και προκαταλήψεων. Ένα από αυτά τα χαρακτηριστικά είναι η υπευθυνότητα, που διαχρονικά συσχετίζεται με τους άντρες υποψηφίους και την παραδοσιακή αρρενωπότητα (Banwart, 2010· Huddy & Terkildsen, 1993). Σύμφωνα με τους Galanopoulos & Stavrakakis (2019), στις

περιαντολογήσεις των πολιτικών εκπροσώπων του «αντι-λαϊκισμού» και της «κανονικότητας» αναφορικά με την υπευθυνότητά τους υπονοείται, ταυτόχρονα, η ανευθυνότητα των αντιπάλων τους, των «λαϊκιστών» και αντίστροφα, στις καταγγελίες τους για την ανευθυνότητα των «λαϊκιστών» υπονοείται, ταυτόχρονα, η υπευθυνότητα των ίδιων. Οι Nikisianis et al. (2018), ερευνώντας τους λόγους υπέρ και κατά του λαϊκισμού στον ελληνικό τύπο των μνημονιακών χρόνων, εντόπισαν στην *Καθημερινή* ένα μεγάλο ποσοστό αντι-λαϊκιστικών δημοσιευμάτων, τα περισσότερα από τα οποία τοποθετούσαν τον ΣΥΡΙΖΑ στο επίκεντρο της κριτικής τους. Συνεπώς, αναμέναμε να βρούμε αναφορές στην λαϊκιστική ανευθυνότητα του Τσίπρα και στο δείγμα μας.

6.2.1. Η νεότητα ως ανωριμότητα και ως πολιτική ανανέωση

Πράγματι, το δίπολο υπευθυνότητα – ανευθυνότητα εντοπίζεται στο μεγαλύτερο τμήμα της ερευνώμενης αρθρογραφίας, χωρίς ωστόσο να συναρθρώνεται απαραίτητα με μία αντι-λαϊκιστική ρητορική. Για παράδειγμα, δεν είναι λίγα τα δημοσιεύματα στα οποία η αδυναμία του Τσίπρα να επιδείξει την απαιτούμενη υπευθυνότητα αποδίδεται στο νεαρό της ηλικίας του. Μία βαθιά εμπεδωμένη αντίληψη στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες υποστηρίζει ότι οι νέοι, και προπάντων τα παιδιά, δεν μπορούν να λαμβάνουν αφ' εαυτών σωστές και υπεύθυνες αποφάσεις, διότι δεν έχουν ούτε πολλές εμπειρίες ζωής, ούτε την στοιχειώδη ωριμότητα (Smith, 2011). Σε αρκετά άρθρα της *Καθημερινής*, ο Τσίπρας αναπαρίσταται ως ένας ανολοκλήρωτος άντρας, ανέτοιμος να αναλάβει την διακυβέρνηση της χώρας, με την ανωριμότητά του να κατονομάζεται και ευθέως:

Δεν παύει ωστόσο ο κ. Τ. [ενν. ο κ. Τσίπρας] να είναι ένα τυπικό «παιδί του κομματικού σωλήνα»: χωρίς σοβαρή προετοιμασία και συγκρότηση για την άνοδο σε θέσεις κορυφαίας ευθύνης, χωρίς ωρίμανση σε προσωπικές επιλογές, πολιτικές και κοσμοθεωρητικές, επίπονα συγκροτημένες.

(Γιανναράς, 11.01.2015)

(...) τι είναι αυτό που λείπει από τον κ. Τσίπρα, ο οποίος νομίζει ότι μπορεί η αλλαγή της Ευρώπης να ξεκινήσει από την Ελλάδα; Θα απαντήσω ο αφελής:

Αυτό που λείπει από τον κ. Τσίπρα είναι η εμπειρία μιας Ελλάδας που είναι έξω από την Ευρώπη.

(...) Είναι και πολλά ακόμη ουσιαστικότερα, αυτές οι εμπειρίες που οργανώνουν το ανθρώπινο ήθος.

(Θεοδωρόπουλος, 08.02.2015)

Αλλού, η ανεπάρκεια του Τσίπρα μοιάζει να επεκτείνεται στο σώμα όλων των πολιτών, καθηλώνοντάς τους «εκ νέου σε μία εθνική ανωριμότητα» (Κουναλάκη, 05.02.2015). Ένα από τα σχήματα που χρησιμοποιούνταν συχνότερα στους λόγους της περιόδου, και πολιτικών αξιωματούχων ακόμα, ήταν η παρομοίωση του Τσίπρα με υποψήφιο σε μαθητικές εκλογές και με καταληψία. Ενδεικτικά, τον Μάιο του 2014, ο Σαμαράς είχε περιγράψει τον Τσίπρα ως κάποιον που αρνείται να μεγαλώσει και προβαίνει σε «οργισμένες αντιδράσεις Δεκαπενταμελούς» (Σαμαράς, 02.05.2014). Το ίδιο σχήμα διατρέχει το άρθρο του Στάμου Ζούλα από τις 18 Ιανουαρίου 2015, με τίτλο «Στο ‘πρώτο θρανίο’ ο κ. Αλέξης Τσίπρας», όπου παρομοιάζει τον Τσίπρα με άτακτο μαθητή του Δημοτικού που χρειάζεται την διαρκή επίβλεψη ενός δασκάλου, δηλαδή ενός ενηλίκου:

Θα θυμάστε ότι στο Δημοτικό Σχολείο πολλές φορές ο δάσκαλος αναγκάζοταν να μεταφέρει τον κακό, άτακτο και ταραξία μαθητή, από τα τελευταία θρανία στο πρώτο, όπου συνήθως κάθονταν οι επιμελείς και ήσυχοι συμμαθητές του. Και αυτό, για να τον προσέχει, να τον ελέγχει και να αποτρέπει τις αταξίες του. Ακριβώς έτσι και ο κ. Τσίπρας, υποχρεώθηκε, από την προεκλογική περίοδο, να μεταφερθεί στο πρώτο θρανίο, όπου τελεί υπό την άγρυπνη παρακολούθηση της κοινής γνώμης. Υποδύεται τον καλό, ήσυχο και συνετό μαθητή, περιμένοντας να χτυπήσει το κουδούνι.

(...) Με τη συμπεριφορά του «πρώτου θρανίου» ο κ. Τσίπρας πέτυχε να γαληνέψει κάπως και τους Ευρωπαίους. Όχι διότι τον εμπιστεύονται, αλλά γιατί έχει πάψει τον τελευταίο μήνα να τους προκαλεί και να τους τσιγκλίζει.

Σε άλλα άρθρα της εφημερίδας, η νεότητα του Τσίπρα αποκτά θετικό πρόσημο, συσχετιζόμενη με την ανανέωση του πολιτικού συστήματος. Ο Παντελής Μπουκάλας (26.01.2015) της αποδίδει μία συμβολική βαρύτητα, αναγνωρίζοντας σε αυτήν το τέλος της Μεταπολίτευσης: «Με την ιστορικής σημασίας νίκη του ΣΥΡΙΖΑ, ο μεταπολιτευτικός κύκλος, που τόσες φορές είπαμε ότι έκλεισε, έκλεισε πράγματι, με

τρόπο σημαδιακό: με την άνοδο στην εξουσία ενός κόμματος που ο πρόεδρός του γεννήθηκε το 1974, με την έναρξη ακριβώς της Μεταπολίτευσης». Επιπλέον, ο Γιανναράς (01.02.2015) επισημαίνει ότι ο αρχηγός του ΣΥΡΙΖΑ «κομίζει τη φρεσκάδα του εντελώς καινούργιου, του άφθορου», ενώ ο Έλλης (17.02.2015) αναφέρει ότι εμφανίζεται «ως εκπρόσωπος ενός πολιτικού χώρου και μιας γενιάς που δεν φέρει την κύρια ευθύνη για τη χρεοκοπία της χώρας».

Τα τελευταία μας οδηγούν στην παρατήρηση της Χαλκιά (2016) ότι η συζήτηση γύρω από την ανωριμότητα του Τσίπρα και του ΣΥΡΙΖΑ ανάγεται και σε «ένα πεδίο σχέσεων μεταξύ αντρών»: σε μία αντιπαλότητα ανάμεσα στον αποτυχημένο «πατέρα» (το λεγόμενο «παλιό» πολιτικό σύστημα), που δεν κατάφερε να αποτρέψει την παρακμή, και τον νέο και αυθάδη «γιο» (τον Τσίπρα και τον ΣΥΡΙΖΑ), που υπόσχεται να εκτοπίσει τον πρώτο και να αποκαταστήσει την «πληγωμένη αντρική τιμή» του έθνους. Η εικόνα αυτή, που συναρτά την νεότητα του Τσίπρα με την κάθαρση του πολιτικού σκηνικού, επικρατεί στις σελίδες της *Εφημερίδας των Συντακτών*. Στην «Αποψη» της αναφορικά με τις προγραμματικές δηλώσεις του (09.02.2015), συνόψισε την ομιλία του στην λέξη «μέλλον», προσθέτοντας ότι «σηματοδότησε την αναμέτρηση του κυοφορούμενου νέου με το παλιό». Αυτό που έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι ότι, εδώ, η ωριμότητα του Τσίπρα προκύπτει μέσα από την σύγκρισή του με έναν παιδιάστικο Σαμαρά, με αφορμή την άρνηση του δεύτερου να συμμετάσχει σε μία αναμεταξύ τους τηλεμαχία και να παραστεί στην τελετή παράδοσης της πρωθυπουργίας: Ο Πέτρος Μανταίος (05.01.2015), αναφερόμενος στην απόρριψη της πρόσκλησης σε τηλεμαχία «με υβριστές», σχολιάζει ότι το «περίφημο, αμήχανο ‘η σιωπή μου προς απάντησή σου», «αυτό το... αποστομωτικό ‘κλισεδάκι’ των παιδικών μας χρόνων (...) πέρασε και στο πολιτικό λεξιλόγιο».

6.2.2. Έλεγχος επί της Αριστερής Πλατφόρμας

Πέραν της ωριμότητας, η υπευθυνότητα του Τσίπρα αξιολογείται στην βάση του εάν έχει τον απόλυτο έλεγχο επί του κόμματός του. Εδώ συνέρχεται μία πληθώρα παραδοσιακά αντρικών χαρακτηριστικών, που αφορούν στην ικανότητα του πολιτικού ηγέτη να επιβάλλεται, δηλαδή να διασφαλίζει την ενότητα του κόμματός

του, να επαναφέρει τους συνεργάτες του στην τάξη, να εμπνέει την αφοσίωση στο πρόσωπό του και να αποτρέπει την αμφισβήτησή του. Το σχετικό αφήγημα που προκύπτει από τα δημοσιεύματα της *Καθημερινής*, θα μπορούσε να συνοψιστεί ως εξής: Δεν ελέγχει ο Τσίπρας τον ΣΥΡΙΖΑ, αλλά ο ΣΥΡΙΖΑ τον Τσίπρα. Ο Κωνσταντίνος Ζούλας (03.01.2015), για παράδειγμα, αποδίδει την ματαίωση του ενδεχόμενου συγκυβέρνησης του ΣΥΡΙΖΑ με την Δημοκρατική Αριστερά (ΔΗΜΑΡ) στην υποχώρηση του Τσίπρα μπροστά στις πιέσεις της Αριστερής Πλατφόρμας και σχολιάζει ότι δεν μπορεί καν «να επιβάλει προεκλογικά στο κόμμα του τον πολιτικά ανίσχυρο Φώτη Κουβέλη». Στο ίδιο πνεύμα, ο Παπαδιόχος (04.01.2015) αμφιβάλλει εάν η Αριστερή Πλατφόρμα θα συνεχίσει να ακολουθεί τον Τσίπρα, ενώ ο Αλέξης Παπαχελάς (25.01.2015) χαρακτηρίζει «χαώδη» την απόσταση «ανάμεσα σε αυτά που θα έπρεπε να κάνει ο κ. Τσίπρας για να συμβιβασθεί με αυτά που θα μπορούσαν να δεχθούν οι δικοί του μέσα στο κόμμα και τη Βουλή». Το ανωτέρω αφήγημα συντηρείται και μετεκλογικά:

Επιπροσθέτως, ο κ. Τσίπρας θα πρέπει να συνυπολογίζει την αυξημένη επιρροή που έχουν, στην κοινοβουλευτική ομάδα και την κεντρική επιτροπή του ΣΥΡΙΖΑ, όσοι πιστεύουν ότι η Ευρώπη πρέπει να έρχεται σε δεύτερη μοίρα όταν πρόκειται για «το καλό του λαού».

(Παπαδημητρίου, 27.01.2015)

Ο κ. Τσίπρας μετά το αποτέλεσμα των εκλογών είναι αδιαμφισβήτητος «κυρίαρχος του παιχνιδιού» στο εσωτερικό του ΣΥΡΙΖΑ, αλλά κατά τη λήψη των αποφάσεων είναι δύσκολο να αγνοεί: αφ' ενός τους ΑΝΕΛ, ως κυβερνητικό του εταίρο, αφετέρου τις θέσεις της Αριστερής Πλατφόρμας, που διαθέτει ερείσματα στην Κοινοβουλευτική Ομάδα, αλλά και κρίσιμες θέσεις στο νέο κυβερνητικό σχήμα.

(Παπαδιόχος, 01.02.2015)

Το πρόβλημα σε αυτή τη μεγάλη συμφωνία, που είναι εφικτή, είναι οι τεράστιες εσωτερικές αντιστάσεις στην κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ.

(Παγουλάτος, 01.02.2015)

Στην *Εφημερίδα των Συντακτών*, ωστόσο, καλλιεργείται η εντύπωση ενός συνεκτικού πια ΣΥΡΙΖΑ– εντύπωση που ενισχύεται και από την σχετικά ισορροπημένη έμφαση

στον ηγέτη και το κόμμα. Εδώ, οι αντιδράσεις της Αριστερής Πλατφόρμας φαίνεται να έχουν καμφθεί, με τον Φώτη Παπούλια (11.01.2015) να υποστηρίζει ότι «οι ασάφειες και η πολυγλωσσία του παρελθόντος, παρά τις περιστασιακές ανακολουθίες, έχουν εκλείψει», δίνοντας την θέση τους σε έναν «ενιαίο πολιτικό λόγο». Ο ίδιος, αναφορικά με την διαμόρφωση του νέου κυβερνητικού σχήματος, σημειώνει ότι «διακρίνεται από πολιτική ισορροπία» και εξηγεί ότι ο Τσίπρας, «δεν επιδιώκει τον ασφυκτικό εναγκαλισμό και έλεγχο των υπουργείων από μια στενή περί τον πρωθυπουργό ομάδα, αλλά δίνει τον απαραίτητο χώρο άσκησης πολιτικής» (Παπούλιας, 28.01.2015). Η εικόνα ενός εσωκομματικά κυρίαρχου Τσίπρα δημιουργείται κυρίως μέσα από την χρήση αυτού που οι Coe et al. (2007: 34) αποκαλούν «ρηματικό έλεγχο» [discursive control], δηλαδή λέξεων και φράσεων που αναδεικνύουν ένα μήνυμα ως σαφές και αδιαφιλονίκητο. Τέτοιες φράσεις διατρέχουν αρκετά δημοσιεύματα, απεικονίζοντας τον Τσίπρα ως εγγυητή της ενιαίας στάσης του ΣΥΡΙΖΑ για την θέση της Ελλάδας στην ΕΕ: «έστειλε σαφές μήνυμα» (Παπούλιας, 29.01.2015), «μην αφήνοντας περιθώρια παρερμηνειών», «και για να μη δοθεί καμία εσφαλμένη ερμηνεία τόνισε» (Παπούλιας, 18.02.2015) κ.ά.

6.2.3. Στροφή στον «ρεαλισμό»

Όπως επισημάναμε στο δεύτερο κεφάλαιο, το χαρακτηριστικό γνώρισμα της αποφασιστικότητας εγγράφεται τόσο στις στερεοτυπικές κοινωνικές αναπαραστάσεις του «αληθινού» άντρα, όσο και του «καλού» πολιτικού. Η αποφασιστικότητα, δηλαδή η ικανότητα κάποιου να λαμβάνει έγκαιρα αποφάσεις και να παραμένει προσηλωμένος σε αυτές, είναι συνυφασμένη με την αρρενωπότητα και την αποτελεσματική πολιτική ηγεσία. Ως εκ τούτου, το συμπληρωματικό της αντίθετο, η αναποφασιστικότητα, αφενός συσχετίζεται διαχρονικά με την θηλυκότητα, αφετέρου αξιολογείται ως τροχοπέδη για την τελεσφόρα άσκηση της πολιτικής εξουσίας (Duerst-Lahti, 2006· Fahey, 2007). Χαρακτηριστικά, το δίπολο αποφασιστικότητα – αναποφασιστικότητα αποτέλεσε το υπόστρωμα για την ανάδειξη του αρρενωπότερου και, συνεπώς, του καλύτερου υποψηφίου στις αμερικανικές προεδρικές εκλογές του 2004, ανάμεσα στον George Bush Jr. και τον John Kerry: Το επίμονο σταμπάρισμα του Kerry ως αναποφάσιστου και «κωλοτούμπα», με πρόφαση την τάχα διφορούμενη στάση του στην εξωτερική πολιτική, οδήγησε στο να στιγματιστεί ανεπανόρθωτα

στον δημόσιο διάλογο ως άβουλος και διστακτικός, ως «μία στερεοτυπική γυναίκα που συνεχώς αλλάζει γνώμη» (Duerst-Lahti, 2006: 33· Cunningham et al., 2013· Fahey, 2007).

Θεωρούμε ότι το δίπολο αποφασιστικότητα – αναποφασιστικότητα αποτελεί τον έναν από τους δύο βασικότερους άξονες, γύρω από τους οποίους αναπτύσσεται το κυρίαρχο «σενάριο» της *Καθημερινής* για την αρρενωπότητα του Τσίπρα. Ο δεύτερος άξονας, που νοηματοδοτεί και νοηματοδοτείται από τον πρώτο, συγκροτείται από το δίπολο λογική – παραλογισμός/ συναίσθημα. Ο Mylonas (2014), ερευνώντας τις ηγεμονικές αφηγήσεις της κρίσης στην αρθρογραφία γνώμης της *Καθημερινής*, συμπεράνει την συντριπτική αποπολιτικοποίηση των μέτρων λιτότητας, μέσω της παρουσίας τους ως λογικών και ηθικών και, κατ' αντιστοιχία, μέσω της καταδίκης των οποιωνδήποτε αντιστάσεων σε αυτά ως παράλογων και ανήθικων, ακραίων και λαϊκιστικών. Ασφαλώς, η αντιπαράταξη της λογικής στον λαϊκισμό δεν είναι πρωτοφανής: Στην ελληνική δημοφιλή αρθρογραφία των τελευταίων χρόνων, οι λαϊκιστές κατονομάζονται σταθερά ως παράλογοι, συναισθηματικοί, ουτοπιστές, μέχρι και σχιζοφρενείς (Nikisianis et al., 2018· Stavrakakis & Galanopoulos, 2019). Υπάρχει, όμως, και μία επιπλέον ιδιαιτερότητα στην λογική: Όπως και η αποφασιστικότητα, συγκαταλέγεται στα στερεοτυπικά αντρικά χαρακτηριστικά, σε αντιδιαστολή με τον στερεοτυπικά γυναικείο συναισθηματισμό (Παντελίδου Μαλούτα, 2015). Σε ό,τι αφορά στο δείγμα μας, λοιπόν, οι άξονες της αποφασιστικότητας και της λογικής διαπλέκονται γύρω από το ερώτημα εάν ο Τσίπρας θα λάβει λογικές αποφάσεις για το μέλλον της χώρας, αποποιούμενος τις λαϊκιστικές εξαγγελίες του.

Κατά μήκος των ερευνώμενων δημοσιευμάτων, οι λέξεις «λογική», «ρεαλισμός» και «πραγματικότητα» αναδεικνύονται στα «κομβικά σημεία» [nodal points] (Laclau & Mouffe, 1985: 112) της συζήτησης, πράγμα που είχε συμπεράνει και ο Mylonas (2014) στην προαναφερθείσα ανάλυσή του. Ο Τσίπρας αναπαρίσταται ως ένας άντρας που δεν σκέφτεται πρακτικά και ψύχραιμα, που αψηφά την κοινή λογική και τα πραγματικά δεδομένα, κυριευμένος από τον συναισθηματισμό και τις επαναστατικές θεωρίες του. Τοποθετείται στο κέντρο ενός ηθικοποιημένου διλήμματος, από όπου καλείται να αποφασίσει εάν θα συνεχίσει στον δρόμο της

ρήξης και της καταστροφής ή εάν θα επιλέξει, έστω και την τελευταία στιγμή, τον υπεύθυνο δρόμο του ρεαλισμού:

Κάποια ώρα, λοιπόν, ο κ. Τσίπρας θα βρεθεί στο δίλημμα να εισέλθει στα γρανάζια των μνημονίων και της συνεχούς διαπραγμάτευσης με την Ευρωζώνη ή να διατρέξει το πραγματικό ρίσκο της εξόδου. (...) Είναι η ώρα που θα παλεύει στο μυαλό του η «Καισαριανή» με ό,τι αυτή συμβολίζει με τον ρεαλισμό. Είναι η ώρα που εγκαταλείπεις μάλλον την ιδέα ότι παραμένεις πρόσωπο-μύθος για την παγκόσμια Αριστερά και συμβιβάζεσαι με τον ρόλο ενός λιγότερου συμβατικού πρωθυπουργού σε περίοδο κρίσης. Ο κ. Τσίπρας θα πρέπει να αποφασίσει στον δρόμο και με ποιους θα πάει και ποιους θα αφήσει. (...) Στον ρεαλισμό ενδέχεται να χρειασθεί συμμάχους που δεν θα μπορούσε ποτέ να φαντασθεί ως συγκυβερνήτες του.

(Παπαχελάς, 15.02.2015)

Ο Αλέξης Τσίπρας καλείται να κάνει μια στρατηγική επιλογή. (...) Θα υποκύψει σε ιδεοληψίες και θα επιλέξει τον εθνικά επικίνδυνο δρόμο της ρήξης με τους εταίρους που θα προκαλέσει βραχυπρόθεσμο ενθουσιασμό, αλλά στην πορεία αναπόφευκτα θα οδηγήσει στην κατάρρευση της οικονομίας, ή θα ακολουθήσει τον δύσκολο δρόμο του ρεαλισμού όπου (...) θα διεκδικήσει και θα εξασφαλίσει ελάφρυνση του χρέους;

(Έλλης, 26.02.2015)

Σε απροσδόκητα πολλά δημοσιεύματα, εμφανίζεται να χάνει επαφή με την πραγματικότητα και να περιέρχεται σε μία κατάσταση παραφροσύνης, τυφλωμένος από τις αυταπάτες μεγαλείου και την δίψα του για εξουσία. Ο Στάγκος (15.01.2015) περιγράφει έναν επηρμένο Τσίπρα που θεωρεί «ήδη θέσφατο ότι θα επιβάλουν τις απόψεις τους στους δανειστές», ενώ ο Παπαχελάς (08.02.2015) απεύχεται τον «εφιάλτη» να παρασυρθεί «από τις δυνάμεις του μίσους, της εκδίκησης και της βίαιης σύγκρουσης με τους εταίρους χωρίς να μπορεί να κάνει πίσω». Στην ίδια κατεύθυνση, ο Γιανναράς (01.02.2015) προειδοποιεί ότι «ο ένας μέγιστος κίνδυνος είναι να 'ψηλώσει ο νους του', να χάσει τη σύνεση που χαρίζει η σοβαρότητα, η σεμνότητα, η ταπεινότητα του αληθινού δημιουργού», ο Πάσχος Μανδραβέλης (19.02.2015) του καταλογίζει καταστροφικές «φαντασιώσεις μεγαλείου», ενώ για «σύνδρομο μεγαλείου» που «οδηγεί σε διαζύγιο με την πραγματικότητα» κάνει λόγο και ο

Τσιγλιάς (17.01.2015). Επιπρόσθετα, ο Νίκος Κωνσταντάρης (08.02.2015) αναφέρει ότι «η ελληνική κυβέρνηση φαίνεται να επινοεί έναν δικό της κόσμο», «μια εικόνα όπου ηγείται μιας πανευρωπαϊκής επανάστασης», κλείνοντας με την υπενθύμιση ότι «αυτό που ζούμε δεν είναι ούτε παιχνίδι, ούτε άσκηση». Η χρήση του πλαισίου του παιχνιδιού (Aalberg, Strömbäck & de Vreese, 2011) από τον Κωνσταντάρη ενισχύει περαιτέρω την εντύπωση ενός απερίσκεπτου Τσίπρα, που δεν συναισθάνεται την κρισιμότητα της πραγματικότητας.

Η λέξη «κωλοτούμπα», που απαντάται σε ορισμένα δημοσιεύματα του δείγματός μας, παρότι καταδεικνύει, πράγματι, την αναξιοπιστία και την ανεντιμότητα του Τσίπρα, φαίνεται να επενδύεται κυρίως με ένα άλλο νόημα: την «προσγείωση στην οδυνηρή πραγματικότητα» (Τζίμας, 26.01.2015). Ο Μανδραβέλης (03.02.2015), μάλιστα, προτείνει την εγκατάλειψη της «κωλοτούμπας» και την αντικατάστασή της από την φράση «βίαιη ωρίμανση του ΣΥΡΙΖΑ», σαρκάζοντας ότι αυτή θα εκδηλωθεί «ακόμη και σε ό,τι αφορά την ενδυμασία», δηλαδή ότι ο Τσίπρας και οι συνεργάτες του θα φορέσουν γραβάτα. Επιπλέον, ο Κασιμάτης (05.02.2015) σχολιάζει ότι η γραβάτα που χάρισε στον Τσίπρα ο Matteo Renzi, τότε Ιταλός Πρωθυπουργός, δεν είναι παρά μία «υπόμνηση» της ευρωπαϊκής πραγματικότητας. Η άρνηση του Τσίπρα να φορέσει γραβάτα, δηλαδή, μεταφράζεται ως άρνησή του να αναγνωρίσει την κατάσταση στην Ελλάδα και την Ευρώπη όπως είναι. Η εμφάνιση του Τσίπρα μαρτυράει το πόσο εκτός τόπου και χρόνου είναι και για τον Τάκη Θεοδωρόπουλο (22.02.2015), ο οποίος τον παρομοιάζει με τουρίστα που περιπλανιέται «στα υπέροχα δρομάκια της Σαντορίνης».

6.2.4. Αντισυμβατικός, συναισθηματικός λόγος

Ο Τσίπρας εμφανίζεται εξίσου συναισθηματικός στην *Εφημερίδα των Συντακτών*, χωρίς ωστόσο να θεωρείται ότι αυτό υπονομεύει την κριτική σκέψη του και ότι τον θέτει εκτός πραγματικότητας. Ο συναισθηματισμός του Τσίπρα σχολιάστηκε ιδιαίτερα με αφορμή την ομιλία του κατά την κοινοβουλευτική συζήτηση των προγραμματικών δηλώσεων της κυβέρνησης, στο τέλος της οποίας φάνηκε ότι προσπαθούσε να συγκρατήσει την συγκίνησή του:

Η ομιλία του πρωθυπουργού υπερέβη την τυπική ανάγνωση των προγραμματικών δηλώσεων, επί της ουσίας εξέφρασε και υπηρέτησε πιστά τη λαϊκή εντολή (...). Ο Α. Τσίπρας εξέπεμψε από το βήμα της Βουλής τον διαφορετικό πολιτικό λόγο, σύγχρονο, αντισυμβατικό, χωρίς υποσχесιολογία, αλλά με επιμονή στις αρχές της νέας διακυβέρνησης.

(Αποψη, 09.02.2015)

Η συγκίνηση, που συνόδευσε τα λόγια του πρωθυπουργού Αλέξη Τσίπρα στο κλείσιμο της ανάγνωσης των προγραμματικών δηλώσεων ήταν η συγκίνηση και η χαρά με τις οποίες υποδέχτηκαν οι χιλιάδες λαού τη νίκη το βράδυ της 25^{ης} Ιανουαρίου στα Προπύλαια του Πανεπιστημίου Αθηνών, ήταν η δικαίωση των αγώνων, των ονείρων, των προσδοκιών.

(Κιάος, 12.02.2015)

Επιπλέον, ο Μανταίος (11.02.2015) διακρίνει μία έντονη ποιητικότητα στον λόγο του Τσίπρα και, καταλήγοντας, υποστηρίζει ότι «αυτός (πρέπει να) είναι ο αριστερός λόγος: νηφάλιος, τολμηρός, διαλεκτικός, πειστικός και -γιατί όχι;- με συναίσθημα!» Σημειώνουμε ότι με την ίδια θερμή υποδέχτηκε την συγκίνηση του Πρωθυπουργού και ο Γιανναράς (15.02.2015) στην *Καθημερινή*, στο άρθρο του με τίτλο «Η γλώσσα των ‘σημείων’»:

Τις προγραμματικές δηλώσεις του πρωθυπουργού τις κατέστησε επίσης μιαν έκπληξη η γλώσσα του σώματός του, το γνήσιο πάθος εκφοράς του λόγου – «έβαλε την ψυχή του» σε αυτά που έλεγε. Όταν στο τέλος εγκατέλειψε το χειρόγραφο για να εκφραστεί αυθόρμητα, η συγκίνηση έσπασε τη φωνή του, ήταν ολοφάνερο. Εκείνη η στιγμή, η ανεπιτήδευτη εκρηκτική συγκίνηση, ήταν αυτό που περίμεναν δεκαετίες ολόκληρες οι Έλληνες: Να δουν επιτέλους έναν πολιτικό να μιλάει με πόνο ψυχής για την κοινωνία και την πατρίδα του, όχι σαν δασκαλεμένος διαφημιστής απορρυπαντικών ή αλλαντικών.

Ο Τσίπρας αναπαρίσταται ως ένας σύγχρονος πολιτικός ηγέτης, που ενσωματώνει πρόθυμα στον λόγο του στερεοτυπικά θηλυκά στοιχεία, όπως την τρυφερότητα και την ευαισθησία, και που δεν ντρέπεται να φανεί ευάλωτος ακόμα και από το βήμα της Βουλής. Οι εικόνες ισχυρών αντρών να κλαίνει δημόσια– που, όπως επισημάναμε στο

δεύτερο κεφάλαιο, θεωρούνταν ήδη συνηθισμένες στις ΗΠΑ των τελών της δεκαετίας του 1990 (Messner, 1993, 2007)– εμπίπτουν στα υβριδικά πρότυπα πολιτικής και μη αρρενωπότητας, στα οποία η αντρική δύναμη συσχετίζεται με την εκδήλωση συναισθημάτων (Tasker, 1993). Εν προκειμένω, στην υβριδική επιτέλεση του Τσίπρα φαίνεται να βρίσκεται και μία σημαντική διαφορά του από τους προκατόχους του, καθώς υπογραμμίζεται και από τις χρονικές φράσεις «επιτέλους» και «αυτό που περίμεναν δεκαετίες ολόκληρες οι Έλληνες» (Γιανναράς, 15.02.2015): η αυθεντικότητα και η ειλικρίνειά του, που ενισχύονται στον υπερθετικό βαθμό από την άνεσή του να εκφραστεί αυτοσχέδια. Στο προπαρατιθέμενο απόσπασμα από το άρθρο του Νίκου Κιάου (12.02.2015), το πολιτικό μοιάζει να υποχωρεί μπροστά στο προσωπικό, με τον συγκινημένο Τσίπρα να μην συζητιέται πια απόλυτα ως Πρωθυπουργός, αλλά ως ένας ανάμεσα στους «χιλιάδες λαού» που πανηγυρίζουν την «δικαίωση των αγώνων, των ονείρων, των προσδοκιών».

6.3. «Η πόλωση, όπως και το ταγκό, χρειάζεται δύο»: Θυμός εναντίον μετριοπάθειας

Τα μέσα, καθώς έχουμε επισημάνει επανειλημμένα, τείνουν να περιγράφουν τις εκλογικές αναμετρήσεις χρησιμοποιώντας μία σχετικά σταθερή γκάμα εννοιών και φράσεων από τους λεξιλογικούς κόσμους του στρατού και του αθλητισμού. Αποτέλεσμα της τάσης αυτής είναι τα προεκλογικά σκηνικά να πλαισιώνονται ως εμπόλεμη ζώνη, ρινγκ πυγμαχίας κ.ά., δηλαδή ως πεδία δράσης όπου εκτιμώνται τα στερεοτυπικά αντρικά χαρακτηριστικά, όπως η μυϊκή δύναμη, η σκληρότητα και η αυτοπειθαρχία (Conroy, 2015). Αντίθετα από ό,τι στην αναμέτρηση του Ιανουαρίου του 2015, που και στις δύο εφημερίδες του δείγματός μας προσέλαβε μία έντονα συγκρουσιακή διάσταση, στις εθνικές εκλογές του Ιουλίου του 2019 φαίνεται να κυριαρχεί ένα κάπως παραλλαγμένο πλαίσιο: Ο Τσίπρας παρουσιάζεται μακράν μαχητικότερος του Μητσοτάκη, γεγονός που ωστόσο αποδίδεται και ερμηνεύεται μέσα από διαφορετικές έμφυλες αναπαραστάσεις του καθενός στις ερευνώμενες εφημερίδες. Στην *Καθημερινή*, καταρχάς, ο αρχηγός του ΣΥΡΙΖΑ παρουσιάζεται σφοδρότατα επιθετικός και εχθρικός, με «‘σατανικές’ σκέψεις» (Στάγκος, 23.06.2019) και με αιμοδιψείς, σχεδόν θηριώδεις διαθέσεις. Θα μπορούσαμε να σχηματοποιήσουμε την προκείμενη αναπαράσταση του Τσίπρα στην εικόνα ενός μοναχικού μονομάχου στο κέντρο μίας αρένας που σταδιακά αδειάζει από τους θεατές-ψηφοφόρους, ενώ εκείνος προσπαθεί, μάταια, να στήσει ένα αιματηρό θέαμα και να προσελκύσει την προσοχή και την ψήφο τους. Η δήλωση του Τσίπρα ότι «πίσω από τις μεταρρυθμίσεις του κ. Μητσοτάκη, κρύβεται ανθρώπινο αίμα» (Τσίπρας, 22.06.2019) προκάλεσε την αντίδραση των αρθρογράφων:

Η πόλωση, όπως και το ταγκό, χρειάζεται δύο. Ματαίως προσπαθεί να το χορέψει μόνος ο κ. Αλέξης Τσίπρας, πολώνοντας και ρίχνοντας μέχρι και «αίμα» στην αρένα.

(Μανδραβέλης, 27.06.2019)

Αν έπρεπε κάποιος να βρει ένα αφηγηματικό νήμα σε αυτή τη θορυβώδη αμηχανία, θα ήταν η προσπάθεια να πυροδοτηθεί λίγο δράμα. Να ανάψουν λίγο τα αίματα που μύρισε ο Τσίπρας στο πρόγραμμα του αντιπάλου του.

(Τσιντσίνης, 27.06.2019)

Αλλού, το ίδιο νόημα αποτυπώνεται στην συνήθη παρομοίωση του Τσίπρα από τον Θεοδωρόπουλο με άτακτο μαθητή και άναρχο καταληψία, μέσα από την οποία αναπαρίσταται ως ένας παιδαριώδης, αδαής άντρας, που δεν δημιουργεί παρά μόνο αναστάτωση για το θεαθήναι:

(...) γιατί το παιδί που έμαθε την πολιτική στις καταλήψεις δεν ξέρει τίποτε άλλο. Και ακόμη και την ύστατη στιγμή κάνει απόπειρες για να τραβήξει το ενδιαφέρον του κοινού προκαλώντας την ταραχή που κάποτε τον έκανε δημοφιλή. (...) Το κοινό βαρέθηκε τις «έντονες συγκινήσεις» της τετραετίας.

(Θεοδωρόπουλος, 20.06.2019)

Ο Τσίπρας, που έμαθε την πολιτική στις σχολικές καταλήψεις, αξιοποίησε τις γνώσεις του όταν έγινε, χωρίς να πολυκαταλάβει το πώς και το γιατί, πρωθυπουργός μιας ευρωπαϊκής χώρας. Χρησιμοποίησε το κράτος σαν σχολική κατάληψη και όταν ήρθε η ώρα των εξετάσεων, κατάλαβε πως οι «πολλοί» προτιμούν να διαβάσουν παρά να τα σπάνε.

(Θεοδωρόπουλος, 23.06.2019)

Στο πρώτο κεφάλαιο, εξηγήσαμε ότι το νόημα των αρρενωποτήτων δεν προκύπτει αυτοτελώς, αλλά μέσα από την εξέταση της σχέσης τους με άλλες αρρενωπότητες και θηλυκότητες (Connell, 2005a). Εύλογα, λοιπόν, η αρρενωπότητα του Μητσοτάκη νοηματοδοτείται μέσα από την αναπαραστατική της αντιπαραβολή στην αρρενωπότητα του βασικού του ανταγωνιστή, του Τσίπρα. Σύμφωνα με τους Tsatsanis, Teperoglou & Seriatos (2020: 20), η ΝΔ, μετά την πρωτιά της στις ευρωεκλογές του Μαΐου του 2019, εγκατέλειψε την επικοινωνιακή στρατηγική των αρνητικών αναφορών και των επιθέσεων κατά του ΣΥΡΙΖΑ και προχώρησε στην εφαρμογή μίας ηπιότερης εκστρατείας ενόψει των εκλογών του καλοκαιριού, που βασιζόταν σε ένα μήνυμα εθνικής ενότητας με κεντρικό σύνθημα το «Ισχυρή Ανάπτυξη. Αυτοδύναμη Ελλάδα. Ενωμένοι Μπορούμε.» Καθώς μνημονεύει και η Rorí (2019: 7), το κόμμα του Μητσοτάκη, με τις ενδείξεις να προοιωνίζονται μία

αδιαμφισβήτητη νίκη του, απέφυγε συνειδητά την πόλωση και την σύγκρουση– εν αντιθέσει προς τον ΣΥΡΙΖΑ– και αντέταξε ένα θετικό και ακομμάτιστο μήνυμα. Ο Μητσοτάκης και οι συνεργάτες του συμπεριφέρονταν σαν μέλη μίας κυβέρνησης εν αναμονή (Tsatsanis, Terperoglou & Seriatos, 2020: 20). Τα παραπάνω επιβεβαιώνονται και στα δημοσιεύματα της *Καθημερινής*, όπου ο Μητσοτάκης περιγράφεται ως ένας υποψήφιος που «πολιτεύθηκε κατά κανόνα με αυτοσυγκράτηση και μετριοπάθεια» (Παγουλάτος, 06.07.2019), χωρίς να προσφύγει σε «ανορθόδοξα μέσα», και που ποτέ δεν ξεπέρασε «το όριο της θεμιτής άμυνας», όταν ανταπαντούσε στους αντιπάλους του (Τσιντσίνης, 08.07.2019). Δεν επιτίθεται στον Τσίπρα για το τι έκανε ως Πρωθυπουργός, αλλά «μιλάει στη δική του γλώσσα», εστιάζοντας στο «τι σκοπεύει να κάνει ο ίδιος» (Τσιντσίνης, 14.06.2019). Όπως συνοψίζει ο Θεοδωρόπουλος (30.06.2019):

Περίμεναν έξυπνες ατάκες, αγριάδες, ενώ αυτός υπερασπιζόταν το ύφος του.
Όταν φτάσαμε στις ευρωεκλογές, αναγκαστήκαμε να παραδεχθούμε πως είχε
δίκιο: η υπομονή του αποδείχθηκε ισχυρότερη από την ανυπομονησία μας.

Αλλά και μετεκλογικά, σχολιάζεται ότι η επινίκια δήλωσή του «κινήθηκε σε χαμηλούς και μετριοπαθείς τόνους» (Πελώνη, 08.07.2019), σηματοδοτώντας «ένα διακριτό ήθος και ύφος μετριοπάθειας» (Παγουλάτος, 08.07.2019). Ο Παύλος Παπαδόπουλος (12.07.2019) επικροτεί το γεγονός ότι κατάφερε να κερδίσει «με ένα συνδυασμό ήθους, μετριοπάθειας και αποφασιστικότητας», ενώ ο Δημήτρης Ρηγόπουλος (09.07.2019) τον αποκαλεί την «ήρεμη δύναμη» που, με όχημα την ηπιότητα και το μέτρο του, θα αλλάξει την Ελλάδα:

(...) ο Κυριάκος Μητσοτάκης έκανε τα πάντα για να μην οξύνει τα πνεύματα, να ενισχύσει το προφίλ της ήρεμης δύναμης που έρχεται χωρίς ρεβανσισμό και επιθετική ρητορική για να αλλάξει τη χώρα.
(...) θα πρέπει να κατάλαβε το βράδυ της Κυριακής ότι ο καλύτερος σύμμαχος στο νέο αυτό κεφάλαιο για τον ίδιο και τη χώρα είναι ο ήπιος και μετρημένος εαυτός του.

Καθίσταται εμφανές ότι η αρρενωπότητα του αρχηγού της ΝΔ, τόσο πριν όσο και μετά την νίκη του στις εκλογές, συναρθρώνεται ρηματικά γύρω από το κέντρο της

«μετριοπάθειας». Σε κάποιο άλλο πλαίσιο, η μετριοπάθεια θα μπορούσε να συσχετιστεί με την θηλυκότητα, λόγω της σημασιολογικής της συγγένειας με την διαλλακτικότητα και την συμβιβαστικότητα, που θεωρούνται γυναικεία γνωρίσματα, και μάλιστα ανεπιθύμητα έως και ατιμωτικά για την πολιτική (Fahey, 2007). Στο παρόν δείγμα, ωστόσο, φαίνεται να συνδέεται περισσότερο με τον αυτοέλεγχο, την ψυχραιμία, την σύνεση και την υπευθυνότητα, τα οποία συγκαταλέγονται στα αρρενωπά χαρακτηριστικά, καθώς και σε εκείνα του «καλού» πολιτικού (Meeks, 2012). Επιπρόσθετα, η αναπαράσταση του Μητσοτάκη ως μετριοπαθή ισχυροποιείται διά της αντίθεσής της με την συμφραζόμενη αμετροέπεια ενός υπεροπτικού, ακραία διχαστικού Τσίπρα. Στα παρακάτω αποσπάσματα, με την— κάπως αντιφατική—παρομοίωση του υποτονικού πολιτικού σκηνικού της περιόδου με γήπεδο, αυτό ανασκευάζεται ρηματικά στο έντονα αρρενωποιημένο πεδίο του αθλητισμού (Gidengil & Everitt, 2003), όπου ο Τσίπρας φέρεται ανήμπορος να «επιβιώσει», πράγμα που υπονοείται και στην ακόλουθη παρομοίωση του ίδιου με «ψάρι έξω από το νερό»:

Ο πρωθυπουργός για πρώτη φορά στην πολιτική του διαδρομή τα τελευταία χρόνια έχει βρεθεί σε μία εκλογική διαδικασία στην οποία αναγκάζεται να παίζει σε ένα γήπεδο που δεν το ξέρει: αυτό της μετριοπάθειας.

(Παπαντωνίου, 23.06.2019)

Έχοντας διανύσει την πιο ήπια προεκλογική περίοδο στη ζωντανή μνήμη, ο Τσίπρας βρέθηκε σαν ψάρι έξω από το νερό – καπετάνιος χωρίς εμφύλιο.

(Τσιντσίνης, 04.07.2019)

Ό,τι στην *Καθημερινή* μεταφράζεται ως «μετριοπάθεια» του Μητσοτάκη, στην *Εφημερίδα των Συντακτών*, από την άλλη πλευρά, μεταφράζεται ως ανειλικρίνεια, δολιότητα και ατολμία. Η προσοχή πολυάριθμων δημοσιευμάτων εφίσταται στην προφανή απόκλιση της προεκλογικής επικοινωνιακής τακτικής του Μητσοτάκη και της ΝΔ από την απροκάλυπτη επιθετικότητα στην οποία επιδίδονταν ως αξιωματική αντιπολίτευση την τετραετία 2016-2019. Σύμφωνα με τον Mylonas (2020: 196), η άνοδος του Μητσοτάκη στην προεδρία της ΝΔ τον Ιανουάριου του 2016 «σηματοδότησε την αρχή μίας έντονης και πολωτικής αντιπολιτευτικής στρατηγικής ενάντια στην κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ». Όπως μνημονεύει, η ΝΔ εργαλειοποίησε στην

ρητορική της την συνέχιση του καθεστώτος λιτότητας από τον ΣΥΡΙΖΑ, καθώς και την προσφυγική κρίση του 2015, τις πυρκαγιές στην ανατολική Αττική τρία χρόνια αργότερα και την σύναψη της «Συμφωνίας των Πρεσπών» με την Βόρεια Μακεδονία τον Ιανουάριο του 2019 (Mylonas, 2020: 196). Η δε Συμφωνία των Πρεσπών, η οποία προέβλεπε την επίσημη λύση του 28ετούς Μακεδονικού ζητήματος με την μετονομασία της ΠΓΔΜ σε «Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας», έδωσε την ευκαιρία στην ΝΔ να αρθρώσει έναν απερίφραστα διχαστικό, εθνικιστικό λόγο, που απηχούσε τα καλέσματα των περιθωριακών ακροδεξιών στοιχείων και ομάδων (Mylonas, 2020: 195). Η σκληροπυρηνική στάση του κόμματος απέναντι στην Συμφωνία των Πρεσπών ήταν σε πλήρη αντίθεση με το μετριοπαθές προφίλ του ηγέτη του (Tsatsanis, Teperoglou & Seriatos, 2020: 5). Αυτή η μετάβαση του Μητσοτάκη, από έναν ακραιφνώς διχαστικό λόγο τα προηγούμενα χρόνια σε έναν ενωτικό τον Ιούνιο του 2019, θίγεται σε αρκετά δημοσιεύματα της εφημερίδας, λειτουργώντας ως έναυσμα για την αναπαράστασή του ως ενός ανέντιμου και αναξιόπιστου πολιτικού, που δεν θα διστάσει μπροστά σε τίποτα προκειμένου να ανέλθει στην εξουσία. Σχολιάζεται ότι «ως αρχηγός της αξιωματικής αντιπολίτευσης δεν ακολούθησε πολιτική αρχών, αλλά έκανε μόνο αυτό που τον συνέφερε για να γίνει πρωθυπουργός» (Αποψη, 14.07.2019), υπακούοντας στην «λογική ‘ό,τι μας βολεύει’» (Αποψη, 23.07.2019). Ιδίως ο Παππάς (25.06.2019) τον κατηγορεί ότι «υποδύεται όμως τον υπερπατριώτη, ελπίζοντας ότι τα φύκια που πουλάει θα τα αγοράσουν για μεταξωτές κορδέλες οι αφελείς», ενώ τον εγκαλεί για διπροσωπία και στο παρακάτω απόσπασμα από τις 12 Ιουνίου 2019:

Άραγε ποιον Κυριάκο Μητσοτάκη να πιστέψουμε; Αυτόν που υποστηρίζει ότι το κόμμα του θα έρθει για να ενώσει τους Έλληνες και να εξουδετερώσει το κλίμα διχασμού ή αυτόν που λέει ότι η κυβέρνηση Τσίπρα ήταν η χειρότερη της μεταπολίτευσης και πρέπει «να τελειώνουμε μ’ αυτούς όχι μόνον γι’ αυτά που έκαναν αλλά και γι’ αυτά που σκέφτονται»; Αυτόν που στέλνει μήνυμα στους Τούρκους ότι οι Έλληνες είναι μια γροθιά όταν υπάρχει εθνικός κίνδυνος ή αυτόν που αγκαλιάζει τους μακεδονομάχους, φλερτάρει με τους εθνικιστές και κατηγορεί τον Τσίπρα για μειοδοσία στο Μακεδονικό;

Σε άλλο άρθρο του ίδιου (Παππάς, 01.07.2019), η προεκλογική τακτική της ΝΔ παρομοιάζεται με το ποδοσφαιρικό σύστημα «κατενάτσιο» («αμπαρωμένη πόρτα»), ένα σύστημα παιχνιδιού που δεν βασίζεται στην επίθεση, αλλά στην άμυνα. Με την αθλητική αυτή παρομοίωση, η πολιτική δράση μεταφέρεται στον χώρο του ποδοσφαίρου, έναν χώρο που δημιουργεί αυτομάτως συνειρμούς γύρω από την αντρική παρουσία και τις αρρενωπές ικανότητες και συμπεριφορές (Conroy, 2015). Ο Παππάς, λοιπόν, παραδέχεται ότι ο Μητσοτάκης «δεν είχε κανένα λόγο να παίζει ανοιχτά και επιθετικά». Με την ήττα του Τσίπρα να είναι προδιαγεγραμμένη, εστίασε στο να μην δεχτεί «αυτογκόλ», υπέδειξε στους σκληροπυρηνικούς της ΝΔ να περιορίσουν τις «εμπρηστικές δηλώσεις» και τις δημόσιες εμφανίσεις τους και, τελικά, «εδοξάσθη κρυπτόμενος». Σε κατοπινό άρθρο του αναφορικά με την ομιλία του Μητσοτάκη, Πρωθυπουργού πια, κατά την παρουσίαση των προγραμματικών δηλώσεων της κυβέρνησής του, διερωτάται γιατί «άλλαξε τροπάριο και από διχαστικός έγινε ήπιος και συναινετικός», καταλήγοντας ότι δεν θα ευνοούταν από το άνοιγμα νέων μετώπων, γιατί η παράταξή του «έχει τη φωλιά της λερωμένη» (Παππάς, 29.07.2019). Θεωρούμε ότι, εδώ, η μεταστροφή του Μητσοτάκη σε μία «τακτική της σιωπής» (Τερζής, 08.07.2019) επενδύεται με έναν τόνο αναποφασιστικότητας και ατολμίας, όπως υποδηλώνεται και στην κατηγορία ότι αυτός και το κόμμα του έχουν κάνει «μια ξεγυριστή κωλοτούμπα» στο Μακεδονικό (Παππάς, 29.07.2019). Η χρήση της λέξης «κωλοτούμπα», όπως έχουμε ήδη επισημάνει, ενδύει τον υποψήφιο που προσδιορίζει με τα θηλυκά χαρακτηριστικά της αναποφασιστικότητας και της διστακτικότητας, με αποτέλεσμα αυτός να προβάλλεται ως ένας λιγότερο αρρενωπός, άρα και λιγότερο ικανός, πολιτικός (Duerst-Lahti, 2006· Fahey, 2007). Η αρρενωπότητα του Μητσοτάκη αμφισβητείται στην βάση ότι επιλέγει να «κρύβει λόγια» (Παναγιώτου, 20.06.2019), αντί να παραμένει πιστός στην αντιπολιτευτική πολιτική των ετών 2016-2019– κοινώς, αντί να «κρατάει τον λόγο του σαν άντρας»–, αποδεχόμενος τις όποιες εκλογικές επιπτώσεις.

6.4. «Νοικοκύρεμα» μίας ναρκοθετημένης χώρας

Ένα από τα κυριότερα αφηγηματικά νήματα που συνέχουν τα δημοσιεύματα της *Καθημερινής* είναι η αναπαράσταση της Ελλάδας ως φυσικά αδύναμης και εξαντλημένης. Παρατηρούμε ότι η έννοια της «κούρασης»– καθώς και οι

σημασιολογικά συγγενείς της– χρησιμοποιούνται κατ’ επανάληψη για την απόδοση της κατάστασης στην χώρα. Ο Παπαχελάς (30.06.2019), για παράδειγμα, επισημαίνει ότι «η ελληνική κοινωνία είναι εξαντλημένη και καχύποπτη», ενώ ο Θεοδωρόπουλος υποστηρίζει ότι «το κύριο κίνητρο» πολλών ψηφοφόρων «είναι η κούραση» (28.06.2019), αφού «η στρατηγική των ‘αντιμνημονιακών’ δυνάμεων εξάντλησε και τα τελευταία περιθώρια υπομονής και αντοχής» (30.06.2019). Αλλού, η Κατσουνάκη (09.06.2019) επιστρατεύει μία μεταφορά από το ιατρικό ρεπερτόριο, για να αποφανθεί ότι «η χώρα χρειάζεται αφύπνιση και ανάρρωση, όπως όταν βγαίνει κανείς από μια μακροχρόνια ασθένεια». Στο ίδιο πνεύμα, ο Μανδραβέλης (27.06.2019) παραλληλίζει την κατάσταση στην χώρα με εκείνη που ακολουθεί ένα έντονο μεθύσι:

Όμως ο ελληνικός λαός, που έζησε τη μέθη του 2015, είναι σε κατάσταση hangover. Πονάει το κεφάλι του από τον αφιονισμό της «σκληρής διαπραγμάτευσης». Βλέπει το σπίτι του ρημαδιό μετά το υπερτετραετές πάρτι των ΣΥΡΙΖΑΝΕΛ. Έχει και να πληρώσει τον λογαριασμό.

Η αναπαράσταση της Ελλάδας και των Ελλήνων εκλογέων ως εξασθενημένων και ευάλωτων θέτει τις ρηματικές προϋποθέσεις για την σύστοιχη αναπαράσταση της αρρενωπότητας του Μητσοτάκη. Δίπλα σε μία «ρημαγμένη χώρα», όπως την είχε χαρακτηρίσει τρία χρόνια νωρίτερα (Μητσοτάκης, 02.11.2016), ο Μητσοτάκης αναδύεται ως ένας δυνατός, ικανός ηγέτης, που θα της παρέχει προστασία και φροντίδα, έως ότου να ανακτήσει τον δυναμισμό και την ζωντάνια της:

Μπορεί να έπεσε [ενν. η ΝΔ], όμως επανήλθε μέσα σε διάστημα τριών ετών. Είναι το επίτευγμα του Κυριάκου Μητσοτάκη. Απευθύνθηκε στα κατεξοχήν θύματα της κρίσης, στα μεσαία στρώματα. Δεν περιφρόνησε τον συντηρητισμό τους και κατανόησε την κούρασή τους και την ανάγκη τους για ασφάλεια – με την ευρεία σημασία της λέξης.

(Θεοδωρόπουλος, 23.06.2019)

Η εγγραφή της σχέσης του Μητσοτάκη με την Ελλάδα στην πατριαρχική λογική του άντρα-προστάτη (Young, 2003), πέραν της «κούρασης», ισχυροποιείται και μέσα από την επίμονη χρήση μίας δεύτερης έννοιας: της «ναρκοθέτησης». Επαναλαμβάνεται ότι ο Τσίπρας επιδίδεται συστηματικά στην ναρκοθέτηση της χώρας (Ιορδανίδης,

09.06.2019· Στάγκος, 23.06.2019), καθώς και ότι ο Μητσοτάκης παραλαμβάνει μία «υπονομευμένη με εκρηκτικά γη» (Στάγκος, 09.06.2019). Γενικά, η μεταφορική σημασία της «ναρκοθέτησης» αναφέρεται στην υπονόμηση μίας διαδικασίας, συνήθως με ύπουλο τρόπο. Η διαδικασία αυτή, εν προκειμένω, φαίνεται να αφορά στην επιστροφή της Ελλάδας στην «κανονικότητα», που— όπως θα εξετάσουμε αργότερα— αποτελεί και το κομβικό σημείο γύρω από το οποίο αρθρώνεται η εκλογική συζήτηση στην εφημερίδα. Αρκετοί συντάκτες, αναφερόμενοι στην προσδοκώμενη διεκπεραίωσή της από τον Μητσοτάκη, την «αποναρκοθέτηση» της χώρας, χρησιμοποιούν τον όρο «νοικοκύρεμα». Ενδεικτικά:

Ο κ. Κυριάκος Μητσοτάκης κατανόησε ότι σ' αυτές τις εκλογές το διακύβευμα είναι αυτό που είχε πει ένας παππούς: «Να ησυχάσει λίγο το κεφάλι μας, ρε παιδάκι μου, να συμμαζευτούμε, να νοικοκυρευτούμε και μετά βλέπουμε...».

(...) Εν κατακλείδι, το γεγονός ότι ο κ. Μητσοτάκης θα εκλεγεί, παρ' όλα όσα του προσάπτουν, δείχνει ότι η ελληνική κοινωνία είναι πλέον στη φάση που θέλει να νοικοκυρέψει τον τόπο και να κάνει (ευρωπαϊκά) βήματα μπροστά.

(Μανδραβέλης, 27.06.2019)

Με μια λέξη, η τετραετία 2015-2019 υπήρξε ένας ολοσχερής θρίαμβος του «μπάχαλου». Όμως, το αδιέξοδο που αναπόφευκτα προέκυψε από αυτόν ενεργοποίησε μια αντίστροφη ζήτηση για αξίες όπως το πρόγραμμα, το σύστημα, η οργάνωση, η τάξη. Αν η λέξη δεν είχε την αρνητική φόρτιση που έχει αποκτήσει τα τελευταία χρόνια, θα χαρακτήριζα το αναδυόμενο αυτό ένστικτο ως την επιδίωξη ενός δραστικού «νοικοκυρέματος», την αναζήτηση δηλαδή μιας στοιχειώδους διαχειριστικής επάρκειας. Αυτή κατάφερε να ενσαρκώσει με επιτυχία ο Κυριάκος Μητσοτάκης και αυτή θεωρώ πως βρίσκεται πίσω από την μεγάλη εκλογική επιτυχία του κόμματος της αντιπολίτευσης.

(Καλύβας, 30.06.2019)

Ασφαλώς, η χρήση του όρου «νοικοκύρεμα» δεν είναι άνευ νοήματος· παραπέμπει στους λεγόμενους «νοικοκυραίους», μία από τις συνηθέστερες επικλήσεις που απαντώνται στον εθνικό πολιτικό διάλογο τα τελευταία χρόνια. Καθώς εξηγεί ο

Παπανικολάου (2015), η επίκληση στους νοικοκυραίους δεν περιγράφει τόσο μία κοινωνική κατηγορία ή τάξη, όσο μία λειτουργία «που έχει πια γίνει η πλέον κεντρική στην πολιτική και κοινωνική λογιστική της ζωής μας» και που, «μ' ένα λόγο, θα μπορούσε να ονομαστεί διαχειριστικότητα». Η επίκλησή τους, συνεχίζει, δεν είναι παρά ένα «κάλεσμα προς όλους να αποδεχτούν τη διαχειριστικότητα ως ανώτερη εξισορροπητική αρχή ενός νέου νεοφιλελεύθερου συστήματος και ενός νεο-υποκειμένου, που λειτουργεί σε κάθε του στιγμή σαν να βρίσκεται σε περιβάλλον αγοράς» και ανταγωνιστικής επιχειρηματικότητας (Παπανικολάου, 2015). Ο κόσμος της αγοράς και της επιχειρηματικότητας, βέβαια, δεν είναι ουδέτερος ως προς το φύλο. Σύμφωνα με την Connell (2005b):

Η νεοφιλελεύθερη ατζέντα δεν έχει πολλά να πει, ρητά, για το φύλο. Η νέα δεξιά μιλάει μία ουδέτερη ως προς το φύλο γλώσσα των «αγορών», των «ατόμων» και της «επιλογής». Αλλά ο κόσμος στον οποίο ανέρχεται ο νεοφιλελευθερισμός παραμένει ένας έμφυλος κόσμος (...). Το «υποκείμενο» της θεωρίας της αγοράς έχει τα χαρακτηριστικά και τα συμφέροντα ενός άντρα επιχειρηματία.

Η αγορά, δηλαδή, ανεξάρτητα από την καθαυτή αντρική παρουσία, διέπεται από την επιτέλεση ενός ορισμένου τύπου αρρενωπότητας, την οποία η Connell (1998: 16, 2005a: 263) ονομάζει «πολυεθνική επιχειρηματική αρρενωπότητα» [transnational business masculinity]. Πρόκειται για μία νεοφιλελεύθερη εκδοχή της παραδοσιακής αρρενωπότητας, η οποία συσχετίζεται με όσους ελέγχουν τους μεγαλύτερους θεσμούς της παγκόσμιας οικονομίας, δηλαδή τους επιχειρηματίες των αγορών κεφαλαίου και τους πολιτικούς αξιωματούχους που συναλλάσσονται μαζί τους (Connell, 1998: 16). Σε αντίθεση με την παραδοσιακή αρρενωπότητα, αυτή δεν συνδέεται με την μυϊκή δύναμη και την υπερτροφία, αλλά πρωτίστως με την λογική, την υπευθυνότητα, τον ατομικισμό, την ανταγωνιστικότητα και την ευελιξία (Elias & Beasley, 2009: 286).

Θεωρούμε ότι τα χαρακτηριστικά της πολυεθνικής επιχειρηματικής αρρενωπότητας συγκροτούν, σε σημαντικό αλλά όχι απόλυτο βαθμό, την έμφυλη αναπαράσταση του Μητσοτάκη, ιδίως στην *Καθημερινή*. Όπως παρατηρεί ο Mylonas (2020: 192), για την ΝΔ του Μητσοτάκη, το ιδανικό υποκείμενο της μεσαίας τάξης (οφείλει να) είναι αυτοσυντηρούμενο, εργατικό, ατομικιστικό, ανταγωνιστικό, ευρηματικό και

πατριωτικό· επιπλέον, συμμαρτίζεται τις ιδέες της ελεύθερης αγοράς και της φιλελεύθερης Ευρώπης. Ο Μητσοτάκης προβάλλεται ως ο υποδειγματικός φορέας των ανωτέρω χαρακτηριστικών, ένας δεξιοτέχνης της κατά Παπανικολάου «διαχειριστικότητας» (2015), αυτός που, όπως αναφέρει και ο Στάθης Καλύβας (30.06.2019), ενσαρκώνει με επιτυχία «μία στοιχειώδη διαχειριστική επάρκεια». Η τελευταία αναδεικνύεται κυρίως μέσα από την παρουσίασή του ως ενός διαφορετικού, σύγχρονου ηγέτη, την οποία θα εξετάσουμε στην συνέχεια.

6.4.1. Εκσυγχρονισμός του κόμματος ή αδυναμία ελέγχου του;

Καθώς επισημαίνει ο Γεράκης (2020: 52), στον απολογισμό του για τους νικητές και τους ηττημένους των εκλογών του Ιουλίου του 2019, δεν ήταν λίγοι εκείνοι που αμφισβήτησαν το κατά πόσο ο Μητσοτάκης θα μπορούσε να εκλεγεί στις εσωκομματικές εκλογές της ΝΔ, να συντηρήσει την ενότητά της και, τελικά, να την φέρει στην εξουσία. Παρατηρούμε ότι η τριπλή αυτή αμφισβήτηση του Μητσοτάκη υπενθυμίζεται επανειλημμένα στην *Καθημερινή*, ιδίως μετά την εκλογική του επικράτηση, με αποτέλεσμα να ενισχύεται η εικόνα του ως ενός μετριοπαθούς ηγέτη που δεν αποπροσανατολίζεται από την κακόβουλη κριτική και φέρνει εις πέρας τους στόχους του. Κυριότερα, ενισχύεται η εικόνα του ως ενός διαφορετικού ηγέτη, που αμφισβητήθηκε ακόμα και στο εσωτερικό του κόμματός του ακριβώς λόγω της διαφορετικότητας του. Αναφέρεται, για παράδειγμα, ότι «ελάχιστοι στοιχημάτιζαν για τη νίκη του» στις εσωκομματικές εκλογές (Θεοδωρόπουλος, 30.06.2019) και ότι «η Ελλάδα αρεσκόταν να [τον] υποτιμά» (Σώκου, 17.07.2019). Όχι τυχαία, παρομοιάζεται από τον Μανδραβέλη (27.06.2019) με τον Κώστα Σημίτη, πρώην αρχηγό του ΠΑΣΟΚ και Πρωθυπουργό της χώρας την τετραετία 1996-2004:

Οι ερχόμενες εκλογές θα φέρουν τον κ. Μητσοτάκη στην αφετηρία που βρέθηκε ο κ. Κώστας Σημίτης το 1996. Υπάρχουν χτυπητές ομοιότητες. Και οι δύο ήταν αουτσάιντερ για την ηγεσία των κομμάτων τους, και οι δύο συσπείρωσαν ευρύτερες του χώρου τους δυνάμεις, και οι δύο υβρίστηκαν με ψιθύρους στο κόμμα τους και γοερώς από τους αντιπάλους τους.

Επιπλέον, ο Κωνσταντάρης (14.07.2019) σημειώνει ότι ο Μητσοτάκης «είναι σαν ξένο κεφάλι πάνω στο σώμα της Ν.Δ., όπως ήταν ο Σημίτης στο ΠΑΣΟΚ». Η

ομοιότητα των δύο πολιτικών έγκειται στην διαφοροποίησή τους: στην απόκλισή τους από τον ιδεολογικό πυρήνα του κόμματός τους, καθώς και στο άνοιγμά τους σε δυνάμεις πέραν της οικείας βάσης των ψηφοφόρων τους. Στην *Καθημερινή*, η διαφοροποίηση του Μητσοτάκη επανέρχεται διαρκώς μέσα από λέξεις όπως «αλλαγή», «ανανέωση», «νέο» κ.ά. Ενδεικτικά, η εκλογή του περιγράφεται ως «η μεγάλη ευκαιρία της ανανέωσης» της ΝΔ και της χώρας (Ρηγόπουλος, 11.06.2019), ως αλλαγή πορείας (Κωνσταντάρας, 08.07.2019) και κυρίαρχου υποδείγματος (Καλύβας, 30.06.2019· Τσιντσίνης, 08.07.2019). Όπως συνοψίζεται στο άρθρο του Χαρίδημου Τσούκα από τις 8 Ιουλίου 2019, με τίτλο «Λαχτάρα για ελπίδα»:

(...) η νίκη της Ν.Δ. φέρει το ιδιαίτερο πολιτικό χρώμα του ηγέτη της. Η ανάδειξη του, εν πολλοίς, φιλελεύθερου κεντρώου κ. Μητσοτάκη στην προεδρία της λαϊκοδεξιάς Ν.Δ. ήταν μη αναμενόμενη, γι' αυτό και κατέστη πολιτικό γεγονός. Δημιούργησε νέες προσδοκίες, προσέδωσε διακομματική ελκυστικότητα στη νέα ηγεσία, και παρήγαγε πολιτική ορμή, η οποία ολοκληρώθηκε με την εντυπωσιακή νίκη της 7ης Ιουλίου.

Η διεύρυνση του Μητσοτάκη σε δυνάμεις πέραν της Δεξιάς αντικατοπτρίζεται και στην σύνθεση της νέας κυβέρνησης, αρκετά υπουργικά πόστα της οποίας αναλήφθηκαν από εξωκομματικά πρόσωπα, προερχόμενα από τους χώρους του Κέντρου και της Κεντροαριστεράς (Rorì, 2019: 12-13). Για τον Παπαδόπουλο (14.07.2019), το «ακομπλεξάριστο» άνοιγμα του αρχηγού της ΝΔ σε δημοφιλή στελέχη του ΠΑΣΟΚ στέλνει «θετικά μηνύματα ενότητας» και «σπάει τα ξεπερασμένα πολιτικά ταμπού των μεταπολιτευτικών χρόνων, σύμφωνα με τα οποία μόνο 'οι δικοί μας' ξέρουν να κυβερνούν». Στο ίδιο πνεύμα, ο Τσιντσίνης (08.07.2019) υποστηρίζει ότι ο Μητσοτάκης άλλαξε την «πολιτική μόδα», πολιτευόμενος «σαν κεντρώος ριζοσπάστης», ενώ ο Κωνσταντάρας (14.07.2019) υπογραμμίζει την τόλμη του να λαμβάνει αποφάσεις που υπερβαίνουν την κομματική νοοτροπία. Τα παραπάνω συνθέτουν το προφίλ ενός απενοχοποιημένα αντισυμβατικού άντρα, που δεν διστάζει να παραβεί τα αυστηρά κομματικά και ιδεολογικά πλαίσια, όταν κρίνει ότι είναι προς το συμφέρον της χώρας. Παρουσιάζεται ως ένας πολιτικός της εποχής του, που δεν εγκλωβίζεται στα «απλοϊκά δίπολα» (Κωνσταντάρας, 14.07.2019) του παρελθόντος και που αναλαμβάνει να οδηγήσει την ΝΔ και την Ελλάδα στον υβριδισμό του σήμερα,

γεφυρώνοντας το «παλιό» με το «νέο», την λαϊκή Δεξιά με τον φιλελευθερισμό, την παράδοση με τον εκσυγχρονισμό:

Συνεπώς, ο κ. Μητσοτάκης έκανε με το «καλημέρα» μια τολμηρή διεύρυνση προς το Κέντρο που έχει αποδέκτη, όχι μια αμφίθυμη κομματική ηγεσία, αλλά την ίδια την κοινωνία, η οποία διψάει για ανόρθωση και προσδοκά να βγει κερδισμένη από μια κυβέρνηση ευρέως φάσματος που δεν μοιάζει να δεσμεύεται από τους αρχαϊσμούς και τους συνήθεις περιορισμούς της ελληνικής πολιτικής.

(Παπαδόπουλος, 12.07.2019)

Ο επιφανέστερος συνδυασμός καινοτομίας και συνέχειας εκπροσωπείται από την ίδια την πολιτική προσωπικότητα του νέου πρωθυπουργού. Ένας φιλελεύθερος εκσυγχρονιστής, μεταρρυθμιστής στην παράταξή του, συσπείρωσε γύρω του μια κρίσιμη μάζα προοδευτικών πολιτών, με πρόθεση να κυβερνήσει από το Κέντρο, ως επικεφαλής ωστόσο ενός γηρασμένου, αμαρτωλού κόμματος, που ο κορμός του βρίσκεται στη λαϊκή Δεξιά.

(Παγουλάτος, 21.07.2019)

Η υπόσχεση του Μητσοτάκη για ανανέωση, εκτός της απόκλισής του από τους προκατόχους του στο εσωτερικό της ΝΔ, εκδηλώνεται και σε ένα δεύτερο, εξωτερικό επίπεδο: στην απόκλισή του από τον λαϊκισμό των αντιπάλων και, ειδικότερα, του Τσίπρα. Ήδη από την τελετή παραλαβής της προεδρίας της ΝΔ, ο Μητσοτάκης είχε τονίσει τον σκοπό του κόμματος να εκφράσει «τους πολίτες της κοινής λογικής που αντιμάχονται τον λαϊκισμό» (Μητσοτάκης, 11.01.2016). Η δήλωσή του αυτή βρίσκεται σε αντιστοιχία με την αναπαράστασή του στην *Καθημερινή* ως ενός «εχθρού» του λαϊκισμού: Ενδεικτικά, ο Παγουλάτος (06.07.2019) αναφέρει ότι ο Μητσοτάκης «ήταν από τους πρώτους στο κόμμα του που αντιτάχθηκαν στον εθνικολαϊκισμό», ενώ ο Θεοδωρόπουλος (08.07.2019) ότι η νίκη του καταδεικνύει την κούραση της ελληνικής κοινωνίας από τον λαϊκισμό του Τσίπρα. Συμπληρώνει, μάλιστα, ότι «σηματοδοτεί την ανάγκη για ασφάλεια και την απόρριψη της διχαστικής νοοτροπίας, τους ψυχολογικούς πυρήνες της περίφημης ‘κανονικότητας’» (Θεοδωρόπουλος, 08.07.2019). Η «κανονικότητα», λοιπόν, φαίνεται να αποτελεί το κομβικό σημείο της συζήτησης στην εφημερίδα. Σύμφωνα με τους Galanopoulos & Stavrakakis (2019), στις κυρίαρχες αφηγήσεις γύρω από την οικονομική κρίση, η

πτωτική πορεία της Ελλάδας αποδόθηκε στην εκτροπή της από την ευρωπαϊκή «κανονικότητα»· κατ' επέκταση, η επιστροφή της χώρας στην κανονικότητα αυτή συνδέθηκε με την κυριαρχία της λογικής και της υπευθυνότητας έναντι του λαϊκισμού, που απεναντίας ταυτίστηκε με τον παραλογισμό και την ανευθυνότητα. Συνεπώς, από την οπτική του φύλου, η πολιτική δεινότητα– εξισωμένη με τον αντιλαϊκισμό– συνδέθηκε με δύο τυπικά αρρενωπά χαρακτηριστικά (Banwart, 2010). Τα δημοσιεύματα της *Καθημερινής* βρίθουν, πράγματι, από άμεσες ή έμμεσες αναφορές στην επάνοδο ενός καθεστώτος λογικής και υπευθυνότητας, που αντιπροσωπεύεται από τον Μητσοτάκη: Αναφέρεται ότι «έρχεται στην εξουσία ως ο καλύτερα προετοιμασμένος πρωθυπουργός της πρόσφατης περιόδου» (Παγουλάτος, 08.07.2019), έχοντας επεξεργαστεί «την ορθολογικότερα συγκροτημένη πρόταση για τη χώρα από την αρχή της κρίσης» (Παγουλάτος, 21.07.2019) κ.ά. Μέχρι και η επαναφορά του ενδυματολογικού στοιχείου της γραβάτας αποσυμβολοποιείται ως μία επαναπροσέγγιση της δυτικής κανονικότητας (Στάγκος, 11.07.2019), του μέτρου και της κοινής λογικής (Επτακοίλη, 12.07.2019). Στην δημιουργία του λεγόμενου «επιτελικού κράτους», που προέβλεπε, μεταξύ άλλων, την ανάθεση της επίβλεψης του υπουργικού έργου σε μία νεοσύστατη ομάδα ειδικών συνεργατών, εντοπίζεται η επιτομή της υπευθυνότητας του Μητσοτάκη: η απόδειξη ότι δεν έχει μόνο σαφείς προτεραιότητες, αλλά και τις διαχειριστικές προϋποθέσεις για την πραγμάτωσή τους (Παγουλάτος, 21.07.2019).

Εντούτοις, στην *Εφημερίδα των Συντακτών*, το άνοιγμα του αρχηγού της ΝΔ προς το Κέντρο μετατρέπεται σε ένα ρηματικό πεδίο υπονόμευσης της αρρενωπότητάς του. Η απεύθυνσή του σε εξωκομματικά πρόσωπα από τους χώρους του Κέντρου και της Κεντροαριστεράς δεν παρουσιάζεται ούτε ως κίνηση ανανέωσης, ούτε ως δείγμα υπευθυνότητας, αλλά ως τρανή ένδειξη της αδυναμίας του να ελέγξει το ίδιο του το κόμμα. Στον έλεγχο ενός αρχηγού επί του κόμματός του, καθώς εξηγήσαμε και στο προηγούμενο μέρος του κεφαλαίου, συνέρχεται μία σειρά αρρενωπών γνωρισμάτων αναφορικά με την ικανότητά του να εμπνέει τον σεβασμό και να αποτρέπει την εσωτερική απειθαρχία. Στο αφήγημα που διατρέχει τα δημοσιεύματα της εφημερίδας, ο Μητσοτάκης δεν προβάλλεται απλώς ως ανήμπορος να ελέγξει την ΝΔ, αλλά, πολύ περισσότερο, ως υποτελής σε μία άλλη εσωκομματική εξουσία. Σε ό,τι αφορά στην Συμφωνία των Πρεσπών, αναφέρεται, για παράδειγμα, ότι ο Μητσοτάκης αποφεύγει να ταχθεί δημόσια υπέρ της, όντας «όμηρος της ακροδεξιάς πτέρυγας του κόμματός

του» (Παππάς, 25.06.2019), ότι «έφτασε να σέρνεται πίσω από τις εθνικιστικές φαντασιώσεις του Αντώνη Σαμαρά» (Ψαρράς, 09.07.2019) και ότι «είχε υποχωρήσει τόσο καιρό πλήρως στην εθνικιστική πτέρυγα του κόμματός του, αφήνοντας τον κ. Σαμαρά και τον κ. Γεωργιάδη να δίνουν τον δικό τους ακραίο τόνο στην πολιτική του κόμματος» (Άποψη, 25.06.2019). Η ίδια ερμηνεία πλαισιώνει και την στελέχωση του υπουργικού συμβουλίου της κυβέρνησής του με αρκετά εξωκοινοβουλευτικά πρόσωπα:

Ο νέος πρωθυπουργός δεν ελέγχει απολύτως το κόμμα του. Καραμανλικοί και Σαμαρικοί έχουν σημαντικές προσβάσεις και στην κοινοβουλευτική ομάδα και στις οργανώσεις και δεν εννοούν να αφήσουν τον Μητσοτάκη να κυριαρχήσει. Οπότε ο κ. Μητσοτάκης έπρεπε να στήσει έναν μηχανισμό προστασίας του για τις δύσκολες μέρες που σίγουρα θα έρθουν.

(Παππάς, 10.07.2019)

Επιπλέον, σχολιάζεται ότι, ενώ η «σωστή λύση» θα ήταν η «ανοιχτή σύγκρουση» με τα υπόγεια κέντρα εξουσίας στην κυβέρνηση, ο Μητσοτάκης έχει αποδείξει ότι «δεν ήταν ποτέ διατεθειμένος για τέτοιες ρήξεις» (Άποψη, 11.07.2019). Στην αδυναμία του να «τιθασεύσει» το κόμμα του, δηλαδή, προστίθεται και η ατολμία του να αναμετρηθεί ευθέως με τους εκπροσώπους των υπόγειων αυτών κέντρων. Τέλος, η οργάνωση του επιτελικού κράτους– σε αντίθεση με την *Καθημερινή*, όπου συσχετίζεται με την διοικητική ετοιμότητα του Μητσοτάκη– παρουσιάζεται ως το άκρον άωτον του πολιτικού αυταρχισμού. Ο Παππάς (31.07.2019) υποστηρίζει ότι η ονομασία «επιτελικό κράτος» δεν είναι παρά ένας ευφημισμός, με τον οποίο εξωραΐζεται η συγκρότηση από τον Πρωθυπουργό ενός μηχανισμού που θα λογοδοτεί μόνο στον ίδιο. Συνεχίζοντας, επισημαίνει ότι η στόχευση αυτή, που χαρακτηρίζει «επιτομή του βοναπαρτισμού»:

καλύπτει την ανασφάλεια του επικεφαλής της κυβέρνησης, ο οποίος εκτιμά (σωστή ή ανάλυσή του) ότι δεν ελέγχει απολύτως το κόμμα του και φοβάται μήπως πέσει θύμα των εσωκομματικών συγκρούσεων που αναπόφευκτα θα προκύψουν όταν θα αρχίσουν να ξεπερνούν τα προβλήματα και οι δυσκολίες από τις πολιτικές που θα εφαρμόζονται.

Σημειωτέον, το επιτελικό κράτος περιγράφεται ως «ένας ευφημισμός του υπερσυγκεντρωτισμού» και από τον Μπουκάλα (03.08.2019), σε άρθρο του στην *Καθημερινή*.

6.5. Ένας αυτοδημιούργητος άντρας;

Διαπιστώνουμε μία εμφανώς δυσανάλογη εστίαση της προσοχής στο πρόσωπο του Μητσοτάκη εις βάρος του υπόλοιπου κόμματος. Στην *Καθημερινή*, αυτή αποτυπώνεται στην συζήτηση της έκβασης των εσωκομματικών και κυρίως των εθνικών εκλογών ως καθαρά προσωπικών επιτυχιών του Μητσοτάκη, συζήτηση που μάλιστα τίθεται με όρους αξιοκρατίας: Αναφέρεται ότι η νίκη της ΝΔ «πιστώνεται προσωπικά στον πρόεδρό της» (Πελώνη, 08.07.2019), ότι πρόκειται για «στρατηγική νίκη του Μητσοτάκη» (Θεοδωρόπουλος, 08.07.2019), ότι η νέα κυβέρνηση είναι πολύ περισσότερο του Μητσοτάκη και πολύ λιγότερο της ΝΔ (Στάγκος, 11.07.2019) κ.ά. Εξίσου δυσανάλογη είναι και η έμφαση στην φιγούρα του Τσίπρα, με αποτέλεσμα να προσωποποιείται το πολιτικό σκηνικό και να δημιουργείται η εντύπωση μίας αναμέτρησης μεταξύ δύο μεμονωμένων υποψηφίων, όχι δύο πολυμελών παρατάξεων (Adam & Maier, 2010· Karvonen, 2010). Στην βάση αυτή είναι που «χτίζεται» και η αποτίμηση του Μητσοτάκη με αξιοκρατικά κριτήρια: Το ηγετικό προφίλ του φιλοτεχνείται μέσα από ιδέες αξίας και αριστείας, με τον ίδιο να αναπαρίσταται ως ένας υποδειγματικός, αυτοδημιούργητος άντρας– ο κάτοχος του «καλύτερου βιογραφικού» στην χώρα (Mylonas, 2020: 199). Η έννοια του «αυτοδημιούργητου άντρα» [self-made man]– η «γέννηση» του οποίου παρακολουθείται στην θεμελιώδη μελέτη του Kimmel (1996) για την ιστορική εξέλιξη του αμερικανικού ανδρισμού– βρίσκεται στον πυρήνα τόσο της πολυεθνικής επιχειρηματικής αρρενωπότητας, όσο και της νεοδημοκρατικής αντίληψης για το ιδανικό, «παραγωγικό» υποκείμενο. Τα παραπάνω συναντώνται στην χαρακτηριστική φράση του Παπαχελά (30.06.2019) ότι ο Μητσοτάκης «δεν χρωστάει σε κανέναν ούτε την άνοδό του στην ηγεσία της Ν.Δ. ούτε και τη μετέπειτα πορεία του». Τέτοιες φράσεις συσκοτίζουν το γεγονός ότι ο Μητσοτάκης κατάγεται από μία ισχυρότατη πολιτική οικογένεια, όντας γιος του πρώην Πρωθυπουργού και επίσης αρχηγού της ΝΔ, Κωνσταντίνου Μητσοτάκη (Mylonas, 2020: 199), και καλλιεργούν την

εντύπωση ενός πιο οικείου, απλού άντρα, που «τα κατάφερε» με μόνα εφόδια τις δικές του ικανότητες.

Το προσωπικό βάρος των επιτυχιών του αμφισβητείται, ωστόσο, στην *Εφημερίδα των Συντακτών*, όπου υποστηρίζεται ότι η εκλογική νίκη του «δεν θα οφείλεται, βέβαια, σε κάποιες εξαιρετικές δεξιότητες», ότι «δεν πρόκειται τόσο για νίκη όσο για ήττα του αντιπάλου του» (Κωστόπουλος, 07.07.2019) και ότι «αφελώς λογίζεται η νίκη ως προσωπική αρχηγική επιτυχία του Μητσοτάκη» (Δοξιάδης, 16.07.2019). Ο Τάσος Κωστόπουλος, μάλιστα, στο άρθρο του «Ηγέτης από Κολλέγιο» (07.07.2019), σχολιάζοντας την εισαγωγή του Μητσοτάκη πρώτα στο Κολλέγιο Αθηνών και ύστερα στο Πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ, επισημαίνει ότι «διέθετε οικογενειακές περγαμηνές κάθε άλλο παρά ευκαταφρόνητες: γιος του ηγέτη της φιλοαμερικανικής αντιπολίτευσης (και πιθανότατα μελλοντικού πρωθυπουργού) μιας ΝΑΤΟϊκής χώρας, δεν είναι γαρ όποιος κι όποιος!» Πέραν αυτού, η παράθεση από τον Δημήτρη Ψαρρά (09.07.2019) ενός αποσπάσματος από βιογραφία του πρεσβύτερου Μητσοτάκη, όπου μνημονεύεται ότι ο γιος του ζητούσε χαρτζιλίκι ακόμα και στην ηλικία των 28 ετών, αποδυναμώνει περαιτέρω το αφήγημα του ανεξάρτητου, αυτοσυντηρούμενου άντρα.

Συμπεράσματα

Στην ανά χείρας διπλωματική εργασία, επιχειρήσαμε να φωτίσουμε την διάσταση της αρρενωπότητας στην κάλυψη της σύγχρονης πολιτικής από τα μέσα, δηλαδή τους τρόπους με τους οποίους οι άντρες πολιτικοί ηγέτες αναπαρίστανται ως άντρες στα δημοσιογραφικά κείμενα. Ο δημόσιος διάλογος για την διάσταση της αρρενωπότητας στην πολιτική εντάθηκε διεθνώς μετά την άνοδο του Donald Trump στην προεδρία των ΗΠΑ, εντούτοις αυτή ανέκαθεν απασχολούσε την ακαδημαϊκή έρευνα, εφόσον ήταν ανέκαθεν καθοριστική τόσο για την παρουσίαση των υποψηφίων από τους ίδιους και τα μέσα, όσο και για την αξιολόγησή τους από τους ψηφοφόρους. Λαμβάνοντας, λοιπόν, υπόψη την σημασία της, μελετήσαμε τις αναπαραστάσεις των δύο τελευταίων Πρωθυπουργών της Ελλάδας, του Αλέξη Τσίπρα και του Κυριάκου Μητσοτάκη, στον ελληνικό ημερήσιο τύπο, με στόχο να εντοπίσουμε τις αφηγήσεις που συνέρχονται στην ρηματική κατασκευή τους ως έμφυλων υποκειμενικοτήτων.

Στο πρώτο κεφάλαιο της βιβλιογραφικής επισκόπησης, παρουσιάσαμε τα βασικά σημεία του θεωρητικού υποβάθρου για την κατανόηση της αρρενωπότητας ως μίας κοινωνικής κατασκευής, στηριζόμενοι κυρίως στην θεμελιώδη προσέγγιση της Connell (2005a κ.ά.) από την σκοπιά του κοινωνικού κονστρουξιονισμού, καθώς και στην συνεισφορά του Hearn (1992, 1994 κ.ά.) στο πεδίο των κριτικών σπουδών των αντρών και των αρρενωποτήτων. Η αρρενωπότητα, ιδωμένη υπό το πρίσμα του κοινωνικού φύλου, απεκδύεται από το ουσιοκρατικό πέπλο της θεωρίας των έμφυλων ρόλων και, σταδιακά, αποκαλύπτεται στην πολλαπλότητα, την συνθετότητα και την μεταβλητότητά της: Όπως είδαμε, δεν είναι ένα βιολογικό χαρακτηριστικό, αλλά μία δυναμική διαδικασία που αναπαράγεται συνεχώς μέσα από την κοινωνική πρακτική και που περικλείει περισσότερες από μία— όχι όμως άπειρες— εκδοχές (Demetriou, 2001). Εμποδώνοντας την συζήτηση στην βάση της εξουσίας και της ηγεμονίας, εξηγήσαμε ότι οι αρρενωπότητες σε ένα κοινωνικό πλαίσιο δεν θεωρούνται ισάξιες·

αξιολογούνται σε σχέση με μία ηγεμονική αρρενωπότητα, που παρουσιάζεται ως ο «φυσιολογικός» τρόπος του να είναι κανείς «αληθινός» άντρας (Kimmel, 1994).

Κρίναμε αναγκαίες τις εισαγωγικές αυτές επισημάνσεις για την περιπλοκότητα των έμφυλων προτύπων, ώστε να είναι ευκολότερα κατανοητός ο μετασχηματισμός των αρρενωποτήτων στην δυτική πολιτική πραγματικότητα των τελευταίων δεκαετιών, στο αμέσως επόμενο κεφάλαιο. Αντλώντας από την βιβλιογραφία για την πολιτική σκηνή των ΗΠΑ και της Μεγάλης Βρετανίας, που καθοδηγεί την σχετική διεθνή έρευνα, παρουσιάσαμε συνοπτικά μία οιονεί περιοδολόγηση των επιτελέσεων της αρρενωπότητας στις κορυφές της πολιτικής εξουσίας. Με αφετηρία την δεκαετία του 1980, την λεγόμενη δεκαετία «επαναρρενωποίησης της Αμερικής» (Jeffords, 1989), αναφερθήκαμε στην εξιδανίκευση μίας αντι-θηλυκής, παραδοσιακής αρρενωπότητας, όπως ενσαρκώθηκε από τον τότε Αμερικανό Πρόεδρο Ronald Reagan. Η κατοπινή πρόοδος του φεμινιστικού κινήματος συνέβαλε στην ανάδυση των «υβριδικών» προτύπων αρρενωπότητας, που εγκολπώνονταν αρκετά στερεοτυπικά γυναικεία χαρακτηριστικά (Gill, 2003· Messner, 2007). Στο πολιτικό επίπεδο, η ανάδυση αυτή εκφράστηκε, για παράδειγμα, στον μετροσέξουαλ συναισθηματισμό του David Cameron (Whitehead, 2008), αλλά και στην διαρκή ακροβασία του Barack Obama ανάμεσα στην αρρενωπότητα και την θηλυκότητα (Cooper, 2009). Στο τελευταίο μέρος του κεφαλαίου, εξετάσαμε το πώς η αυξημένη ορατότητα των υβριδικών αρρενωποτήτων οδήγησε σε μία κρίση νομιμοποίησης των έμφυλων ιεραρχιών (Dupuis-Déti, 2012) και, τελικά, στην εκλογή του Trump, ο οποίος υιοθέτησε έναν ακραιφνώς σεξιστικό λόγο (Wade, 2019).

Η διασύνδεση των πολιτικών θεσμών και των μέσων ενημέρωσης είναι πια τόσο βαθιά, ώστε κάθε απόπειρα κατανόησης των διαδικασιών κατασκευής και πρόσληψης των σύγχρονων πολιτικών αρρενωποτήτων *ανεξάρτητα από* το επικοινωνιακό πεδίο είναι καταδικασμένη σε αποτυχία. Δεδομένης αυτής της αλληλεξάρτησης, που δεν αναφέρεται παρά στην συνθήκη της μεσοποίησης, της «υπερχείλισης» δηλαδή της λογικής των μέσων στην οργάνωση των πολιτικών διαδικασιών (Strömbäck & Esser, 2014), εκθέσαμε, στο τρίτο κεφάλαιο, τις βασικότερες πτυχές μίας εκ των συνεπειών της, της προσωποποίησης της πολιτικής. Η τελευταία περιγράφει την βαθμιαία μετατόπιση της προσοχής των μέσων από τα θέματα στους ανθρώπους και από τα κόμματα στους πολιτικούς, ιδίως στους πολιτικούς ηγέτες (Adam & Maier, 2010). Η

ουσία του φαινομένου, ωστόσο, δεν εμφωλεύει σε μία αόριστη έμφαση στους υποψηφίους, αλλά στην έμφαση στα προσωπικά χαρακτηριστικά αυτών των υποψηφίων (Hernández-Santaolalla, 2020), που συρράφονται έτσι με νέες, *πολιτικές* επανανοηματοδοτήσεις (Langer, 2010). Η έμφαση αυτή υπακούει ολοένα και περισσότερο στους όρους της κουλτούρας της διασημότητας (Street, 2004), με αποτέλεσμα την πλέον τακτική επίκληση οικογενειακών και πατρικών αφηγήσεων για την πλαισίωση της αρρενωπότητας των πολιτικών (Smith, 2008). Κλείνοντας, αναλύσαμε τους τρόπους με τους οποίους τα μέσα κατασκευάζουν την πολιτική ως έναν ουσιωδώς αρρενωποιημένο χώρο, μέσα από την αναπαραστατική πρόσδεση του «καλού» πολιτικού σε μία αντρική και, προπαντός, *αρρενωπή* φιγούρα (Powell & Butterfield, 2011).

Στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο του θεωρητικού μέρους, κρίναμε σκόπιμη την διεύρυνση της σχετικής συζήτησης στην σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα, που θα πλαισίωνε, άλλωστε, και την έρευνά μας. Παρουσιάσαμε επιγραμματικά το χρονικό της ελληνικής οικονομικής κρίσης, από την υπογραφή του πρώτου Μνημονίου Συνεργασίας τον Απρίλιο του 2010, έως και την άνοδο του ΣΥΡΙΖΑ στην εξουσία τον Ιανουάριο του 2015. Με την εφαρμογή των συμφωνηθέντων μέτρων λιτότητας, η χώρα περιήλθε σε μία μακρά περίοδο κοινωνικοπολιτικών αναταραχών (Stavrakakis & Katsambekis, 2019), που σύντομα αποσταθεροποίησε τις βάσεις νομιμοποίησης της έμφυλης τάξης πραγμάτων (Παντελίδου Μαλούτα, 2013). Συνεπώς, η οικονομική κρίση συνεπέφερε μία άλλη κρίση στο πεδίο του φύλου και της αρρενωπότητας, πυροδοτώντας την αμφισβήτηση της ηγεμονίας των μέχρι πρότινος κυρίαρχων προτύπων (Καμπούρη & Μαρινούδη, 2020· Χαλκιά, 2021). Η αμφισβήτηση αυτή, αναπόφευκτα, εκδηλώθηκε κάποτε και στο επίπεδο της πολιτικής εξουσίας, με την αντικατάσταση της συμβατικής ηγετικής αρρενωπότητας του Αντώνη Σαμαρά από τις εναλλακτικές επιτελέσεις του Αλέξη Τσίπρα και των συνεργατών του. Στις δύο τελευταίες ενότητες του κεφαλαίου, εκθέσαμε ορισμένες πτυχές των προφίλ του Τσίπρα και του διαδόχου του, Κυριάκου Μητσοτάκη, που θα αποτελούσαν και τις περιπτώσεις προς ανάλυση στην συνέχεια. Στο πέμπτο κεφάλαιο, παρουσιάσαμε τους στόχους, τα δειγματοληπτικά στοιχεία και τις μεθόδους ανάλυσης της έρευνάς μας.

Στο πρώτο μέρος του έκτου κεφαλαίου, εκθέσαμε τα αποτελέσματά μας αναφορικά με τις έμφυλες αναπαραστάσεις του Τσίπρα στις επιλεγμένες εφημερίδες. Στην

Καθημερινή, ο αρχηγός του ΣΥΡΙΖΑ αναπαρίσταται ως ένας τρωτός πολεμιστής, ανίκανος να «τα βάλει» με τους θεσμούς και να φροντίσει για την ασφάλεια μίας αδύναμης μητέρας-πατρίδας, ανίκανος δηλαδή να ανταποκριθεί επαρκώς στον ρόλο του ως άντρα-προστάτη ενός «εκθηλυμένου» έθνους. Λόγω του νεαρού της ηλικίας του, υποστηρίζεται ότι είναι ένας «άγουρος», ανολοκλήρωτος άντρας, εκ των πραγμάτων ανέτοιμος να διοικήσει μία χώρα με την σύνεση και την υπευθυνότητα που αποκτάει κανείς με την εμπειρία πολλών χρόνων. Στα πιο εμπαικτικά δημοσιεύματα, η συμπεριφορά του παρομοιάζεται με την ανωριμότητα και τα παιδιαρίσματα ενός ταραχοποιού μαθητή ή καταληψία, δηλαδή ενός ανήλικου αγοριού. Μία επιπλέον αμφισβήτηση της αρρενωπότητάς του, τόσο πριν όσο και μετά τις εκλογές, αποτελεί και η αμφισβήτηση της ικανότητάς του να τιθασέψει τις ενδοκομματικές αντιστάσεις και να θέσει υπό τον απόλυτο έλεγχό του την Αριστερή Πλατφόρμα. Σε ένα πρώτο επίπεδο, αυτή αναφέρεται στην θέση του Τσίπρα σε έναν άξονα με ακρότατα όρια την κυριαρχικότητα και την υποτακτικότητα, δηλαδή την αρρενωπή και την λιγότερο αρρενωπή/ θηλυκή στάση, αντίστοιχα. Σε ένα δεύτερο, όμως, συνδέεται και με έναν άλλον προβληματισμό των συντακτών, που εγγράφεται σε μία διττή αντίθεση ανάμεσα στην αποφασιστικότητα και την αναποφασιστικότητα και, κυριότερα, ανάμεσα στην λογική και τον παραλογισμό: Ο Τσίπρας τοποθετείται στο κέντρο ενός ηθικοποιημένου διλήμματος, από όπου καλείται να αποφασίσει εάν θα συνεχίσει στον αφελή δρόμο της ρήξης– υποκύπτοντας στις πιέσεις της Αριστερής Πλατφόρμας– ή εάν θα επιλέξει τον υπεύθυνο δρόμο του ρεαλισμού.

Στην *Εφημερίδα των Συντακτών*, από την άλλη πλευρά, η αντιπαλότητα του Τσίπρα προς τους ευρωπαϊκούς θεσμούς προσλαμβάνει εξαρχής τον χαρακτήρα ενός ηρωικού αγώνα. Με τις διαστάσεις του φύλου, του έθνους και της ιδεολογίας να διαπλέκονται στο μεγαλύτερο μέρος της αρθρογραφίας, ο αρχηγός του ΣΥΡΙΖΑ αναπαρίσταται ως μία ηρωική, αντι-ηγεμονική αρρενωπότητα, που συνδυάζει την γενναιότητα, την εθνική υπερηφάνεια και την λαϊκή αγωνιστικότητα. Σε αρκετά δημοσιεύματα, όπως σε εκείνα αναφορικά με την επίσκεψή του στο Σκοπευτήριο της Καισαριανής, η ως άνω αναπαράσταση της αρρενωπότητάς του προκύπτει μέσα από την συνάρτηση του παρόντος της κρίσης με το πρόσφατο παρελθόν της Αριστεράς. Σημειωτέον, η αφήγηση περί ηρωισμού δεν βασίζεται στην ιδέα ότι ο Τσίπρας εναντιώνεται στους πολιτικούς του αντιπάλους *επειδή είναι* ισχυρότερος, αλλά στην παραδοχή ότι εναντιώνεται *παρότι δεν είναι*. Αντίθετα από ό,τι στην *Καθημερινή*, η αντρική νεότητα

αποκτά συμβολικές προεκτάσεις που την αναδεικνύουν σε όχημα για την κάθαρση του λεγόμενου «παλιού» πολιτικού συστήματος. Όσον αφορά στον έλεγχο του Τσίπρα επί της Αριστερής Πλατφόρμας, επικρατεί μία εικόνα του ως εσωκομματικά κυρίαρχου, η οποία δημιουργείται κυρίως με την χρήση από τους συντάκτες μίας φρασεολογίας που προβάλλει την σαφήνεια των λεγομένων του. Με αφορμή την συγκίνησή του στην διάρκεια της παρουσίασης των προγραμματικών δηλώσεων της κυβέρνησής του, συζητιέται ως ένας σύγχρονος πολιτικός ηγέτης, που δεν ντρέπεται να υιοθετήσει μία πιο «γυναικεία» ρητορική και να δείξει την ευαισθησία του ακόμα και από το βήμα της Βουλής.

Στο δεύτερο μέρος του ίδιου κεφαλαίου, παρουσιάσαμε τα αποτελέσματά μας για τις έμφυλες αναπαραστάσεις του Μητσοτάκη στην κάλυψη των εθνικών εκλογών του 2019. Στην *Καθημερινή*, η κατασκευή της αρρενωπότητάς του στυλώνεται ρηματικά γύρω από τον κεντρικό άξονα της «μετριοπάθειας». Υποστηρίζεται ότι ο αρχηγός της ΝΔ εκστρατεύει με αυτοσυγκράτηση και σύνεση, χωρίς να γίνεται ποτέ πέραν του δέοντος επιθετικός. Συσχετίζεται, επομένως, με την λογική και την ψυχραιμία, χαρακτηριστικά που παραπέμπουν στις στερεοτυπικές κοινωνικές αντιλήψεις τόσο της αρρενωπότητας, όσο και της πολιτικής δεινότητας. Στο συγκεκριμένο μίας «εξασθενημένης» και «ναρκοθετημένης» Ελλάδας, αναδύεται ως ο προστάτης που θα την φροντίσει και θα την «νοικοκυρέψει». Θεωρούμε ότι το «νοικοκύρεμα» παραπέμπει σε μία βασική νεοφιλελεύθερη αρχή για την οργάνωση της ζωής ως μίας οιονεί επιχείρησης και, κατ' αντιστοιχία, σε μία πολυεθνική επιχειρηματική αρρενωπότητα, που συνδέεται πρωτίστως με την λογική, την ανταγωνιστικότητα και την ευελιξία. Αυτό ενισχύεται και από την σκιαγράφηση του ίδιου ως ενός αυτοδημιούργητου άντρα, που «τα κατάφερε» με μόνα εφόδια τις δικές του ικανότητες. Λόγω του ανοίγματός του προς το Κέντρο, παρουσιάζεται ως ένας άντρας και πολιτικός της εποχής του, στον οποίο συμφιλιώνονται η παράδοση και ο εκσυγχρονισμός. Επιπρόσθετα, προβάλλεται ως ένας ακραιφνής αντι-λαϊκιστής, σοβαρά προετοιμασμένος και διοικητικά ικανός να επαναφέρει την χώρα σε ένα καθεστώς λογικής και υπευθυνότητας, ένα καθεστώς «κανονικότητας».

Στην *Εφημερίδα των Συντακτών*, η προσοχή πολλών δημοσιευμάτων εφίσταται στην απόκλιση της προεκλογικής «μετριοπάθειας» του Μητσοτάκη από την αποκάλυπτη επιθετικότητα του ίδιου και του κόμματός του την τετραετία 2015-2019. Δεδομένης

αυτής της απόκλισης, σκιαγραφείται ως ένας ανέντιμος και αναξιόπιστος πολιτικός, που αναπροσαρμόζει την στάση του ανάλογα με τα εκάστοτε συμφέροντά του. Σε άλλα δημοσιεύματα, η υποτονική στροφή του επιστρατεύεται για την αμφισβήτηση της αρρενωπότητάς του στην βάση της αναποφασιστικότητας και της δειλίας, δύο χαρακτηριστικών που συνδέονται παραδοσιακά με την θηλυκότητα: Κατηγορείται ότι δεν έχει το θάρρος της γνώμης του, την τόλμη να «κρατάει τον λόγο του σαν άντρας», ανεξάρτητα από τις όποιες επιπτώσεις στην δημοφιλία του. Για την αμφισβήτηση της αρρενωπότητάς του επιστρατεύεται και η υπουργοποίηση πολλών εξωκομματικών παραγόντων του Κέντρου, με αρκετούς συντάκτες να επισημαίνουν ότι αυτή δεν συνιστά ούτε κίνηση ανανέωσης, ούτε δείγμα υπευθυνότητας, αλλά τρανή απόδειξη της δυσπιστίας του προς το ίδιο του το κόμμα και της αδυναμίας του να το ελέγξει. Υποστηρίζεται, μάλιστα, ότι ο Μητσοτάκης, μην έχοντας το σθένος να αναμετρηθεί ευθέως με τα αλλότρια κέντρα εξουσίας στην ΝΔ, επιχειρεί να συγκεντρώσει περισσότερες εξουσίες στα χέρια του ίδιου. Ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στην Συμφωνία των Πρεσπών, αναφορικά με την οποία σχολιάζεται ότι η «ομηρία» του από τις ακροδεξιές φωνές της ΝΔ τον εμποδίζει από το να εκφράσει δημόσια την ειλικρινή στάση του.

Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι τόσο η *Καθημερινή*, όσο και η *Εφημερίδα των Συντακτών*, χρησιμοποιούν επανειλημμένα αθλητικές και πολεμικές μεταφορές για τον σχολιασμό των εκλογικών εξελίξεων, φορτίζοντας το πολιτικό σκηνικό με πολλαπλές αντρικές και αρρενωπές συνδηλώσεις και, κατ' επέκταση, βασίζοντας σε αυτές και την αξιολόγηση της απόδοσης των υποψηφίων— του εάν και κατά πόσο, δηλαδή, ανταποκρίνονται στα εκάστοτε απαιτούμενα, αρρενωπά χαρακτηριστικά. Ασφαλώς, η χρήση των συγκρουσιακών πλαισίων του παιχνιδιού και του πολέμου απορρέει από την— και, ταυτόχρονα, συντείνει στην— συντριπτικά προσωποκεντρική αφήγηση των δύο εφημερίδων. Αξίζει, ωστόσο, να προσέξουμε ότι στα δημοσιεύματα της *Εφημερίδας των Συντακτών*, που αφορούν στις εκλογές του Ιανουαρίου του 2015, η έμφαση στο πρόσωπο του Τσίπρα είναι αμελητέα μεγαλύτερη από ό,τι συνολικά στον ΣΥΡΙΖΑ, σε αντίθεση με τα αντίστοιχα δημοσιεύματα της *Καθημερινής*. Όμοια, οι Nikisianis et al. (2018) είχαν διαπιστώσει ότι οι ελληνικές φιλο-λαϊκιστικές εφημερίδες, συμπεριλαμβανομένης της *Εφημερίδας των Συντακτών*, αναφέρονται λιγότερο συχνά στους κομματικούς αρχηγούς. Θεωρούμε ότι η σχεδόν ισοβαρής αυτή έμφαση ενισχύει την εντύπωση ενός μη αυταρχικού Τσίπρα και ενός ενιαίου

κόμματος. Αξίζει, επιπλέον, να προσέξουμε ότι η κάλυψη δεν ακολουθεί τις συμβάσεις της διασημότητας, πράγμα που υποθέτουμε ότι οφείλεται στην σοβαρή θεματολογία των εφημερίδων. Καταληκτικά, και στις δύο εφημερίδες, το πρότυπο του «καλού» πολιτικού αντιστοιχίζεται με μία πιο παραδοσιακή και συχνά κυριαρχική αρρενωπότητα, με τα αντρικά χαρακτηριστικά της γενναιότητας, της δύναμης, της αποφασιστικότητας, της ανταγωνιστικότητας, της λογικής και της ευστροφίας να διακρίνονται ως τα πλέον σημαντικά. Ακόμα και στην *Εφημερίδα των Συντακτών*, όπου επιδοκιμάζονται η ευαισθησία και ο συναισθηματισμός του Τσίπρα, φαίνεται να ισχύει το συμπέρασμα του Messner (2007: 475), για τις πρώτες υβριδικές αρρενωπότητες της αμερικανικής πολιτικής, ότι ηγούνται πρωτίστως «πάντα με τον μυ».

Σημειωτέον, στις εθνικές εκλογές του 2019, παρατηρείται μία προτεραιοποίηση των αρρενωπών χαρακτηριστικών της λογικής και της υπευθυνότητας έναντι εκείνων της δύναμης και της μαχητικότητας, ιδίως στην αρθρογραφία της *Καθημερινής*. Εικάζουμε ότι η προτεραιοποίηση αυτή σχετίζεται με την πρόσφατη εντατικοποίηση του αντι-λαϊκιστικού λόγου στην εγχώρια δημόσια σφαίρα, ενός λόγου που διακηρύσσει την υπερίσχυση των άνωθι χαρακτηριστικών, της λογικής και της υπευθυνότητας, ως απαραίτητη προϋπόθεση για την μετάβαση σε ένα καθεστώς μη λαϊκιστικής «κανονικότητας» (Galanopoulos & Stavrakakis, 2019). Ήδη από τις αρχές της ελληνικής κρίσης, το «κακό» του λαϊκισμού στηλιτευόταν ως τροχοπέδη σε ό,τι παρουσιαζόταν ως λογικό από τους πολιτικούς και οικονομικούς ειδήμονες (Mylonas, 2014: 307). Ωστόσο, όπως επισημαίνουν οι Galanopoulos & Stavrakakis (2019: 7), η εξίσωση του αντι-λαϊκισμού με την κοινή λογική, η εξίσωση δηλαδή ενός πολιτικού προτάγματος με ένα σύνολο φαινομενικά αδιαπραγμάτευτων ερμηνειών και νοημάτων, σηματοδοτεί το τέλος της ίδιας της πολιτικής—εφόσον η πολιτική αναφέρεται στον ανταγωνισμό ανάμεσα σε διαφορετικά πολιτικά προτάγματα. Αυτό, όμως, δεν συνεπάγεται το τέλος του ανταγωνισμού και στο πεδίο της πολιτικής αρρενωπότητας; Με άλλα λόγια, η κυριαρχία «του υπεύθυνου ορθολογιστή που αποκαλύπτει την μία και μοναδική αλήθεια» (Galanopoulos & Stavrakakis, 2019: 7) δεν συνεπάγεται, παράλληλα, και την κυριαρχία ενός συγκεκριμένου τύπου πολιτικής αρρενωπότητας, που πραγματώνει την μία και μοναδική «λογική» επιτέλεση; Δεδομένων αυτών, πιστεύουμε ότι θα είχε ερευνητική αξία μία κριτική ανάλυση των σχέσεων του εγχώριου λαϊκισμού και αντι-λαϊκισμού με την αρρενωπότητα στην

βάση αυτού που η Mouffe (2005: 7) αποκαλεί «μετα-πολιτικό» [post-political], ιδίως εν μέσω της αυξανόμενης συμμετοχής τεχνοκρατών στα υπουργικά σχήματα. Διότι, διαρρηγνύοντας τις φυσικοποιημένες προσδέσεις ορισμένων έμφυλων επιτελέσεων στις έννοιες της κοινής λογικής, της υπευθυνότητας, της πραγματικότητας κ.ο.κ., αλλά και σε εκείνες του παραλογισμού, της ανευθυνότητας και της ουτοπίας, δεν επαναπολιτικοποιούμε απλώς καθαυτό το πολιτικό: πολύ περισσότερο, ανοίγουμε τον δρόμο σε εναλλακτικές ηγετικές αρρενωπότητες, ανοίγουμε τον δρόμο σε γυναίκες πολιτικούς αρχηγούς, ανοίγουμε τον δρόμο σε νέες δυνατότητες πρόσληψης της πολιτικής, ανοίγουμε τον δρόμο, τελικά, σε δικαιότερες μορφές διακυβέρνησης.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

- Βενετή, Α. (2020). Μια σύντομη σημειολογική προσέγγιση της σύνθεσης της εικόνας των πολιτικών αρχηγών μέσα από τις πολιτικές διαφημίσεις των εθνικών εκλογών του 2019. Στο Ιωαννίδης, Π. & Τσαουσάκης, Η. (eds.) *2019: Οι πρώτες εκλογές μετά το μνημόνιο: Η ακτινογραφία της ψήφου* (103-110). Αθήνα: Παπαζήση.
- Γεράκης, Θ. (2020). Οι εκλογές της 7ης Ιουλίου. Νικητές και Ηττημένοι. Στο Ιωαννίδης, Π. & Τσαουσάκης, Η. (eds.) *2019: Οι πρώτες εκλογές μετά το μνημόνιο: Η ακτινογραφία της ψήφου* (49-54). Αθήνα: Παπαζήση.
- Ιωαννίδης, Π. & Τσαουσάκης, Η. (2020). 2009-2019: Η δεκαετία της μεγάλης κρίσης. Μια σύντομη πολιτική ανασκόπηση για το πώς φτάσαμε στις πρώτες εκλογές μετά το Μνημόνιο. Στο Ιωαννίδης, Π. & Τσαουσάκης, Η. (eds.) *2019: Οι πρώτες εκλογές μετά το μνημόνιο: Η ακτινογραφία της ψήφου* (13-23). Αθήνα: Παπαζήση.
- Καμπούρη, Ν. & Μαρινούδη, Σ. (2020). Φύλο και ανθεκτικότητα. Στο Πετράκη, Γ. (ed.) *Φύλο, κράτος πρόνοιας και ανθεκτικότητα στην κρίση* (187-212). Αθήνα: νήσος.
- Barthes, R. (2016). «*Το μπλε είναι φέτος στη μόδα...*»: Κείμενα για την ένδυση και τη μόδα. Αθήνα: Πλέθρον.
- Νιόβη, Ε. (2019). Χαρτογραφώντας τη Διαθεματικότητα. *Community Course on Intersectionality: Πράξη Πρώτη*, Φεβρουάριος - Ιούνιος 2019, 23-36.
- Παντελίδου Μαλούτα, Μ. (2002). *Το Φύλο της Δημοκρατίας: Ιδιότητα του Πολίτη και Έμφυλα Υποκείμενα*. Αθήνα: Σαββάλας.
- Παντελίδου Μαλούτα, Μ. (2013). Από τη σκοπιά του φύλου: όψεις της κρίσης. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 41, 9-34.
- Παντελίδου Μαλούτα, Μ. (2015). Πολιτισμικές Συνιστώσες της Πολιτικής Διαδικασίας. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.

- Παπανικολάου, Δ. (2015). Η διάπλασις των νοικοκυραίων. *Unfollow* (1 Ιανουαρίου). Διαθέσιμο στο: http://www.populismus.gr/wp-content/uploads/2015/02/2015_01_09_I-diaplasis-ton-noikokyreon_Unfollow_mesaia-taxi_laikismos.pdf
- Χαλκιά, Α. (2012). Η κοινωνιολογία της σεξουαλικότητας, οι αρρενωπότητες και ο έμφυλος Δεκέμβρης. Στο Αποστολέλλη, Α. & Χαλκιά, Α. (eds.) *Σώμα, Φύλο, Σεξουαλικότητα: ΛΟΑΤΚ Πολιτικές στην Ελλάδα* (215-249). Αθήνα: Πλέθρον.
- Χαλκιά, Α. (2016). Σώμα και Φύλο. *Bodossaki Lectures on Demand* (4 Μαρτίου). Διαθέσιμο στο: <https://www.blod.gr/lectures/soma-kai-fylo/>
- Χαλκιά, Α. (2021). Εισαγωγή: Κρίση αρρενωποτήτων. Στο Χαλκιά, Α. (ed.) *Έθνος και Φύλο σε Κρίση: Αρρενωπότητες στο Προσκήνιο* (9-20). Αθήνα: futura.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Aalberg, T., Strömbäck, J., & de Vreese, C. H. (2011). The framing of politics as strategy and game: A review of concepts, operationalizations and key findings. *Journalism*, 13:2, 162-178.
- Achilleos-Sarll, C. & Martill, B. (2019). Toxic Masculinity: Militarism, Deal-Making and the Performance of Brexit. In Dustin, M., Ferreira, N. & Millns, S. (eds.) *Gender and Queer Perspectives on Brexit* (15-44). London: Palgrave Macmillan.
- Adam, S. & Maier, M. (2010). Personalization of Politics: A Critical Review and Agenda for Research. *Annals of the International Communication Association*, 34:1, 213-257.
- Adcock, C. (2010). The Politician, the Wife, the Citizen and Her Newspaper: Rethinking Women, Democracy and Media(ted) Representation. *Feminist Media Studies*, 10:2, 135-160.
- Alexander, D. & Andersen, K. (1993). Gender as a Factor in the Attribution of Leadership Traits. *Political Research Quarterly*, 46:3, 527-545.
- Anderson, E. (2009). *Inclusive Masculinity: The Changing Nature of Masculinities*. London: Routledge.
- Aronson, E. (2004). *The Social Animal*. New York: Worth.

- Balmas, M. & Sheafer, T. (2015). Personalization of Politics. In Mazzoleni, G. (ed.) *The International Encyclopedia of Political Communication*. New York: John Wiley & Sons.
- Balmas, M., Rahat, G., Sheafer, T. & Shenhav, S. R. (2014). Two routes to personalized politics: Centralized and decentralized personalization. *Party Politics*, 20:1, 37-51.
- Banwart, M. C. (2010). Gender and Candidate Communication: Effects of Stereotypes in the 2008 Election. *American Behavioral Scientist*, 54:3, 265-283.
- Banwart, M. C., Bystrom, D. G. & Robertson, T. (2003). From the Primary to the General Election: A Comparative Analysis of Candidate Media Coverage in Mixed-Gender 2000 Races for Governor and U.S. Senate. *American Behavioral Scientist*, 46:5, 658-76.
- Beasley, C. (2020). Feminism and men/masculinities scholarship: Connections, disjunctions and possibilities. In Gottzén, L., Mellström U. & Shefer, T. (eds.) *Routledge International Handbook of Masculinity Studies* (31-40). London: Routledge.
- Bennett, L. W. (2012). The Personalization of Politics: Political Identity, Social Media, and Changing Patterns of Participation. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 644:1, 20-39.
- Boukala, S. & Dimitrakopoulou, D. (2016). The politics of fear vs. the politics of hope: analysing the 2015 Greek election and referendum campaigns. *Critical Discourse Studies*, 14:1, 1-17.
- Boyatzis, R. E. (1998). *Transforming Qualitative Information: Thematic Analysis and Code Development*. Thousand Oaks: Sage.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using Thematic Analysis in Psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3:2, 77-101.
- Braun, V. & Clarke, V. (2013). *Successful Qualitative Research: A Practical Guide for Beginners*. London: Sage.
- Bridges, T. & Pascoe, C. J. (2014). Hybrid Masculinities: New Directions in the Sociology of Men and Masculinities. *Sociology Compass*, 8:3, 246-258.
- Bridges, T. & Pascoe, C. J. (2018). On the Elasticity of Gender Hegemony: Why Hybrid Masculinities Fail to Undermine Gender and Sexual Inequality. In Messerschmidt, J. W., Yancey Martin, P., Messner, M. A., Connell, R. (eds.) *Gender Reckonings* (254-274). New York: New York University Press.

- Burge, C. D., Hodges, M. J. & Rinaldi, R. (2019). Family matters? Exploring media coverage of presidential candidates' families by gender and race. *Politics, Groups, and Identities*, 8:5, 1-21.
- Burr, V. (1995). *An Introduction to Social Constructionism*. London: Sage.
- Butler, J. (2000). Restaging the Universal: Hegemony and the Limits of Formalism. In Butler, J., Laclau, E. & Žižek, S. (eds.) *Contingency, Hegemony, Universality: Contemporary Dialogues on the Left* (11-50). London: Verso.
- Butler, J. (2011). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. London: Routledge.
- Bystrom, D. (2014). Advertising, Web Sites, and Media Coverage Gender and Communication along the Campaign Trail. In Carroll, S. J. & Fox, R. (eds.) *Gender and Elections: Shaping the Future of American Politics* (169-188). New York: Cambridge University Press.
- Caldas-Coulthard, C. (1995). Men in the News: The Misrepresentation of Women Speaking in News-As-Narrative. In Mills, S. (ed.) *Language and Gender: Interdisciplinary Perspectives* (226-239). London: Longman.
- Campus, D. (2010). Mediatization and Personalization of Politics in Italy and France: The Cases of Berlusconi and Sarkozy. *International Journal of Press/Politics*, 15:2, 219-235.
- Cannen, E. (2014). Avant-Garde Militarism and a Post-Hip-Hop President. *International Feminist Journal of Politics*, 16:2, 255-277.
- Carniel, J. (2009). Sheilas, wogs and metrosexuals: masculinity, ethnicity and Australian soccer. *Soccer & Society*, 10:1, 73-83.
- Carrigan, T., Connell, B. & Lee, J. (1985). Toward a new sociology of masculinity. *Theory and Society*, 14:5, 551-604.
- Carroll, H. (2011). *Affirmative Reaction*. Durham: Duke University Press.
- Chouliaraki, L. (2008). Discourse Analysis. In Bennett, T. & Frow, J. (eds.) *The Sage Handbook of Cultural Analysis* (1-37 [674-698]). London: Sage.
- Coad, D. (2008). *The Metrosexual: Gender, Sexuality, and Sport*. New York: State University of New York Press.
- Coe, K., Domke, D., Bagley, M. M., Cunningham, S. & Van Leuven, N. (2007). Masculinity as Political Strategy: George W. Bush, the "War on Terrorism", and an Echoing Press. *Journal of Women, Politics & Policy*, 29:1, 31-55.

- Collins, P. H. (2012). Just Another American Story? The First Black First Family. *Qualitative Sociology*, 35:2, 123-141.
- Collinson, D. & Hearn, J. (2001). Naming Men as Men: Implications for Work, Organization, and Management. In Whitehead, S. M. & Barrett, F. J. (eds.) *The Masculinities Reader* (144-169). Cambridge: Polity Press.
- Connell, R. W. (1998). Masculinities and Globalization. *Men and Masculinities*, 1:1, 3-23.
- Connell, R. W. (2005a). *Masculinities*. Berkeley: University of California Press.
- Connell, R. W. (2005b). Globalization, Imperialism, and Masculinities. In Kimmel, M., Hearn, J. & Connell, R. W. (eds.) *Handbook of Studies on Men & Masculinities* (71-89). London: Sage.
- Connell, R. W. & Messerschmidt, J. W. (2005). Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept. *Gender & Society*, 19:6, 829-859.
- Conroy, M. (2015). *Masculinity, Media, and the American Presidency*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Conroy, M., Oliver, S., Breckenridge-Jackson, I. & Heldman, C. (2015). From Ferraro to Palin: sexism in coverage of vice presidential candidates in old and new media. *Politics, Groups, and Identities*, 3:4, 573-591.
- Cooke, L. P. (2016). Why Trump's male chauvinism appeals to some voters more than others. In Lilleker, D., Jackson, D., Thorsen, E. & Veneti, A. (eds.) *US Election Analysis 2016: Media, Voters and the Campaign: Early reflections from leading academics* (56). Poole: Centre for the Study of Journalism, Culture and Community.
- Cooper, F. R. (2009). Our First Unisex President?: Black Masculinity and Obama's Feminine Side. *Denver University Law Review*, 86, 633-661.
- Corner, J. (2003). Mediated Persona and Political Culture. In Corner, J. & Pels, D. (eds.) *Media and the Restyling of Politics: Consumerism, Celebrity and Cynicism* (67-84). London: Sage.
- Cotter, C. (2015). Discourse and Media. In Tannen, D., Hamilton, H. E. & Schiffrin, D. (eds.) *The Handbook of Discourse Analysis* (795-821). New York: John Wiley & Sons.
- Crenshaw, K. W. (1989). Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine. *Feminist Theory and Antiracist Politics*, 1989:1, 139-167.

- Cunningham, S., Domke, D., Coe, K., Fahey, A. & Van Leuven, N. (2013). Accruing Masculinity Capital: Dominant and Hegemonic Masculinities in the 2004 Political Conventions. *Men and Masculinities*, 16:5, 1-18.
- Demetriou, D. Z. (2001). Connell's concept of hegemonic masculinity: A critique. *Theory and Society*, 30:3, 337-361.
- d'Haenens, L., Joris, W. & Papathanassopoulos, S. (2015). Crisis of the News: The Framing of the Euro Crisis and the 'Greek' Problem. In Trappel, J., Steemers, J. & Thomass, B. (eds.) *European Media in Crisis: Values, Risks and Policies* (118-132). London: Routledge.
- Donges, P. (2015). Media Democracy. In Mazzoleni, G. (ed.) *The International Encyclopedia of Political Communication*. New York: John Wiley & Sons.
- Duerst-Lahti, G. (2006). Presidential Elections: Gendered Space and the Case of 2004. In Carroll, S. J. & Fox, R. L. (eds.) *Gender and Elections: Shaping the Future of American Politics* (12-42). Cambridge: Cambridge University Press.
- Duerst-Lahti, G. (2007). Masculinity on the campaign trail. In Han, L. C. & Heldman, C. (eds.) *Rethinking Madam President: Are We Ready for a Woman in the White House?* (87-112). Boulder: Lynne Rienner.
- Duerst-Lahti, G. (2008). "Seeing What Has Always Been": Opening Study of the Presidency. *PS: Political Science & Politics*, 41:4, 733-737.
- Dupuis-Déri, F. (2012). Le discours de la « crise de la masculinité » comme refus de l'égalité entre les sexes : histoire d'une rhétorique antiféministe. *Cahiers du Genre*, 52:1, 119-143.
- Dyer, R. (1998). *Stars*. London: British Film Institute.
- Dyer, R. (1999). The Role of Stereotypes. In Marris, P. & Thornham, S. (eds.) *Media Studies: A Reader* (206-212). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Elder, L. & Greene, S. (2012). *The Politics of Parenthood: Causes and Consequences of the Politicization and Polarization of the American Family*. New York: State University of New York Press.
- Elias, J. & Beasley, C. (2009). Hegemonic Masculinity and Globalization: 'Transnational Business Masculinities' and Beyond. *Globalizations*, 6:2, 281-296.
- Entman, R. M. (1993). Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm. *Journal of Communication*, 43:4, 51-58.
- Ervin, M. C. (2011). The Might of the Metrosexual: How a Mere Marketing Tool Challenges Hegemonic Masculinity. In Watson, E. & Shaw, M. E. (eds.)

- Performing American Masculinities: The 21st Century Man in Popular Culture* (58-75). Bloomington: Indiana University Press.
- Fabbrini, S. (2013). The rise and fall of Silvio Berlusconi: Personalization of politics and its limits. *Comparative European Politics*, 11:2, 153-171.
- Fahey, A. C. (2007). French and Feminine: Hegemonic Masculinity and the Emasculation of John Kerry in the 2004 Presidential Race. *Critical Studies in Media Communication*, 24:2, 133-150.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, N. (2000). *New Labour, New Language?*. London: Routledge.
- Ferguson, M. L. (2005). “W” Stands for Women: Feminism and Security Rhetoric in the Post-9/11 Bush Administration. *Politics and Gender*, 1:1, 9-38.
- Fernandez-Garcia, N. (2016). Framing gender and women politicians representation: Print media coverage of spanish women ministries. In Cerqueira, C., Cabecinhas, R. & Magalhães, S. I. (eds.) *Gender in focus: (New) trends in media* (141-160). Braga: CECS.
- Finlayson, A. (2002). Elements of the Blairite Image of Leadership. *Parliamentary Affairs*, 55:3, 586-599.
- Fossey, E., Harvey, C., McDermott, F. & Davidson, L. (2002). Understanding and Evaluating Qualitative Research. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 36:6, 717-732.
- Galanopoulos, A. & Stavrakakis, Y. (2019). Populism, Anti-populism and Post-truth in Crisis-ridden Greece. *POPULISMUS Working Papers*, 10, 1-15.
- Gidengil, E. & Everitt, J. (2003). Talking Tough: Gender and Reported Speech in Campaign News Coverage. *Political Communication*, 20:3, 209-232.
- Gilens, M. (1988). Gender and Support for Reagan: A Comprehensive Model of Presidential Approval. *American Journal of Political Science*, 32:1, 19-49.
- Gilens, M., Vavreck, L. & Cohen, M. (2007). The Mass Media and the Public’s Assessments of Presidential Candidates, 1952–2000. *The Journal of Politics*, 69:4, 1160-1175.
- Gill, R. (2002). Discourse Analysis. In Bauer, M. W. & Gaskell, G. (eds.) *Qualitative Researching with Text, Image and Sound: A Practical Handbook* (172-190). London: Sage.
- Gill, R. (2003). Power and the production of subjects: a genealogy of the New Man and the New Lad. *The Sociological Review*, 51:1, 34-56.

- Gökariksel, B., Neubert, C. & Smith, S. (2019). Demographic Fever Dreams: Fragile Masculinity and Population Politics in the Rise of the Global Right. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 44:3, 561-587.
- Gray, K. L. (2018). Masculinity Studies. *Feminist Media Histories*, 4:2, 107-112.
- Hall, M. (2015). *Metrosexual Masculinities*. London: Palgrave Macmillan.
- Hallams, E. (2011). From Crusader to Exemplar: Bush, Obama and the Reinvigoration of America's Soft Power. *European journal of American studies*, 6:1, 1-24.
- Harrington, D. C. (2020). What is "Toxic Masculinity" and Why Does it Matter?. *Men and Masculinities*, 24:2, 1-8.
- Harris, S. M. (2019). Transformational Masculinity and Fathering in the Age of Obama: "Roses and Thorns". In Harris, H. E. (ed.) *Neo-race Realities in the Obama Era* (23-51). New York: State University of New York Press.
- 't Hart, P. & Tindall, K. (2009). Leadership by the Famous: Celebrity as Political Capital. In Kane, J., Patapan, H. & 't Hart, P. (eds.) *Dispersed Democratic Leadership: Origins, Dynamics, and Implications* (255-278). Oxford: Oxford University Press.
- Hayton, R. (2010). Conservative Party Modernisation and David Cameron's Politics of the Family. *Political Quarterly*, 81:4, 492-500.
- Haywood, C. & Mac an Ghail, M. (2003). *Men and Masculinities*. Buckingham: Open University Press.
- Hearn, J. (1992). *Men in the Public Eye: The Construction and Deconstruction of Public Men and Public Patriarchies*. London: Routledge.
- Hearn, J. (1998). Theorizing men and men's theorizing: Varieties of discursive practices in men's theorizing of men. *Theory and Society*, 27:6, 781-816.
- Hearn, J. (2002). Men, fathers and the state: national and global relations. In Hobson, B. (ed.) *Making Men into Fathers: Men, Masculinities and the Social Politics of Fatherhood* (245-272). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hearn, J. (2004). From hegemonic masculinity to the hegemony of men. *Feminist Theory*, 5:1, 49-72.
- Hearn, J. (2019). So What Has Been, Is, and Might Be Going on in Studying Men and Masculinities? Some Continuities and Discontinuities. *Men and Masculinities*, 22:1, 53-63.

- Hearn, J. & Collinson, D. L. (1994). Theorizing Unities and Differences Between Men and Masculinities. In Brod, H. & Kaufman, M. (eds.) *Theorizing Masculinities* (97-118). Thousand Oaks: Sage.
- Hearn, J. & Howson, R. (2020). Hegemony, hegemonic masculinity, and beyond. In Gottzén, L., Mellström U. & Shefer, T. (eds.) *Routledge International Handbook of Masculinity Studies* (41-51). London: Routledge.
- Hernández-Santaolalla, V. (2020). Personalization in Politics. In Ross, K., Bachmann, I., Cardo, V., Moorti, S. & Scarcelli, M. (eds.) *The International Encyclopedia of Gender, Media, and Communication*. New York: John Wiley & Sons.
- Herzog, C., Handke, C. & Hitters, E. (2019). Analyzing Talk and Text II: Thematic Analysis. In Van den Bulck, H., Puppis, M., Donders, K. & Van Audenhove, L. (eds.) *The Palgrave Handbook of Methods for Media Policy Research* (385-401). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Holtz-Bacha, C., Langer, A. I. & Merkle, S. (2014). The personalization of politics in comparative perspective: Campaign coverage in Germany and the United Kingdom. *European Journal of Communication*, 29:2, 153-170.
- Huddy, L. & Terkildsen, N. S. (1993). Gender Stereotypes and the Perception of Male and Female Candidates. *American Journal of Political Science*, 37, 119-147.
- Hughey, M. W. (2010). The (dis)similarities of white racial identities: The conceptual framework of “hegemonic whiteness”. *Ethnic and Racial Studies*, 33:8, 1289-1309.
- Ingrid Bachmann, Valentina Cardo, Sujata Moorti, and Marco Scarcelli (Associate Editors).
- Iyengar, S. (1991). *Is anyone responsible?: How television frames political issues*. Chicago: University of Chicago Press.
- Jeffords, S. (1989). *The Remasculinization of America: Gender and the Vietnam War*. Bloomington: Indiana University Press.
- Jeffords, S. (1991). Rape and the New World Order. *Cultural Critique*, 19, 203-215.
- Jeffords, S. (1993). Can Masculinity be Terminated?. In Cohan, S. & Hark, I. R. (eds.) *Screening the Male: Exploring Masculinities in Hollywood Cinema* (245-262). London: Routledge.
- Jeffords, S. (1994). *Hard Bodies: Hollywood Masculinity in the Reagan Era*. New Brunswick: Rutgers University Press.

- Joffe, H. (2012). Thematic Analysis. In Harper, D. & Thompson, A. R. (eds.) *Qualitative Research Methods in Mental Health and Psychotherapy: A Guide for Students and Practitioners* (209-223). Chichester: Wiley-Blackwell.
- Johnson, C. (2005). Narratives of identity: Denying empathy in conservative discourses on race, class, and sexuality. *Theory and Society*, 34:1, 37-61.
- Johnson, C. (2013). From Obama to Abbott: Gender Identity and the Politics of Emotion. *Australian Feminist Studies*, 28:75, 14-29.
- Johnson, P. E. (2017). The Art of Masculine Victimhood: Donald Trump's Demagoguery. *Women's Studies in Communication*, 40:3, 229-250.
- Jørgensen, M. W. & Phillips, L. J. (2002). *Discourse Analysis as Theory and Method*. London: Sage.
- Joris, W., d'Haenens, L. & Van Gorp, B. (2014). The euro crisis in metaphors and frames: Focus on the press in the Low Countries. *European Journal of Communication*, 29:5, 608-617.
- Joris, W., Puustinen, L., Sobieraj, K. & d'Haenens, L. (2015). The Battle for the Euro: Metaphors and Frames in Euro Crisis News. In Picard, R. G. (ed.) *The Euro Crisis in the Media: Journalistic Coverage of Economic Crisis and European Institutions* (125-148). London: I. B. Tauris.
- Jost, F. & Muzet, D. (2008). *Le téléprésident*. Paris: Éditions de L'Aube.
- Kahn, K. F. (1994). The distorted mirror: Press coverage of women candidates for statewide office. *The Journal of Politics*, 56:1, 154-173.
- Kahn, K. F. & Goldenberg, E. N. (1991). Women candidates in the news: An examination of gender differences in US senate campaign coverage. *Public Opinion Quarterly*, 55:2, 180-199.
- Karvonen, L. (2010). *The Personalisation of Politics: A Study of Parliamentary Democracies*. Colchester: ECPR Press.
- Kaufman, M. (1994). Men, Feminism, and Men's Contradictory Experiences of Power. In Brod, H. & Kaufman, M. (eds.) *Theorizing Masculinities* (142-163). Thousand Oaks: Sage.
- Keohane, N. O. (2010). *Thinking about Leadership*. Princeton: Princeton University Press.
- Kephart III, J. M. (2012). Contesting presidential masculinity: "fatherhood" as a rhetorical strategy in the 2012 general election debates. *Argumentation and Advocacy*, 56:4, 1-18.

- Kimmel, M. S. (1994). Masculinity as Homophobia: Fear, Shame and Silence in the Construction of Gender Identity. In Brod, H. & Kaufman, M. (eds.) *Theorizing Masculinities (119-141)*. Thousand Oaks: Sage.
- Kimmel, M. S. (1996). *Manhood in America: A Cultural History*. New York: Oxford University Press.
- Kress, G. (1985). *Linguistic Processes in Sociocultural Practice*. Victoria: Deakin University.
- Kuhn, R. (2016). The mediatization of presidential leadership in France: The contrasting cases of Nicolas Sarkozy and François Hollande. *French Politics*, 57:1, 57-74.
- Laclau, E. & Mouffe, C. (1985). *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso.
- Landreau, J. (2011). Fighting Words: Obama, Masculinity and the Rhetoric of National Security. *Thirdspace – A Journal of Feminist Theory and Culture*, 10:1, 1-24.
- Langer, A. I. (2010). The Politicization of Private Persona: Exceptional Leaders or the New Rule? The Case of the United Kingdom and the Blair Effect. *International Journal of Press/Politics*, 15:1, 60-76.
- Lawless, J. L. (2004). Women, War, and Winning Elections: Gender Stereotyping in the Post-September 11th Era. *Political Research Quarterly*, 57:3, 479-490.
- Lialiouti, Z. & Bythimitris, G. (2016). A nation under attack: perceptions of enmity and victimhood in the context of the Greek crisis. *National Identities*, 19:1, 1-19.
- Lupton, D. & Barclay, L. (1997). *Constructing Fatherhood: Discourses and Experiences*. London: Sage.
- Macha-Bizoumi, N. (2020). The Attire of Politicians in Modern Greece: A Language of Communication. *Mediterranean and European Linguistic Anthropology*, 2:4, 17-34.
- Mack, N., Woodsong, C., MacQueen, K. M., Guest, G. & Namey, E. (2005). *Qualitative Research Methods: A Data Collector's Field Guide*. North Carolina: Family Health International.
- Major, L. H. & Coleman, R. (2008). The Intersection of Race and Gender in Election Coverage: What Happens When the Candidates Don't Fit the Stereotypes?. *The Howard Journal of Communications*, 19:4, 315-333.

- Malin, B. J. (2005). *American Masculinity Under Clinton: Popular Media and the Nineties "Crisis of Masculinity"*. New York: Peter Lang.
- Marsh, D., 't Hart, P. & Tindall, K. (2010). Celebrity Politics: The Politics of the Late Modernity?. *Political Studies Review*, 8:3, 322-340.
- Mazzoleni, G. (2015). Mediatization of Politics. In Mazzoleni, G. (ed.) *The International Encyclopedia of Political Communication*. New York: John Wiley & Sons.
- McAllister, I. (2007). The Personalization of Politics. In Dalton, R. J. & Klingemann, H. D. (eds.) *The Oxford Handbook of Political Behavior* (1-24). Oxford: Oxford University Press.
- McAllister, I. (2013). Political Leaders in Westminster Systems. In Aarts, K., Blais, A. & Schmitt, H. (eds.) *Political Leaders and Democratic Elections* (52-75). Oxford: Oxford University Press.
- McCormack, M. (2012). *The Declining Significance of Homophobia: How Teenage Boys are Redefining Masculinity and Heterosexuality*. New York: Oxford University Press.
- Meeks, L. (2012). Is She "Man Enough"? Women Candidates, Executive Political Offices, and News Coverage. *Journal of Communication*, 62:1, 175-193.
- Mercer, J. & Attwood, F. (2017). The Metrosexual. In Smith, C., Attwood, F. & McNair, B. (eds.) *The Routledge Companion to Media, Sex and Sexuality* (343-351). London: Routledge.
- Merriam, S. B. (2002). *Qualitative Research in Practice: Examples for Discussion and Analysis*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Messerschmidt, J. W. (2010). *Hegemonic Masculinities and Camouflaged Politics: Unmasking the Bush Dynasty and Its War Against Iraq*. London: Routledge.
- Messner, M. A. (1993). "Changing men" and feminist politics in the United States. *Theory and Society*, 22:5, 723-737.
- Messner, M. A. (2007). The Masculinity of the Governor: Muscle and Compassion in American Politics. *Gender & Society*, 21:4, 461-480.
- Moore, A. J. & Dewberry, D. (2012). The Masculine Image of Presidents as Sporting Figures: A Public Relations Perspective. *Sage Open*, 2:3, 1-11.
- Morgan, D. (2006). The Crisis in Masculinity. In Davis, K., Evans, M., & Lorber, J. (eds.) *Handbook of Gender and Women's Studies* (109-123). Thousand Oaks: Sage.

- Mouffe, C. (2005). *On the Political*. London: Verso.
- Mylonas, Y. (2014). Crisis, Austerity and Opposition in Mainstream Media Discourses of Greece. *Critical Discourse Studies*, 11:3, 305-321.
- Mylonas, Y. (2020). Crisis, Authoritarian Neoliberalism, and the Return of “New Democracy” to power in Greece. *Stasis*, 10:2, 181-208.
- Nikisianis, N., Siomos, T., Stavrakakis, Y., Dimitroulia, T. & Markou, G. (2018). Populism Versus Anti-populism in the Greek Press: Post-Structuralist Discourse Theory Meets Corpus Linguistics. In Marttila, T. (eds.) *Discourse, Culture and Organization: Inquiries into Relational Structures of Power* (267-295). London: Palgrave Macmillan.
- O'Donnell, M. & Sharpe, S. (2000). *Uncertain Masculinities: Youth, ethnicity and class in contemporary Britain*. London: Routledge.
- Olson, G. (2013). Recovering from the Men We Loved to Hate: Barack Obama as a Representative of Post-Post September 11 White House Masculinity. In Klöckner, C., Knewitz, S. & Sielke, S. (eds.) *Beyond 9/11: Transdisciplinary Perspectives on Twenty-First Century U.S. American Culture* (93-119). Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Olsson, E. K. (2017). How Journalists Portray Political Leaders: The Personalization of Prime Ministers and the Connection to Party Affiliation in Swedish News Coverage. In Fonn, B. K., Hornmoen, H., Hyde-Clarke, N. & Hågvar, Y. B. (eds.) *Putting a Face on It: Individual Exposure and Subjectivity in Journalism* (99-119). Cappelen Damm Akademisk.
- O'Neill, R. (2015). Whither Critical Masculinity Studies? Notes on Inclusive Masculinity Theory, Postfeminism, and Sexual Politics. *Men and Masculinities*, 18:1, 100-120.
- Parker, K., Horowitz, J. & Stepler, R. (2017). On Gender Differences, No Consensus on Nature vs. Nurture: Americans say society places a higher premium on masculinity than on femininity. *Pew Research Center* (December). Διαθέσιμο στο: <https://www.pewresearch.org/social-trends/2017/12/05/on-gender-differences-no-consensus-on-nature-vs-nurture/>
- Pascoe, C. J. (2017). Who is a Real Man? The Gender of Trumpism. *Masculinities and Social Change*, 6:2, 119-141.
- Patterson, T. E. (1994). *Out of Order*. New York: Vintage.

- Patton, M. Q. (1985). *Quality in Qualitative Research: Methodological Principles and Recent Developments. Invited address to Division J of the American Educational Research Association*. Chicago.
- Pedersen, A. & O'Mara, P. (1990). *Being a Father: Family, Work and Self*. Santa Fe: John Muir.
- Perloff, R. M. (2016). The blue-collar billionaire: explaining the Trump phenomenon. In Lilleker, D., Jackson, D., Thorsen, E. & Veneti, A. (eds.) *US Election Analysis 2016: Media, Voters and the Campaign: Early reflections from leading academics* (61). Poole: Centre for the Study of Journalism, Culture and Community.
- Pilbeam, B. (2010). The Tragedy of Compassionate Conservatism. *Journal of American Studies*, 44:2, 251-268.
- Pleck, J. H. (1987). American Fathering in Historical Perspective. In Kimmel, M. S. (ed.) *Changing Men: New Directions in Research on Men and Masculinity* (83-97). London: Sage.
- Poguntke, T & Webb, P. (2005). *The Presidentialisation of Politics: A Comparative Study of Modern Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Poulakidakos, S. & Frangonikolopoulos, C. (2019). The European Financial and Refugee/Immigrant Crises in the Press: Similarities and Differences of the Greek and German Public Spheres. *Global Media Journal*, 9:1, 1-20.
- Poulakidakos, S. & Giannouli, I. (2019). Greek Political Leaders on Instagram: Between “Soft” and “Hard” Personalization. In Veneti, A., Jackson, D. & Lilleker, D. G. (eds.) *Visual Political Communication* (187-206). London: Palgrave Macmillan.
- Powell, G. N. & Butterfield, D. A. (2011). Sex, gender, and the US presidency: ready for a female President?. *Gender in Management: An International Journal*, 26:6, 1754-2413.
- Prorokova, T. (2017). Between Vietnam and 9/11: Arnold Schwarzenegger and a New Type of Masculinity in Twins and Kindergarten Cop. *Masculinities and Social Change*, 6:1, 17-38.
- Rahat, G. & Kenig, O. (2018). *From Party Politics to Personalized Politics?: Party Change and Political Personalization in Democracies*. Oxford: Oxford University Press.

- Ratele, K. (2020). African and black men masculinities¹. In Gottzén, L., Mellström U. & Shefer, T. (eds.) *Routledge International Handbook of Masculinity Studies* (125-134). London: Routledge.
- Reinemann, C. & Wilke, J. (2007). It's the Debates, Stupid! How the Introduction of Televised Debates Changed the Portrayal of Chancellor Candidates in the German Press, 1949–2005. *The Harvard International Journal of Press/Politics*, 12:4, 92-111.
- Rori, L. (2019). The 2019 Greek parliamentary election: *retour à la normale*. *West European Politics*, 43:4, 1-15.
- Ross, K. (2013). A nice bit of skirt and the talking head: Sex, politics, and news. In Carter, C., Steiner, L. & McLaughlin, L. (eds.) *The Routledge Companion to Media and Gender* (290-299). New York: Routledge.
- Ryan, G. W. & Bernard, H. R. (2000). Data Management and Analysis Methods. In Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (eds.) *Handbook of Qualitative Research* (769-802). Thousand Oaks: Sage.
- Scheeler, K. H. & Anderson, K. V. (2015). Gender, Rhetoric, and International Political Systems: Angela Merkel's Rhetorical Negotiation of Proportional Representation and Party Politics. *Communication Quarterly*, 62:4, 474-495.
- Scheibling, C. & Lafrance, M. (2019). Man Up but Stay Smooth: Hybrid Masculinities in Advertising for Men's Grooming Products. *Journal of Men's Studies*, 27:5, 1-18.
- Schippers, M. (2007). Recovering the feminine other: masculinity, femininity, and gender hegemony. *Theory and Society*, 36:1, 85-102.
- Schwalbe, M. (2014). *Manhood Acts: Gender and the Practices of Domination*. London: Routledge.
- Sender, K. (2006). Queens for a Day: Queer Eye for the Straight Guy and the Neoliberal Project. *Critical Studies in Media Communication*, 23:2, 131-151.
- Shaw, M. E. & Watson, E. (2011). Obama's Masculinities: A Landscape of Essential Contradictions. In Watson, E. & Shaw, M. E. (eds.) *Performing American Masculinities: The 21st-Century Man in Popular Culture* (134-152). Bloomington: Indiana University Press.
- Shepherd, L. J. (2006). Constructions of Gender in the Bush Administration Discourse on the Attacks on Afghanistan Post-9/11. *International Feminist Journal of Politics*, 8:1, 19-41.

- Shugart, H. (2008). Managing Masculinities: The Metrosexual Moment. *Communication and Critical/Cultural Studies*, 5:3, 280-300.
- Smith, A. (2008). 'New Man' or 'Son of the Manse'? Gordon Brown as a Reluctant Celebrity Father. *British Politics*, 3:4, 556-575.
- Smith, A. (2016). Mediated political masculinities: the commander-in-chief vs. the new man. *Social Semiotics*, 26:1, 94-110.
- Smith, A. (2017). Bulging biceps and tender kisses: the sexualization of fatherhood. *Social Semiotics*, 28:3, 1-15.
- Smith, E. (2016). Obama's Feminine Discourse: A Rhetorical Necessity of Black Male Leadership. *College Composition and Communication*, 67:3, 478-483.
- Smith, K. (2011). Producing governable subjects: Images of childhood old and new. *Childhood*, 19:1 (24-37).
- Sreberny-Mohammadi, A. & Ross, K. (1996). Women MPs and the media: Representing the body politic. *Parliamentary Affairs*, 49:1, 103-115.
- Stalsburg, B. L. (2010). Voting For Mom: The Political Consequences of Being a Parent for Male and Female Candidates. *Politics & Gender*, 6:3, 373-404.
- Stavrakakis, Y. & Galanopoulos, A. (2019). Discourse uses of 'abnormality' in the Greek crisis. In Power, K., Ali, T. & Lebdušková, E. (eds.) *Discourse Analysis and Austerity: Critical Studies from Economics and Linguistics* (177-195). London: Routledge.
- Stavrakakis, Y. & Katsambekis, G. (2014). Left-wing populism in the European periphery: the case of SYRIZA. *Journal of Political Ideologies*, 19:2, 119-142.
- Stavrakakis, Y. & Katsambekis, G. (2019). The populism/anti-populism frontier and its mediation in crisis-ridden Greece: from discursive divide to emerging cleavage?. *European Political Science*, 18, 37-52.
- Street, J. (2004). Celebrity Politicians: Popular Culture and Political Representation. *The British Journal of Politics and International Relations*, 6:4, 435-452.
- Street, J. (2012). Do Celebrity Politics and Celebrity Politicians Matter?. *The British Journal of Politics and International Relations*, 14:3, 1-11.
- Strömbäck, J. (2008). Four Phases of Mediatization: An Analysis of the Mediatization of Politics. *Press/Politics*, 13:3, 228-246.
- Strömbäck, J. & Esser, F. (2014). Mediatization of Politics: Towards a Theoretical Framework. In Esser, F. & Strömbäck, J. (eds.) *Mediatization of Politics:*

- Understanding the Transformation of Western Democracies* (3-28). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Sunderland, J. & Litosseliti, L. (2002). Gender identity and discourse analysis: Theoretical and empirical considerations. In Sunderland, J. & Litosseliti, L. (eds.) *Gender Identity and Discourse Analysis* (3-39). Amsterdam: John Benjamins Company.
- Talbot, M. (1995). A Synthetic Sisterhood: False Friends in a Teenage Magazine. In Hall, K. & Bucholtz, M. (eds.) *Gender Articulated* (143-165). New York: Routledge.
- Tasker, Y. (1993). *Spectacular Bodies: Gender, genre and the action cinema*. London: Routledge.
- Thobani, S. (2010). Vigilante Masculinity and the 'War on Terror'. In Ismael, T. Y. & Rippin, A. (eds.) *Islam in the Eyes of the West: Images and realities in an age of terror*. London: Routledge.
- Tsatsanis, E., Teperoglou, E. & Seriatos, A. (2020). Two-partyism Reloaded: Polarisation, Negative Partisanship, and the Return of the Left-right Divide in the Greek Elections of 2019. *South European Society and Politics*, 25:3-4, 1-30.
- Tsirbas, Y. (2015). The January 2015 Parliamentary Election in Greece: Government Change, Partial Punishment and Hesitant Stabilisation. *South European Society and Politics*, 21-4, 1-22.
- Tuchman, G., Daniels, A. K. & Benét, J. (1978). *Hearth and Home: Images of Women in the Mass Media*. Oxford: Oxford University Press.
- van Aelst, P., Sheafer, T. & Stanyer, J. (2011). The personalization of mediated political communication: A review of concepts, operationalizations and key findings. *Journalism*, 13:2, 203-220.
- Van der Pas, D. J. & Aaldering, L. (2020). Gender Differences in Political Media Coverage: A Meta-Analysis. *Journal of Communication*, 70:1, 114-143.
- van Zoonen, L. (2005). *Entertaining the Citizen: When Politics and Popular Culture Converge*. Washington: Rowman & Littlefield.
- van Zoonen, L. (2006). The Personal, the Political and the Popular: A Woman's Guide to Celebrity Politics. *European Journal of Cultural Studies*, 9:3, 287-301.
- Vliegenthart, R., Boomgaarden, H. G. & Boumans, J. W. (2011). Changes in Political News Coverage: Personalization, Conflict and Negativity in British and Dutch Newspapers. In Brants, K. & Voltmer, K. (eds.) *Political Communication in*

- Postmodern Democracy: Challenging the Primacy of Politics* (92-110).
Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Vogel, J. (2015). Freaks in the Reagan Era: James Baldwin, the New Pop Cinema, and the American Ideal of Manhood. *The Journal of Popular Culture*, 48:3, 464-486.
- Wade, L. (2019). Confronting Manhood After Trump. In Klinenberg, E., Zalom, C. & Marcus, S. (eds.) *Antidemocracy in America: Truth, Power, and the Republic at Risk* (19-26). New York: Columbia University Press.
- Walby, S. (1990). *Theorizing Patriarchy*. Oxford: Blackwell.
- Waling, A. (2019). Problematising 'Toxic' and 'Healthy' Masculinity for Addressing Gender Inequalities. *Australian Feminist Studies*, 34:109, 362-375.
- Ward, J. & Schneider, B. (2009). The Reaches of Heteronormativity: An Introduction. *Gender & Society*, 23:4, 433-439.
- Ward, O. (2016). Seeing double: Race, gender, and coverage of minority women's campaigns for the US house of representatives. *Politics & Gender*, 12:2, 317-343.
- Wattenberg, M. P. (2013). US Party Leaders: Exploring the Meaning of Candidate-Centred Politics. In Aarts, K., Blais, A. & Schmitt, H. (eds.) *Political Leaders and Democratic Elections* (76-90). Oxford: Oxford University Press.
- Wedgwood, N. (2009). Connell's theory of masculinity – its origins and influences on the study of gender. *Journal of Gender Studies*, 18:4, 329-339.
- Whitehead, S. (2008). Metrosexuality!: Cameron, Brown and the politics of 'new masculinity'. *Public Policy Research*, 14:4, 234-239.
- Winter, N. J. G. (2010). Masculine Republicans and Feminine Democrats: Gender and Americans' Explicit and Implicit Images of the Political Parties. *Political Behavior*, 32:4, 587-618.
- Yates, C. (2009). Masculinity, Flirtation and Political Communication in the UK. In Sclater, S. D., Jones, D. W., Price, H. & Yates, C. (eds.) *Emotion: New Psychosocial Perspectives* (85-96). New York: Palgrave Macmillan.
- Yates, C. (2010). Spinning, spooning and the seductions of flirtatious masculinity in contemporary politics. *Subjectivity*, 3:3, 282-302.
- Young, A. A. (2011). The Black Masculinities of Barack Obama: Some Implications for African American Men. *Daedalus*, 140:2, 206-214.
- Young, I. M. (2003). The Logic of Masculinist Protection: Reflections on the Current Security State. *Signs*, 29:1, 1-25.

Αναφορές ελληνόγλωσσων μέσων

- Αγρόλαμπος, Μ. (13.01.2015). Ο σημαιοφόρος της... ασφάλειας. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/politiki/ekloges/ekloges-ianoyarios-2015/10997_o-simaioforos-tis-asfaleias
- Αγρόλαμπος, Μ. (19.01.2015). Και τώρα οι δυο τους. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/politiki/ekloges/ekloges-ianoyarios-2015/11744_kai-tora-oi-dyo-toys
- Αποψη (09.02.2015). «Είμαστε κάθε λέξη του Συντάγματος». *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/politiki/i-apopsi-tis-efsyn/14543_eimaste-kathe-lexi-toy-syntagmatos
- Αποψη (25.06.2019). Το Μακεδονικό στην οδό Πειραιώς. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Διαθέσιμο στο: <https://www.efsyn.gr/node/201023>
- Αποψη (11.07.2019). Ο πρωθυπουργός συντονιστής κέντρων εξουσίας. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/politiki/i-apopsi-tis-efsyn/203261_o-prothypourgos-syntonistis-kentron-exoysias
- Αποψη (14.07.2019). Απλώς φάλτσα ή κάτι άλλο;. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/politiki/i-apopsi-tis-efsyn/203533_aplos-faltsa-i-kati-allo
- Αποψη (23.07.2019). Άλλαξαν οι καιροί, κύριε Μητσοτάκη. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Διαθέσιμο στο: <https://www.efsyn.gr/node/204772>
- Γιανναράς, Χ. (11.01.2015). Πόσο ανίκανοι, πόσο αφερέγγυοι. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/799037/poso-anikanoi-poso-afereggoyoi/>
- Γιανναράς, Χ. (01.02.2015). Χαρά και δόξα του ηγέτη. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/801877/chara-kai-doxa-toy-igeti/>
- Γιανναράς, Χ. (15.02.2015). Η γλώσσα των «σημείων». *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/803799/i-glossa-ton-simeion/>
- Δοξιάδης, Κ. (16.07.2019). Η Νέα Δημοκρατία στην κυβέρνηση. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/stiles/apopseis/203868_i-neadimokratia-stin-kybernisi
- Έλλης, Α. (06.01.2015). Ντιμπέιτ των αρχηγών. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/798407/ntimpeit-ton-archigon/>

- Έλλης, Α. (05.02.2015). Η Μέρκελ και η «τιμωρία» Τσίπρα. *Η Καθημερινή*.
Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/802344/i-merkel-kai-i-timoria-tsipra/>
- Έλλης, Α. (11.02.2015). Γιατί είναι τόσο δύσκολο ένα κοινό μέτωπο;. *Η Καθημερινή*.
Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/803327/giati-einai-toso-dyskolo-ena-koino-metopo/>
- Έλλης, Α. (17.02.2015). Η πραγματικότητα και το αφήγημα. *Η Καθημερινή*.
Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/803983/i-pragmatikotita-kai-to-afigima/>
- Έλλης, Α. (26.02.2015). Η στρατηγική επιλογή του Αλέξη Τσίπρα. *Η Καθημερινή*.
Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/805104/i-stratigiki-epilogi-toy-alexi-tsipra/>
- Επτακοίλη, Γ. (12.07.2019). Με ή χωρίς γραβάτα;. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο:
<https://www.kathimerini.gr/opinion/1033635/me-i-choris-gravata-2/>
- Ζούλας, Κ. (03.01.2015). Ο Λαφαζάνης τους άλλαξε... τον Φώτη. *Η Καθημερινή*.
Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/798112/o-lafazanis-toys-allaxe-ton-foti/>
- Ζούλας, Σ. (18.01.2015). Στο «πρώτο θρανίο» ο κ. Αλέξης Τσίπρας. *Η Καθημερινή*.
Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/800007/sto-proto-thranio-o-k-alexis-tsipras/>
- Θεοδωρόπουλος, Τ. (08.02.2015). Η Ιστορία κάνει άλματα. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο
στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/802836/i-istoria-kanei-almata/>
- Θεοδωρόπουλος, Τ. (22.02.2015). Η ελληνική ταυτότητα. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο
στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/804738/i-elliniki-taytotita/>
- Θεοδωρόπουλος, Τ. (20.06.2019). Η Ελλάδα σε υπερκόπωση. *Η Καθημερινή*.
Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/1029925/i-ellada-se-yperkoposi/>
- Θεοδωρόπουλος, Τ. (23.06.2019). Η νέα μεταπολίτευση. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο
στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/1030320/i-ne-metapoliteysi/>
- Θεοδωρόπουλος, Τ. (28.06.2019). Όταν ο Τσίπρας απειλεί. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο
στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/1031244/otan-o-tsipras-apeilei/>
- Θεοδωρόπουλος, Τ. (30.06.2019). Ο χειρότερος εχθρός του Μητσοτάκη. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/1031480/o-cheiroteros-echthros-toy-mitsotaki/>

- Θεοδωρόπουλος, Τ. (08.07.2019). Η στρατηγική νίκη του Μητσοτάκη. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/1032893/i-stratigiki-niki-toy-mitsotaki/>
- Ιορδανίδης, Κ. (09.06.2019). Ο απερχόμενος κ. Τσίπρας. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/1028307/o-aperchomenos-k-tsipras/>
- Καλύβας, Σ. (18.01.2015). Ο καρδιοπαθής και ο παχύσαρκος. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/800001/o-kardiopathis-kai-o-pachysarkos/>
- Καλύβας, Σ. (30.06.2019). Πρόβα ορχήστρας. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/1031474/prova-orchistras/>
- Κασιμάτης, Σ. (05.02.2015). Η επανάσταση αναβάλλεται. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/802351/i-epanastasi-anavalletai/>
- Κατσουνάκη, Μ. (09.06.2019). Το άλογο, το ελάφι και ο κυνηγός. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/1028313/to-alogo-to-elafi-kai-o-kynigos/>
- Κιάος, Ν. (12.02.2015). Το «ρουσφέτι» για την «ωραία είδηση». *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/stiles/ypografoyn/nikos-kiaos/15106_roysfeti-gia-tin-oraia-eidisi
- Κουνναλάκη, Ξ. (05.02.2015). Ήρωες ή θύματα. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/802343/hroes-i-thymata/>
- Κωνσταντάρας, Ν. (08.02.2015). Ούτε παιχνίδι, ούτε άσκηση. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/802842/oyte-paichnidi-oyte-askisi/>
- Κωνσταντάρας, Ν. (08.07.2019). Ελπίδα για νέο πνεύμα στην πολιτική. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/1032804/elpida-gia-neo-pneuma-stin-politiki/>
- Κωνσταντάρας, Ν. (14.07.2019). Ευνοϊκά παράδοξα της νέας κυβέρνησης. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/1033880/eynoika-paradoxa-tis-neas-kyvernisis/>
- Κωστόπουλος, Τ. (07.07.2019). Ηγέτης από Κολλέγιο. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/themata/fantasma-tis-istorias/202627_igetis-apo-kollegio
- Μανδραβέλης, Π. (03.02.2015). Η γραβάτα του κ. Τσίπρα. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/802064/i-gravata-toy-k-tsipra/>

- Μανδραβέλης, Π. (19.02.2015). Για τη φουκαριάρα την Ευρώπη. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/804281/gia-ti-foykariara-tin-eyropi/>
- Μανδραβέλης, Π. (20.06.2019). Ο πνιγμένος και τα «ντιμπί». *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/1029924/o-pnigmenos-kai-ta-ntimpei/>
- Μανδραβέλης, Π. (27.06.2019). Μεταξύ 1996 και 2012. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/1031061/metaxy-1996-kai-2012/>
- Μανταίος, Π. (05.01.2015). Δεν συνομιλεί με τους υβριστές. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/stiles/hronografima/10023_den-synomilei-me-toys-ybristes
- Μανταίος, Π. (11.02.2015). Είμαστε κάθε λέξη από το Σύνταγμα. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/stiles/hronografima/14890_eimaste-kathe-lexi-apo-syntagma
- Μπουκάλας, Π. (26.01.2015). «Να η ευκαιρία» για την Αριστερά. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/800975/na-i-eykairia-gia-tin-aristera/>
- Μπουκάλας, Π. (03.08.2019). «Διατακτορείον» και «επιτελείον». *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/1036894/diataktoreion-kai-epiteleion/>
- Μητσοτάκης, Κ. (11.01.2016). Κυριάκος Μητσοτάκης: Πρέπει να κλείσει ο κύκλος του λαϊκισμού, κανείς δεν περισσεύει. *Το Πρώτο Θέμα*. Διαθέσιμο στο: <https://www.protothema.gr/politics/article/543462/se-exelixi-i-teleti-paradosis-paralavis-sti-nd/>
- Μητσοτάκης, Κ. (02.11.2016). Μητσοτάκης: Η Ελλάδα μοιάζει με ρημαγμένη χώρα, δραματικές οι συνθήκες. *Τα Νέα*. Διαθέσιμο στο: <https://www.tanea.gr/2016/11/02/politics/mitsotakis-i-ellada-moiazei-me-rimagmeni-xwra-dramatikes-oi-synthikes/>
- Παγουλάτος, Γ. (01.02.2015). Μεταξύ οικονομικού και πολιτικού ντόμινο. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/801865/metaxy-oikonomikoy-kai-politikoy-ntomino/>
- Παγουλάτος, Γ. (06.07.2019). Η αδήριτη επιτακτικότητα του τώρα. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/1032530/i-adiriti-epitaktikotita-toy-tora/>

- Παγουλάτος, Γ. (08.07.2019). Μετάβαση σε μια νέα κανονικότητα. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/1032838/metavasi-se-mia-nea-kanonikotita/>
- Παγουλάτος, Γ. (21.07.2019). Το στοίχημα της επόμενης μέρας. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/1034872/to-stoichima-tis-epomenis-meras-2/>
- Παναγιώτου, Π. Δ. (20.06.2019). Ρητορική ενότητας χωρίς περιεχόμενο. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/stiles/apopseis/200433_ritoriki-enotitas-horis-periechomeno
- Παπαδημητρίου, Μ. (04.01.2015). Ποιο είναι το διακύβευμα των εκλογών της 25ης Ιανουαρίου. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/politics/798220/poio-einai-to-diakyveyma-ton-eklogon-tis-25is-ianoyarioy/>
- Παπαδημητρίου, Μ. (27.01.2015). Ο ευρωσκεπτικισμός και οι συνιστώσες του. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/801100/o-eyroskeptikismos-kai-oi-synistoses-toy/>
- Παπαδιόχος, Κ. Π. (04.01.2015). Ζητείται Plan B σε κάθε περίπτωση. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/politics/798129/ziteitai-plan-b-se-kathe-periptosi/>
- Παπαδιόχος, Κ. Π. (01.02.2015). Σε τροχιά σύγκρουσης με την Ευρωζώνη. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/politics/801773/se-trochia-sygkroyisis-me-tin-eyrozoni/>
- Παπαδιόχος, Κ. Π. (08.02.2015). Σκακιστικές κινήσεις υψηλού κινδύνου. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/politics/802744/skakistikes-kiniseis-ypsilo-y-kindynoy/>
- Παπαδόπουλος, Ν. (14.07.2019). Ο Μητσοτάκης των ρετιρέ και των ισογείων. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/1033887/o-mitsotakis-ton-retire-kai-ton-isogeion/>
- Παπαδόπουλος, Π. (12.07.2019). Κυβέρνηση με ευρύ φάσμα. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/1033644/kyvernisi-me-eyry-fasma/>
- Παπαντωνίου, Σ. (23.06.2019). Η τελευταία πολιτική «μετάλλαξη» του Αλέξη Τσίπρα. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/politics/1030356/i-teleytaia-politiki-metallaxi-toy-alexi-tsipra/>

- Παπαχελάς, Α. (25.01.2015). Το τρένο. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο:
<https://www.kathimerini.gr/opinion/800812/to-treno/>
- Παπαχελάς, Α. (08.02.2015). Μια ιστορική ευκαιρία. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο:
<https://www.kathimerini.gr/opinion/802843/mia-istoriki-eykairia/>
- Παπαχελάς, Α. (15.02.2015). Η ευθύνη και τα σύμβολα. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο:
<https://www.kathimerini.gr/opinion/803802/i-eythyni-kai-ta-symvola/>
- Παπαχελάς, Α. (30.06.2019). Το φιλελεύθερο αφήγημα και οι κίνδυνοι. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο:
<https://www.kathimerini.com.cy/gr/apopseis/arthrografia/alexis-papaxelas/to-fileleythero-afigima-kai-oi-kindynoi>
- Παπούλιας, Φ. (11.01.2015). Τέρμα το... γκάζι μέχρι την αυτοδυναμία. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/politiki/ekloges/ekloges-ianoyarios-2015/10667_terma-gkazi-mehri-tin-aytodynamia
- Παπούλιας, Φ. (26.01.2015). Κλίνετε... επ' αριστερά!. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/politiki/ekloges/ekloges-ianoyarios-2015/12708_klinate-ep-aristera
- Παπούλιας, Φ. (28.01.2015). Νέο μοντέλο... ειδικού σκοπού. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/politiki/kybernisi/12933_neo-montelo-eidikoy-skopoy
- Παπούλιας, Φ. (29.01.2015). Προγραμματικές εντός κυβέρνησης. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Διαθέσιμο στο:
https://www.efsyn.gr/politiki/kybernisi/13127_programmatikes-entos-kybernisis
- Παπούλιας, Φ. (18.02.2015). Μήνυμα Τσίπρα προς την Ευρώπη. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Διαθέσιμο στο:
https://www.efsyn.gr/politiki/kybernisi/15823_minyma-tsipra-pros-tin-eyropi
- Παππάς, Τ. (08.02.2015). Άτακτη υποχώρηση ή σύγκρουση;. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/stiles/ypografoyn/tasos-pappas/14389_atakti-ypohorisi-i-sygkroyi
- Παππάς, Τ. (15.02.2015). Και «σχέδιο Α» και «σχέδιο Β». *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/stiles/ypografoyn/tasos-pappas/15335_kai-shedio-kai-shedio-b
- Παππάς, Τ. (12.06.2019). Κακοποίηση μιας υπέροχης λέξης. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/stiles/ypografoyn/tasos-pappas/199455_kakopoiisi-mias-yperohis-lexis

- Παππάς, Τ. (25.06.2019). Πουλάει φύκια για μεταξωτές κορδέλες. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/stiles/ypografoyn/tasos-pappas/201078_poylaei-fykia-gia-metaxotes-kordeles
- Παππάς, Τ. (01.07.2019). Δοξάζεται κρυπτόμενος... *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/stiles/ypografoyn/tasos-pappas/201840_doxazetai-kryptomenos
- Παππάς, Τ. (29.07.2019). Όταν τα πράγματα θα ζορίσουν... *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/stiles/ypografoyn/tasos-pappas/205450_otan-ta-pragmata-tha-zorisoyn
- Παππάς, Τ. (31.07.2019). Μητσοτακισμός όπως βοναπαρτισμός!. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/stiles/ypografoyn/205704_mitsotakismos-opos-bonapartismos
- Πελώνη, Α. (08.07.2019). Ενωτικό το πρώτο μήνυμα Μητσοτάκη. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/politics/1032841/enotiko-to-protominyma-mitsotaki/>
- Πηγόπουλος, Δ. (11.06.2019). Η μεγάλη ευκαιρία της ανανέωσης. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/1028665/i-megali-eykairia-tis-ananeosis/>
- Πηγόπουλος, Δ. (09.07.2019). Το τοξικό ποτάμι έχει μόνο θύματα. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/1033056/to-toxiko-potami-echei-mono-thymata/>
- Σαμαράς, Α. (02.05.2014). Σαμαράς: Ο Τσίπρας θυμίζει... δεκαπενταμελής. *Το Πρώτο Θέμα*. Διαθέσιμο στο: <https://www.protothema.gr/politics/article/375262/samaras-o-tsipras-thumizei-dekapedameles/>
- Σαμαράς, Α. (24.01.2015). Ομιλία του Πρωθυπουργού κ. Αντώνη Σαμαρά στην Αθήνα. *Νέα Δημοκρατία*. Διαθέσιμο στο: <https://nd.gr/nea/omilia-toy-prothypourgoy-k-antoni-samara-stin-athina>
- Σβέρκος, Ν. (05.01.2015). Νίκη Τσίπρα με νοκ άουτ στο Τάε Κβον Ντο. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/politiki/antipoliteysi/10025_niki-tsipra-me-nok-aoyt-sto-tae-kbon-nto

- Σκρουμπέλος, Θ. (31.01.2015). Η θυσία σας δεν πήγε χαμένη. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/nisides/13538_i-thysia-sas-den-pige-hameni
- Στάγκος, Α. (15.01.2015). Γοητεία εναντίον πραγματικότητας. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/799515/goiteia-enantion-pragmatikotitas/>
- Στάγκος, Α. (08.02.2015). Δεν νικάει πάντα ο Δαβίδ τον Γολιάθ. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/802833/den-nikaei-panta-o-david-ton-goliath/>
- Στάγκος, Α. (09.06.2019). Ναρκοπέδιο μπροστά στον Κυρ. Μητσοτάκη. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/1028317/narkopedio-mprosta-ston-kyr-mitsotaki/>
- Στάγκος, Α. (23.06.2019). Επικίνδυνο το κλίμα βέβαιης νίκης. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/1030307/epikindyno-to-klima-vevaiis-nikis/>
- Στάγκος, Α. (11.07.2019). Πρώτες εικόνες και μηνύματα. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/1033463/protes-eikones-kai-minymata/>
- Σώκου, Κ. (17.07.2019). Περισσότερες γυναίκες και λιγότερες εξαρτήσεις. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/1034317/perissoteres-gynaikes-kai-ligoteres-exartiseis/>
- Τερζής, Δ. (08.07.2019). Πολύ σκληρός για να... πεθάνει. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/politiki/ekloges/ekloges-2019/202831_poly-skliros-gia-na-pethanei
- Τζίμας, Σ. (26.01.2015). Η «κωλοτούμπα» στο πολιτικό λεξιλόγιο. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/800961/i-kolotoympa-sto-politiko-lexilogio/>
- Τσιντσίνης, Μ. (14.06.2019). Κυριάκος Μητσοτάκης: Χελωνόσουπα. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/1029235/kyriakos-mitsotakis-chelonosoupa/>
- Τσιντσίνης, Μ. (27.06.2019). Αλέξης Τσίπρας: Φλαμίνγκο. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/1031058/alexis-tsipras-flamingko/>

- Τσιντσίνης, Μ. (04.07.2019). Αλέξης Τσίπρας: Πέταλα. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/1032274/alexis-tsipras-petala/>
- Τσιντσίνης, Μ. (08.07.2019). Κυριάκος Μητσοτάκης: Λογισμικό. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/1032891/kyriakos-mitsotakis-logismiko/>
- Τσίπρας, Α. (22.06.2019). Αλ. Τσίπρας στο CNN Greece: Κρύβεται αίμα πίσω από τις μεταρρυθμίσεις Μητσοτάκη (vid). *CNN Greece*. Διαθέσιμο στο: <https://www.cnn.gr/ekloges/story/181680/al-tsipras-sto-cnn-greece-kryvetai-aima-piso-apo-tis-metarrythmiseis-mitsotaki-vid>
- Τσιγλιάς, Σ. (17.01.2015). Ο διάβολος κρύβεται στις λεπτομέρειες. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/799890/o-diavolos-kryvetai-stis-leptomereies/>
- Τσούκας, Χ. (08.07.2019). Λαχτάρα για ελπίδα. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/politics/1032837/charidimos-tsoykas-lachtara-gia-elpida/>
- Ψαρράς, Δ. (09.07.2019). Ο «άγνωστος» Κυριάκος Μητσοτάκης. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/politiki/kybernisi/202945_o-agnostos-kyriakos-mitsotakis

Αναφορές ξενόγλωσσων μέσων

- Burkeman, O. (2004). Fox News apologises for Kerry fabrication. *The Guardian* (October 4). Διαθέσιμο στο: <https://www.theguardian.com/media/2004/oct/04/digitalmedia.uselections2004>
- Cave, D. (2004). Flip-Flopper. *The New York Times* (December 26). Διαθέσιμο στο: <https://www.nytimes.com/2004/12/26/weekinreview/flipflop.html>
- Dowd, M. (1984). Other Side of 'Gender Gap': Reagan Seen as Man's Man. *The New York Times* (September 17). Διαθέσιμο στο: <https://www.nytimes.com/1984/09/17/us/other-side-of-gender-gap-reagan-seen-as-man-s-man.html>
- Goldenberg, S. & Burkeman, O. (2004). George's war. *The Guardian* (February 12). Διαθέσιμο στο: <https://www.theguardian.com/world/2004/feb/12/uselections2004.usa2>

- Ming Liu, W. (2016). How Trump's 'Toxic Masculinity' Is Bad for Other Men. *Time* (April 14). Διαθέσιμο στο:
<https://time.com/4273865/donald-trump-toxic-masculinity/>
- Salter, M. (2019). The Problem With a Fight Against Toxic Masculinity. *The Atlantic* (February 27). Διαθέσιμο στο:
<https://www.theatlantic.com/health/archive/2019/02/toxic-masculinity-history/583411/>
- Sexton, J. Y. (2016). Donald Trump's Toxic Masculinity. *The New York Times* (October 13). Διαθέσιμο στο:
<https://www.nytimes.com/2016/10/13/opinion/donald-trumps-toxic-masculinity.html>